

ŚWIATOWIT

ROCZNIK

POŚWIĘCONY ARCHEOLOGII PRZEDDZIEJOWEJ

I BADANIOM

pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej

WYDAWANY STARANIEM

ERAZMA MAJEWSKIEGO.

Tom I. — 1899.

(57 ilustracji w tekście i XI tablic).

WARSZAWA.

Skład Główny w Księgarni E. Wendego i S-ki, Krak.-Przedmieście № 9.

—
1899.

ŚWIATOWIT

ANNUAL OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
OF THE UNIVERSITY OF WARSAW

VOL. XI–XII (LII–LIII)

(2013–2014)

FASCICLE B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL
ARCHAEOLOGY.
ARCHAEOLOGY OF POLAND

WARSAW 2018

ŚWIATOWIT

ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

TOM XI-XII (LII-LIII)

(2013-2014)

FASCYKUŁ B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA
I ŚREDNIOWIECZNA.
ARCHEOLOGIA POLSKI

WARSZAWA 2018

Redaktor naczelny Wydawnictw Instytutu Archeologii UW:
Krzysztof Jakubiak

ŚWIATOWIT
ROCZNIK INSTYTUTU ARCHEOLOGII UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

Redaktor: Franciszek M. Stępnowski (f.stepniowski@uw.edu.pl)
Sekretarz redakcji: Andrzej Maciałowicz (amacialowicz@uw.edu.pl)
Współpraca redakcyjna: Ludwika Jończyk

Rada redakcyjna:

Włodzimierz Godlewski (Przewodniczący)
Elżbieta Jastrzębowska
Joanna Kalaga
Wojciech Nowakowski
Tadeusz Sarnowski
Tomasz Scholl
Karol Szymczak

All rights reserved
© 2018 Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

ISSN 0082-044X

Projekt okładki, opracowanie graficzne i skład: Jan Żabko-Potopowicz
Druk: Totem.com.pl, ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Adres redakcji: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Contents

Spis treści

Fascykuł B

ARCHEOLOGIA PRADZIEJOWA I ŚREDNIOWIECZNA. ARCHEOLOGIA POLSKI

Fascicle B

PREHISTORICAL AND MEDIEVAL ARCHAEOLOGY. ARCHAEOLOGY OF POLAND

Studia i materiały

Jacek Lech

- Z DZIEJÓW BADAŃ NEOLITU W POLSCE:
ANNA KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA (1934–2011) 9
- Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1934–2011):
From the History of Studies on the Neolithic in Poland 51

Marta Osypińska, Joanna Piątkowska-Małecka

- HODOWLA I ŁOWIECTWO WŚRÓD SPOŁECZNOŚCI
ZAMIESZKUJĄCYCH WIELOKULTUROWĄ OSADĘ W BODZI (ST. 1)..... 55
- Breeding and Hunting among the Communities Inhabiting
the Multicultural Settlement at Bodzia (Site 1)..... 85

Agnieszka Jarzec

- MATERIAŁY KULTURY ŁUŻYCKIEJ ZE STANOWISKA 4
W MAGNUSZEWIE MAŁYM, POW. MAKOWSKI 87
- Archaeological Relics of the Lusatian Culture from Site 4
in Magnuszew Mały, the Maków District 114

Przemysław Dulęba

- O POŻYTKU Z KWERENDY ARCHIWALNEJ. PRZYKŁAD ODKRYĆ
ZWIĄZANYCH Z KULTURĄ LATEŃSKĄ Z OBSZARU GÓRNEGO ŚLĄSKA 117
- On the Benefits of Archival Research. An Example of Discoveries
Related to the La Tène Culture from Upper Silesia 135

Ростислав Терпиловский, Геннадий Жаров

ДРУЖИННЫЙ МОГИЛЬНИК ПОЗДНЕГО ПРЕДРИМСКОГО ВРЕМЕНИ НА СЕЙМЕ.....	137
WARRIOR CEMETERY FROM THE LATE PRE-ROMAN PERIOD ON THE RIVER SEYM	150
Cmentarzysko wojowników z młodszego okresu przedrzymskiego nad rzeką Sejm.....	155

Iwona Kowalczyk-Mizerakowska

BOGATY GRÓB WOJOWNIKA Z SANDOMIERZA-KRAKÓWKI W KONTEKŚCIE ŚWIĘTOKRZYSKIEGO CENTRUM HUTNICZEGO	157
Rich Warrior's Grave from Sandomierz-Krakówka Considered in the Context of the Świętokrzyskie Metallurgic Centre	171

Agata Chilińska-Früboes

PRZEDWOJENNE ZNALEZISKA RZYMSKICH ZAPINEK KABŁĄKOWYCH DATOWANYCH NA WCZESNY OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH Z OBSZARU KULTURY DOLLKEIM-KOVROVO	173
Pre-war Finds of Imported Roman Bow Brooches Dated to the Early Roman Period Found at the Area of the Dollkeim-Kovrovo Culture	202

Joanna Piątkowska-Małecka, Teresa Tomek

SSAKI I PTAKI W GOSPODARCE LUDNOŚCI ZAMIESZKUJĄCEJ WCZESNOŚREDNIOWIECZNY ZESPÓŁ OSADNICZY W KULCZYNI-KOLONII (ST. 8), POW. WŁODAWSKI	205
Mammals and Birds in the Economy of the Inhabitants of the Early Medieval Settlement Complex in Kulczyn-Kolonia (Site 8), the Włodawa District	221

Róża Paszkowska

WSTĘPNE WYNIKI ANALIZY ARCHEOZOOLOGICZNEJ ZABYTEKÓW Z KOŚCI I POROŻA Z WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO RADOMIA, STANOWISKA 1 I 2	223
Preliminary Results of an Archaeozoological Analysis of Artefacts Made of Bone and Antlers from Early Medieval Radom, Sites 1 and 2.....	241

Jerzy Sikora, Piotr Kittel, Piotr Wroniecki

W POSZUKIWANIU MILENIJNEGO MIRAŻU. NOWE BADANIA GRODZISKA W ROZPRZY (POW. PIOTRKOWSKI, WOJ. ŁÓDZKIE)	243
In Search of a Millennial Mirage. New Investigation of the Stronghold in Rozprza (Piotrków District, Łódzkie Voivodeship)	269

Sławomir Wadył

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE KLAMRY HACZYKOWATE Z ZIEM PRUSKICH. KLAMRY DO PASA, BŁYSTKI CZY ZAPINKI?.....	271
Belt Buckles, Fishing Lures, or Brooches? Early Medieval Hook Buckles from Prussia	284

Andrzej Buko

- NAJSTARSZA FAZA REZYDENCJI DANIELA ROMANOWICZA
NA GÓRZE KATEDRALNEJ W CHEŁMIE: PYTANIA I HIPOTEZY 285
- The Oldest Phase of the Daniel Romanovich's Residence
on the Cathedral Hill in Chełm: Questions and Hypotheses 301

Dominik Chudzik

- MUROWANA ARCHITEKTURA SAKRALNA ZIEMI HALICKIEJ
OD XIII DO POCZĄTKU XIV WIEKU 303
- Brick-Built Sacred Architecture in the Halych Land since the 13th until the Early 14th Century 325

Anna Kubica-Grygiel

- PÓŹNOŚREDNIOWIECZNE SZCZĄTKI LUDZKIE ODKRYTE
W OBRĘBIE KOŚCIOŁA I KLASZTORU OO. DOMINIKANÓW W KRAKOWIE..... 327
- Late Medieval Human Remains Discovered
within the Dominican Church and Monastery in Kraków..... 337

Wydarzenia

Monika Rekowska

- UROCZYSTOŚĆ W KOZIENICACH KU CZCI PROFESORA TOMASZA MIKOCKIEGO 341

Kronika wykopalisk

Paweł Szymański

- CZERWONY DWÓR, ST. XXI, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE.
BADANIA W LATACH 2013–2014 349
- Czerwony Dwór, Site XXI, the Warmińsko-Mazurskie Voivodeship. Excavations in 2013–2014 357

Artur Brzoška, Magdalena Nowakowska

- W POSZUKIWANIU ŚLADÓW WALK PARTYZANCKICH POWOJENNEGO PODZIEMIA
NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO („ŻOŁNIERZY WYKLĘTYCH”). BADANIA PODWODNE
JEZIORA BROŻANE NA TERENIE PUSZCZY AUGUSTOWSKIEJ W 2013 ROKU 359
- Searching for Traces of Guerrilla Warfare of the Post-War Anti-Communist Underground (‘Cursed Soldiers’).
Underwater Exploration of the Brożane Lake in the Augustów Primeval Forest in 2013..... 363

Adam Cieśliński, Andrzej Kasprzak, Zbigniew Stasiak

- NOWY ŁOWICZ, ST. 2, WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIE. BADANIA W LATACH 2013–2014 365
- Nowy Łowicz, Fst. 2, Woiwodschaft Westpommern. Ausgrabungen 2013–2014 371

Władysław Roszyk

PETRYKOZY, ST. 3, WOJ. MAZOWIECKIE. BADANIA W ROKU 2014.....	375
Petrykozy, Site 3, the Mazowieckie Voivodeship. Excavations in 2014	379

Karolina Blusiewicz

PUCK (DZIAŁKA NR 148/1), WOJ. POMORSKIE. BADANIA W ROKU 2014	381
Puck (Plot no. 148/1), the Pomorskie Voivodeship. Excavations in 2014	386

Michał Starski

PUCK, STARY RYNEK 13 I 14, WOJ. POMORSKIE. BADANIA W LATACH 2013–2014	389
Puck, 13 and 14 Stary Rynek Street, the Pomorskie Voivodeship. Excavations in 2013–2014	395

JACEK LECH

Z DZIEJÓW BADAŃ NEOLITU W POLSCE: ANNA KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA (1934–2011)

Keywords: Anna Kulczycka-Leciejewiczowa, Lech Leciejewicz, Neolithic, Poland, history of archaeology, Linear Pottery Culture, Danubian Culture, Funnel Beaker Culture, Bell Beaker Culture

Wprowadzenie

Jednym z kierunków badań dziejów każdej dyscypliny nauki oraz myśli naukowej jest biografistyka, koncentrująca się na kolejach życia i działalności uczonych, którzy wywarli istotny wpływ na uprawianą dziedzinę wiedzy (GIVENS 2008). W światowej literaturze archeologicznej do jego znakomitych przykładów zaliczyć można pracę poświęconą sylwetce naukowej V. Gordona Childe'a (1892–1957), napisaną przez B.G. Triggera (1980). Ustępuje jej, także interesująca, biografia Grahame'a Clarka (1907–1995), pióra B. Fagana (2001). Czeska archeologia ma świetną biografię Jana E. Vocela (1802–1871), poety, pisarza, ale także archeologa i historyka sztuki, autorstwa K. Sklenářa (1981) oraz bardzo pożyteczny słownik biograficzny archeologów czeskich, morawskich i śląskich, opublikowany przed dwunastu laty przez K. Sklenářa we współpracy z Z. Sklenářową (SKLENÁŘ 2005). W tradycji naukowej biografistyka to kierunek badań rozwinięty szczególnie w historii literatury oraz – z natury rzeczy – w historiografii (por. np. Z. WOJCIECHOWSKI 1946; MORAWSKI 1961; CLIFFORD 1978; HUTNIKIEWICZ 1987; KERSTEN 1988). Kierunek ten w dziedzinie badań dziejów archeologii i myśli archeologicznej w Polsce prezentuje się skromnie, jeżeli pominąć okoliczności żałobne. Do jego pierwszych znaczących osiągnięć zaliczyć można monografię poświęconą J. Boucher de Perthesowi, pióra Andrzeja Abramowicza (1997). Napisane ze swadą prace popularne, przybliżające sylwetki polskich archeologów, publikuje od początku obecnego stulecia Stefan K. Kozłowski (np. 2009; 2012). Zdają się one mieć bardziej ambicje literackie niż naukowe. Te ładnie wydane książki w treści i formie najbliższe są gawędom z dziejów archeologii, co też należy cenić. Prezentowany artykuł ma w intencji autora być próbą nawiązania do przywołanej wcześniej tradycji archeologicznej biografistyki naukowej. Podjęto w nim próbę nakreślenia, na szerszym tle, portretu

naukowego Anny T. Kulczyckiej-Leciejewiczowej, która jako znana już i ceniona badaczka młodszej epoki kamienia w dorzeczach Wisły i Odry doktoryzowała się w Uniwersytecie Warszawskim przed czterdziestu dwu laty, w 1976 r.

Anna Teresa Kulczycka należała do pokolenia archeologów wykształconego w Polsce wkrótce po II wojnie światowej. Pokoleniu temu zawdzięczamy wielki, dynamiczny rozwój prehistorii w drugiej połowie minionego stulecia. Bohaterka tego artykułu kontynuowała badania źródeł archeologicznych związanych z pierwszymi wspólnotami rolniczymi na ziemiach położonych na północ od Karpat i Sudetów, w dorzeczach Wisły i Odry, zapoczątkowane w latach II Rzeczypospolitej przez dr. Leona Kozłowskiego (1892–1944), profesora Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, dr. Józefa Kostrzewskiego (1885–1969), profesora Uniwersytetu Poznańskiego, dr. Józefa Żurowskiego (1892–1936), konserwatora zabytków archeologicznych w zachodniej Małopolsce i od 1933 r. następcę prof. Włodzimierza Demetrykiewicza w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, dr. Zofię Podkowińską (1894–1975), asystentkę w Zakładzie Archeologii Przedhistorycznej Uniwersytetu Warszawskiego oraz dr. Konrada Jażdżewskiego (1908–1985), asystenta w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (m.in. L. KOZŁOWSKI 1924; PODKOWIŃSKA 1928; ŻUROWSKI 1930; 1932; JAŻDŻEWSKI 1938; KOSTRZEWSKI 1939).

Anna Teresa od wymienionych uczonych była znacznie młodsza. Dzieliła ich luka około dwóch pokoleń będąca dziedzictwem porozbiorowych zapóźnień cywilizacyjnych kraju i trudnych warunków rozwoju nauki na ziemiach polskich w pierwszych dekadach minionego stulecia.

Rodzina, dzieciństwo i szkoła

Przyszła uczona – archeolog urodziła się 1 września 1934 r. w Tarnopolu, stolicy województwa, w tak zwanej wówczas Małopolsce Wschodniej, na Kresach II Rzeczypospolitej, 40 km na zachód od granicy państwowej z ZSRR przebiegającej na rzece Zbrucz. Wywodziła się z rodu Kulczyckich (por. KULCZYCKI 1976)¹. Była córką Bronisława Kulczyckiego, lekarza-balneologa oraz Janiny

¹ Przed laty, przygotowując inną pracę z dziejów archeologii, otrzymałem od Prof. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej fotokopię kil-

kunastu stron monografii rodu Kulczyckich, pióra Jana Kulczyckiego, wraz ze stroną tytułową. Do całości tej książki nie dotarłem.

z domu Kudryk. Pamięć zbiorowa zachowała ojca Anny Teresy jako osobę otwartą, ciepłą w obejściu, o wielkiej kulturze osobistej i życzliwości dla bliźnich². Matka uchodziła za mało komunikatywną. Po wojnie podjęła studia socjologii na Uniwersytecie Jagiellońskim, ale ich nie ukończyła. Córka odziedziczyła wiele cech osobowości po ojcu. Była z nim bardzo związana. Należała do generacji, której dzieciństwo i młodość przypadły na najdramatyczniejszy okres w całej historii Polski. W dniu piątych urodzin Tereski wybuchła II wojna światowa i następne lata jej dzieciństwa oraz początek młodości przypadły na „upiorną dekadę”: ciężki czas okupacji ze zbrodniami Holokaustu i pierwsze lata powojenne; miała lat osiem, gdy na Wołyniu rozpoczęły się czystki etniczne UPA, dziesięć, gdy przez Polskę przechodził front działań wojennych, a w Warszawie trwało powstanie (DAVIES 1991: 544–720; BRZOZA 2001: 261–396; GROSS 2001; SOWA 2001: 9–166; MOTYKA 2011; 2016; ZAREMBA 2016). Liceum, matura i studia Anny Teresy to w Polsce totalitarny okres stalinizmu (1949–1955).

Rodzice z pięcioletnią Tereską uniknęli deportowania na Syberię lub do Kazachstanu, co było udziałem wielu polskich rodzin inteligenckich z zajętych przez ZSRR terenów Małopolski Wschodniej. Na Syberię zostali wywiezieni dziadkowie. Brat Bronisława Kulczyckiego – Tadeusz dostał się do niewoli i został osadzony w obozie jenieckim w Starobielsku; zginął zamordowany wystrzałem w tył głowy w czasie zbrodniczych, masowych egzekucji polskich oficerów, jeńców wojennych, dokonywanych przez funkcjonariuszy NKWD w ich siedzibie w Charkowie (MEYNARSKA-KALETYNOWA 2011: 163). Większą część okupacji Anna Teresa spędziła z rodzicami w Generalnym Gubernatorstwie. Tarnopol od drugiej połowy 1941 r. znajdował się w utworzonym przez niemieckie władze okupacyjne dystrykcie Galicja (*Distrikt Galizien*), obejmującym południowo-wschodnie tereny Rzeczypospolitej wcielone w 1939 r. do ZSRR. Od 1943 r. na obszarze tym nasilały się antypolskie akcje UPA (DAVIES 1999: 1098–1100; HRYCAK 2000: 251–257; MOTYKA 2011; 2016). W tym też roku Kulczyccy przenieśli się z Tarnopola pod Kraków (MEYNARSKA-KALETYNOWA 2011: 163).

Bezpośrednio po wojnie rodzina Kulczyckich zamieszkała w Krakowie. Anna uczyła się w szkole podstawowej prowadzonej przez zgromadzenie sióstr urszulanek. Z Krakowa Kulczyccy przenieśli się na krótko na „Ziemie Odzyskane” drogą wielu polskich rodzin – repatriantów z Kresów II Rzeczypospolitej, przyłączonych do ZSRR. Rodzina zamieszkała w Jedlinie Zdroju pod Wałbrzychem, początkowo dzieląc mieszkanie z niemieckim lekarzem z tego uzdrowiska z okresu III Rzeszy. W Jedlinie Anna ukończyła szkołę podstawową. W tym samym czasie nadarzyła się możliwość objęcia przez Bronisława Kulczyckiego stanowiska dyrektora Sanatorium Kolejowego w uzdrowisku w Krynicy, pow. nowosądecki. Konsekwencją była kolejna przeprowadzka. Rodzina Kulczyckich zamieszkała w Krynicy Zdroju. Anna uczyła się tu w gimnazjum i liceum ogólnokształcącym, które ukończyła w 1952 r.

Lata studiów i pracy w Krakowie. Uniwersytet Jagielloński: studia

Po maturze Anna Kulczycka powróciła do Krakowa podejmując studia w Uniwersytecie Jagiellońskim w dziedzinie historii kultury materialnej (hkm), niedawno wprowadzonej jako kierunek nauczania akademickiego w miejsce archeologii i etnografii, w nawiązaniu do wzorów obowiązujących w ZSRR. Objął ją jednolity czteroletni program studiów magisterskich realizowany w całości w krakowskiej uczelni. Annę Teresę interesowała od początku archeologia Polski, jedna z możliwych specjalizacji w ramach hkm (por. REDAKCJA 1960: 8; GEDL 1969: 250; CHOCHOROWSKI 2016: 14). Jesienią 1952 dr Stanisław Buratyński, kierujący do 1 października tego roku archeologicznymi badaniami ratowniczymi na terenie budowy Kombinat i Miasta Nowa Huta, zabrał studentów I roku kierunku hkm z Uniwersytetu Jagiellońskiego do pobliskiego Wyciąża w powiecie krakowskim, gdzie dokonano niedawno rewelacyjnych odkryć archeologicznych, wnoszących między innymi istotne, nowe wiadomości do wiedzy o neolicie (ściślej eneolicie) dorzecza Wisły (**Ryc. 1**). Według ówczesnej oceny było to *jedno z największych i najważniejszych*

² Autor bardzo dziękuje Paniom mgr Barbarze Burchard, prof. Elżbiecie Dąbrowskiej-Zawadzkiej, prof. Marii Dekównie, prof. Marcie Młynarskiej-Kaletynowej, mgr Danucie Piotrowskiej, mgr Aleksandrze Szymańskiej-Bukowskiej, mgr Annie Uzarowicz-Chmielewskiej, dr Marzenie Woźny i PhDr Marii Zápotockiej C.Sc. oraz Panom mgr. Janowi Gromnickiemu, prof. Ryszardowi Grygielowi, prof. Marianowi Rębkowskiemu i dr. Krzysztofowi Tuni za informacje i materiały (w tym fotografie), które wykorzystalem przygotowując ten artykuł. Za udostępnienie fotografii serdeczne podziękowania należą się również Muzeum Archeo-

logicznemu w Biskupinie i Ośrodkowi Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Panu dr. Franciszkowi M. Stępniewskiemu jestem wdzięczny za zaproszenie do przygotowania artykułu do „Światowita”. Różne, pominięte w tym artykule informacje znajdzie czytelnik w okolicznościowych wspomnieniach o Annie Teresie Kulczyckiej-Leciejewiczowej (por. m.in. BURCHARD, CZEKAJ-ZASTAWNY 2011; GEDIGA 2011; MEYNARSKA-KALETYNOWA 2011; LECH 2012; BOBER 2013).

Ryc. 1. Wyciąże, jesień 1952 r. Anna Kulczycka, osiemnastoletnia studentka (w pierwszym rzędzie, piąta od lewej, trzyma pod rękę Różę Borowską, później Mycielską – czwarta od lewej) z koleżankami i kolegami z I roku studium historii kultury materialnej UJ. Studenci zapoznali się tu z rewelacyjnymi wynikami badań ratowniczych, związanych z budową Kombinatu Metalurgicznego i miasta Nowa Huta, przeprowadzonych pod kierunkiem dr. Stanisława Buratyńskiego (czwarty od prawej). Jan Gromnicki w drugim rzędzie, najwyższy (fot. z archiwum J. Gromnickiego).

Fig. 1. Wyciąże, autumn 1952. Anna Kulczycka, an 18-year-old student (the first row, the fifth from the left, standing arm-in-arm with Róża Borowska, later Mycielska – the fourth from the left) with her colleagues from the freshman year at the material culture history course at the Jagiellonian University. The students have already been acquainted with the marvellous results of the rescue excavations related to construction of the Metallurgical Combine and city of Nowa Huta conducted by Dr Stanisław Buratyński (the fourth from the right). Jan Gromnicki in the second row, the tallest.

stanowisk nie tylko na terenie budowy N. Huty, ale także w skali ogólnopolskiej (BURATYŃSKI 1953: 105–106, 109–115; POR. PODKOWIŃSKA 1957: 57–59; J.K. KOZŁOWSKI 1960: 15–18; PIOTROWSKA 2007: 63–66).

Lata studiów należą zwykle do okresu formatywnego w życiu przyszłych uczonych. Tak było w przypadku Anny Kulczyckiej. Już na początku pierwszego roku studiów zetknęła się z nowymi, ważnymi odkryciami obiektów i materiałów archeologicznych związanych z osadnictwem pierwszych rolników, którzy pojawili się w dorzeczu górnej Wisły, między innymi w Bieńczycach i Wyciążu, pow. krakowski, określanych mianem kultury ceramiki wstęgowej rytej. Wkrótce, już w trakcie studiów w Uniwersytecie Jagiellońskim, podjęła ich badania; miała im poświęcić najwięcej energii w swoim życiu. Studiowała w okresie przeprowadzania wielkich zmian w systemie nauczania wczesnej PRL, zakładających „uspołecznienie” badań, studentów i uczonych, m.in. poprzez wprowadzanie szerokim frontem prac zespołowych oraz przyznanie wiodącej roli marksizmowi-leninizmowi, w wersji stalinowskiej, w ideologii i metodologii obowiązujących w edukacji powszechnej, w nauczaniu akademickim i w praktyce badawczej. Materializm historyczny miał być podstawą integracji nauk humanistycznych oraz metodą analizy i wyjaśniania

mechanizmów historii i przemian społecznych, a materializm dialektyczny podstawą rozumienia budowy świata, powstania życia i rozwoju przyrody (LECH 1997a: 210–211). Jak wspomina tamte lata prof. Bogusław Gediga (2014: 27), wówczas starszy kolega „Tereski” w Uniwersytecie Jagiellońskim:

Przyjeżdżając po wakacjach na studia trafiła się od razu na październikowy festiwal filmów radzieckich, i to z tych najbardziej ponurych czasów jeszcze w pełni stalinowskich, i zaraz zbliżało się święto rewolucji październikowej obchodzone dla urozmaicenia w pierwszych dniach listopada. Pamiętam okna wystawowe głównie księgarń oświetlone na czerwono, z portretami wodzów rewolucji, ale ponieważ były to księgarnie, więc wystawiano także odpowiednią literaturę, głównie tych dużo piszących wodzów, a jakąś lekką odtrutką intelektualną mogło być F. Engelsa Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa czy dzieła Plechanowa. Ten sam wystrój wracał na urodzinowe uroczystości wodzów. Jednak był to też czas łatwego dostępu do literatury pięknej, klasycznej. Liczne stoiska i księgarnie oferowały dzieła z tego typu literaturą po bajecznie niskich cenach, jak pamiętam książki za 2,40 zł, marnie wydane, ale łatwo dostępne. Tanie były również inne dobra kultury, muzea, teatry. Dokuczliwe natomiast były trudne warunki życiowe, kartki żywnościowe,

z których nie zostawiało wiele po wycięciu odpowiednich kłatek na jedzenie w stołówkach akademickich. Pozostawało wtedy kilka dekagramów na mięso i wędliny. Jakimś luksusem był w pobliżu Rynku na ul. Siennej bar tatarski, tam mięso z koników było bez kartek. Dostyc trudne były także warunki mieszkaniowe w domach akademickich, nawet niekiedy nie wolne od insektów, i ratunkiem był, ponoć szkodliwy dla zdrowia, amerykański, unrowski proszek dedete. Z całą pewnością nie służył insektom, był skuteczny. W takim otoczeniu upływały nasze lata studiów, ale potrafiłiśmy je sobie uprzyjemnić i czynić znośnymi, a nawet wielokrotnie wesołymi.

W przypadku archeologii, materializm dialektyczny był także podstawą integracji tematyki badań rozwoju społecznego w pradziejach i wczesnym średniowieczu z dyscyplinami przyrodniczymi. Polityka państwa, realizowana ze szczególnym naciskiem na wyższych uczelniach, zmierzała do socjalistycznego wychowania młodzieży w duchu „nowych czasów”, a presja ideologiczna na młodzież była w tym okresie silna i obecna w różnych formach. Realizowano ją przede wszystkim przez Związek Młodzieży Polskiej – młodzieżową przybudówkę PZPR oraz w programach nauczania. Na studiach kierunku hkm celowi temu służyły, między innymi, Archeologiczne Obozy

Szkoleniowe (AOS), organizowane od 1951 r. w Biskupinie, pow. żniński (RAJEWSKI 1952; GASSOWSKI 1970: 261–263; LECH 1997a: 190–191; 1998: 62–63; PIOTROWSKA 2000: 26–29; 2004: 124–129).

Mimo obecnej i na AOS-ach indoktrynacji polityczno-ideologicznej zapisały się one dobrze w pamięci uczestników. Autor tego artykułu słyszał przez lata wiele pozytywnych opinii na ich temat, a prof. Bogusław Gediga (2014: 27–28) napisał o nich niedawno w tych słowach:

Z tych lat mile wspominamy właściwie wszyscy letnie obozy praktyk studenckich w Biskupinie, kierowane przez Profesora Zdzisława A. Rajewskiego. Nauczyliśmy się tam wiele w zakresie praktyki terenowej, ale Profesor dbał o urozmaicenie pobytu i dobre wyżywienie, aż trudno uwierzyć, że wikt zasługuje na mile wspomnienie. Zaletą tych obozów było również to, że spotykaliśmy się tam w gronie studentów ze wszystkich trzech Uniwersytetów, na których kształcono archeologów, tzn. warszawskiego, poznańskiego i krakowskiego. Tam mieliśmy okazję się poznać, a w wielu przypadkach od tych spotkań datują się dobre koleżeńskie relacje i wiele trwających do dziś przyjaźni.

Anna Kulczycka uczestniczyła w obozie biskupińskim w 1953 r., po I roku studiów hkm w Krakowie

Ryc. 2. Biskupin, st. 6, lipiec 1953 r. Studentka Anna Kulczycka w trakcie ostrzenia łopaty (zbiory Muzeum Archeologicznego w Biskupinie).

Fig. 2. Biskupin, site 6, July 1953. Student Anna Kulczycka sharpening her shovel.

Ryc. 3. Biskupin, st. 6, lipiec 1953 r. Studenci historii kultury materialnej UW i UJ, pracujący w jednym z zespołów kierowanych przez dr. Włodzimierza Szafrąńskiego. Pierwsza od prawej Maria Deka (studentka UW), druga Anna Kulczycka (studentka UJ). Trzeci od lewej Jan Gromnicki, czwarta od lewej Anna Żukowska, później Uzarowicz-Chmielewska, studenci UJ i UW. W głębi widoczny barak, przywieziony do Biskupina z byłego niemieckiego Obozu Koncentracyjnego w Majdanku k. Lublina, miejsce zakwaterowania i części zajęć studentów (zbiory Muzeum Archeologicznego w Biskupinie).

Fig. 3. Biskupin, site 6, July 1953. Students of history of material culture from the universities in Warsaw and Cracow working in one of the teams supervised by Dr Włodzimierz Szafrąński. The first from the right – Maria Deka (student from the University of Warsaw), the second – Anna Kulczycka (Jagiellonian University). The third from the left – Jan Gromnicki, the fourth – Anna Żukowska, later Uzarowicz-Chmielewska, students from Cracow and Warsaw. In the background, there is a barrack moved to Biskupin from the former German Concentration Camp in Majdanek near Lublin, which provided accommodation for the students and shelter during some of the works.

(Ryc. 2, 3), pracując w jednej grupie z koleżankami i kolegami z Uniwersytetu Warszawskiego (LECH 2012: 8–9). W tym samym roku adeptka archeologii wstępuje w szeregi członków Polskiego Towarzystwa Archeologicznego (PTA), utworzonego na zjeździe zjednoczeniowym towarzystw archeologicznych w Nowej Hucie w dniu 15 czerwca 1953 r., po przełamaniu oporów prof. J. Kostrzewskiego, dotychczasowego prezesa największego z nich – Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego z siedzibą w Poznaniu. Utworzenie jednolitego towarzystwa archeologicznego z zarządem w Warszawie było odpowiedzią na wymogi polityczne scentralizowanego państwa tzw. dyktatury proletariatu i miało służyć rozwojowi wiedzy o obiektywnych prawach rządzących ludzkimi społeczeństwami zgodnie z przekonaniem, że: *Archeologia polska zalicza się [...] do budownictwa socjalistycznego, stanowi jego część składową* (JASIENICA 1954: 5–6; por. KOSTRZEWSKI 1970: 274–275; LECH 1998: 85–91).

Pierwsza połowa lat pięćdziesiątych to okres dynamicznie rozwijających się badań nad Początkami Państwa Polskiego, interesujących prób interpretacji źródeł archeologicznych w kategoriach procesu historycznego z wykorzystaniem metodologii marksistowskiej (LECH 1997a: 193–194, 198; 1998: 65–78; KURNATOWSKA 1999; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a: 168; KOBYLIŃSKI 2007: 359–371). Oddziaływały one pozytywnie wnosząc wiele nowego do rozumienia pradziejów ziem polskich, w tym neolitu. Po latach podkreślał ten fakt Tadeusz Wiślański (1931–1989), nieco starszy od Anny Teresy, studiujący na Uniwersytecie w Poznaniu, gdzie wpływy materializmu historycznego w nauczaniu archeologii były dużo mocniejsze niż w Krakowie (LECH, OSTOJA-ZAGÓRSKI 1990: 240–241; por. ABRAMOWICZ 1991: 146–154). W Zakładzie Archeologii Polski UJ oddziaływania te, chociaż wyraźnie obecne, m.in. w postaci obowiązkowych przedmiotów

ideologicznych, pozbawione były swojej ostrości, a w nauce przedmiotów archeologicznych było ich mniej (BURCHARD 2003: 278; CHOCHOROWSKI 2008: 6).

Powojenna krakowska archeologia, w latach narastającej presji stalinizmu, była oazą względnego spokoju. Skupiała studentów często ze środowiska ziemiańskiego lub wcześniej zaangażowanego w ruch oporu, mających więc „podejrzanę” pochodzenie społeczne i życiorysy. W to jednak bliżej nie wninkano. Równocześnie katedra archeologii nie była niestety obsadzona, czekano bowiem na powrót z zagranicy zajmującego ją przed wojną prof. T. Sulimirskiego. Nauki pomocnicze wykładali znakomici uczeni, ale podstawowy kierunek był zaniedbany (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2001a: 452).

Gdy Anna Teresa rozpoczynała studia, Zakładem Archeologii Polski UJ kierował od niedawna prof. Rudolf Jamka (1906–1972). W okresie dużego zainteresowania tematyką teoretyczną związaną z wdrażaniem materializmu historycznego w badaniach pradziejów, świata starożytnego i wczesnego średniowiecza w Zakładzie krakowskim położono nacisk na rozwijanie w pracy zespołowej umiejętności praktycznych, poczynając od zbierania materiałów z publikacji, poprzez inwentaryzację i opracowywanie zabytków archeologicznych w zbiorach muzealnych, po zespołowe przygotowywanie ujęć analitycznych i syntetycznych. Tematem tak ukierunkowanych studiów stały się od 1952 r. pradzieje i wczesne średniowiecze powiatu krakowskiego. Dużą wagę przywiązywano również do planowych badań poszukiwawczych w terenie, realizowanych przez pracowników dydaktyczno-naukowych Zakładu wspólnie z Kołem Archeologów Polski Studentów UJ na terenie powiatu krakowskiego. Anna Kulczycka działała aktywnie w kole naukowym (REDAKCJA 1960; GEDIGA 2011: 196). Mając niewiele ponad dwadzieścia lat opisywała i analizowała wraz z Januszem K. Kozłowskim materiały neolitycznych kultur pochodzenia południowego z bogatych stanowisk podkrakowskich, od jaskiniowych z dziewiętnastowiecznych badań G. Ossowskiego (1835–1897), przez materiały z klasycznych stanowisk neolitycznych w Giebułtowiu, Modlnicy i Witkowicach, pow. krakowski, badanych w dwudziestoleciu międzywojennym przez J. Żurowskiego (1892–1936), po najnowsze wówczas odkrycia z badań ratowniczych prowadzonych na dużą skalę na terenie budującej się Nowej Huty (KULCZYCKA, KOZŁOWSKI 1960a). Była to dobra szkoła archeologii praktycznej, w której przyszła profesor zaczęła kształtować swój doskonały warsztat naukowy i przygotowywała pracę magisterską. Miała talent rysownika i wyobraźnię przestrzenną. Dobrze rysowała i rekonstruowała ceramikę.

W latach studiów Anny Kulczyckiej prowadzone były w całym kraju na dużą skalę prace wykopaliskowe związane z badaniami początków państwa polskiego, a w najbliższym sąsiedztwie Krakowa – ogromne prace ziemne związane ze wspomnianą już wcześniej budową kombinatu metalurgicznego i towarzyszącego mu miasta

w Nowej Hucie. Realizacja programu badań nad początkami państwa polskiego została w historii archeologii polskiej określona jako przedsięwzięcie „gigantyczne”, a budowa Nowej Huty wywołała pierwszą w dotychczasowej historii tej archeologii tak dużą akcję badań ratowniczych (BURATYŃSKI 1953: 106–108; 1970: 253–255; BAZIELICH 1987; ABRAMOWICZ 1991: 156, 159). Wymagały one zaangażowania do prac licznej kadry archeologów i pracowników technicznych, przy ich znacznym niedoborze. Jak pisał A. Abramowicz (1991: 156) o programie badań nad początkami państwa polskiego: *Nie w skali zatrudnienia jednak rzecz, a w doprowadzeniu do skutku największego w naszej historii przedsięwzięcia planowego i zespołowego z zakresu nauk społecznych.*

Była to wielka szkoła kadr wchłaniająca całą chętną do udziału w tych przedsięwzięciach młodzież archeologiczną. Przy ograniczonych możliwościach innego spędzania wakacji zjawiskiem powszechnym był udział w miesiącach letnich w wykopaliskach w różnych regionach kraju. Anna Kulczycka uczestniczyła w czasie studiów przez kilka sezonów między innymi w badaniach stanowisk archeologicznych położonych na lessowej terasie Wisły na wschód od Krakowa, od terenu Nowej Huty (m.in. Pleszów) po jej wschodnią granicę w Igołomi, wówczas powiat miechowski a obecnie powiat krakowski. Te ostatnie zapoczątkowane zostały w 1953 r. przez Komisję Organizacyjną Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (Ryc. 4). W rejonie krakowskim występowały stanowiska z różnych epok, często wielokulturowe – z obiektami i materiałami z czasów od neolitu po wczesne średniowiecze. Z badań w innych regionach Polski, poza udziałem w biskupińskim Archeologicznym Obozie Szkoleniowym w 1953 r., warto wspomnieć o uczestnictwie Anny Kulczyckiej w wykopaliskach wczesnośredniowiecznego grodziska w Tumie pod Łęczycą i w badaniach cmentarzysk w Opatowie i Dankowie, pow. kłobucki, które wymienia w swoim krótkim autoreferacie z 26 stycznia 1998 r., złożonym w dokumentacji do przewodu profesorskiego. Udział młodej studentki w wykopaliskach w Tumie przypominał niedawno Andrzej Abramowicz (2010: 26), pisząc w swoich wspomnieniach:

W 1953 roku (a może to było w 1954?) ponownie przyjechał do Tumy Kazik Godłowski, przywożąc ze sobą sympatię Tereskę Kulczycką. Byliśmy wtedy pod urokiem Porwania w Tiutiurlistanie Żukrowskiego i do Tereski przylgnęło imię Violinka, które stało się jej imieniem zakonnym. Nosiła wtedy pajacyk z brązowego sztruksu, były to krótkie spodni z górką kończącą się szelkami. Andrzej Klein wyciął z blachy pokrytej czymś brązowym taki właśnie pajacyk, który przywiązaliśmy do herbu Kazika. Stąd Violinka nie miała własnego herbu. W refektarzu siadali naprzeciw i kopali się pod stołem namiętnie ku naszej ucieście.

Według Profesor Marty Młynarskiej-Kaletynowej (2011: 164) był to rok 1954. Pozostaje przypomnieć, że bohaterowie tego wspomnienia mieli wtedy po niespełna dwadzieścia lat.

Ryc. 4. Igołomia, Stacja Archeologiczna Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie; prawdopodobnie rok 1955 lub 1956 (?). W parku, przed pałacem prof. dr Zofia Podkowińska (trzeci rząd, czwarta od prawej) w otoczeniu pracowników i studentów uczestniczących w badaniach stanowiska „Igołomia-Wschód”. Anna Kulczycka w ostatnim rzędzie, pierwsza z prawej (w głębi). W pierwszym rzędzie siedzą m.in. Jan Machnik (trzeci od lewej), Leszek Gajewski (piąty od lewej), Danuta Rauhutówna (szósta od lewej). W trzecim rzędzie stoi Kazimierz Godłowski (czwarty od lewej) (fot. z archiwum J. Gromnickiego).

Fig. 4. Igołomia, the Archaeological Station of the Department of Archaeology of Poland of the IHKM PAN in Cracow; presumably 1955 or 1956 (?). In the park, in front of the palace, Prof. Zofia Podkowińska (the third row, the fourth from the right) is surrounded by her employees and students participating in the excavations at the site of 'Igołomia-Wschód' ('Igołomia-East'). Anna Kulczycka can be seen in the last row, the first from the right (in the background). The first row includes, among others, Jan Machnik (third from the left), Leszek Gajewski (fifth from the left), and Danuta Rauhut (sixth from the left). Kazimierz Godłowski is standing in the third row (fourth from the left).

Obywatelka Kulczycka Anna Teresa po odbyciu w UJ studiów wyższych w latach akademickich 1952/53–1955/56, specjalizująca się w zakresie archeologii Polski, otrzymała w dniu 26 czerwca 1956 r. dyplom magistra historii kultury materialnej wydany przez Wydział Filozoficzno-Historyczny (nr 685/57). W Polsce przyspieszała przedpaździernikowa „odwilż” i proces destalinizacji. Dwa dni po zdaniu egzaminu magisterskiego przez Annę Teresę miały miejsce dramatyczne wydarzenia w Poznaniu – strajk generalny i masowe demonstracje uliczne z atakiem na więzienie i Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, jeden z symboli stalinizmu (28 czerwca 1956 r.). Padli zabi-ci. Było wielu rannych.

Praca magisterska zatytułowana „Kultura ceramiki wstęgowej rytej w górnym dorzeczu Wisły”, napisana pod kierunkiem prof. R. Jamki, potwierdza wczesne kształto-

wanie się głównego przedmiotu zainteresowań i kierunku dalszych badań jej Autorki (KULCZYCKA 1956). Rozwój zainteresowań Anny Teresy w okresie studiów był możliwy dzięki nieformalnej opiece naukowej sprawowanej przez prof. Stefana Noska (1909–1966), który w sierpniu 1953 r. zrezygnował z pracy w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, powracając do rodzinnego Krakowa (KOWALCZYK 1967: 232; MACHNIK 1968: 165–167; 2012; GURBA 2007: 117). Powrót ten związany był z przygotowaniem do utworzenia IHKM, w ramach działającej od roku Polskiej Akademii Nauk (Ryc. 5). Powołana w PAN Komisja Organizacyjna Instytutu Historii Kultury Materialnej, pracująca pod przewodnictwem prof. Kazimierza Majewskiego, powierzyła mu organizację krakowskiego Zakładu Archeologii Polski (ZAP IHKM PAN), przemianowanego później na Zakład Archeologii Małopolski (ZAM

Ryc. 5. Igołomia, Stacja Archeologiczna Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie; prawdopodobnie rok 1955 lub 1956 (?). Prof. Stefan Nosek, kierownik Zakładu i dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie oraz Jan Gromnicki na balkonie pałacu (fot. z archiwum J. Gromnickiego).

Fig. 5. Igołomia, the Archaeological Station of the Department of Archaeology of Poland of the IHKM PAN in Cracow; presumably 1955 or 1956 (?). Prof. Stefan Nosek, head of the Department and director of the Archaeological Museum in Cracow, and Jan Gromnicki on the balcony of the palace.

IHKM PAN). Prof. S. Nosek od lipca 1955 r. do stycznia 1961 r. sprawował również funkcję dyrektora Muzeum Archeologicznego w Krakowie (MAK), po przedwczesnej śmierci doc. dr. Tadeusza Reymana (1899–1955), wielce zasłużonego dla tej placówki (NOSEK 1967: 117–119). W gestii krakowskiego Muzeum znalazł się dotychczasowy Oddział PMA w Nowej Hucie, przekazany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki od dn. 1 kwietnia 1955 r., a wraz z nim – obowiązek prowadzenia największych archeologicznych prac ratowniczych w okresie PRL (BAZIELICH 1987: 215; PIOTROWSKA 2007: 66). Anna Kulczycka już w latach studenckich uczestniczyła w kierowanych przez prof. S. Noska badaniach w Igołomi – w tzw. rejonie Igołomia-Wschód (Ryc. 6), trwających do 1956 r. (NOSEK 1967: 25; BURCHARD 2003: 279; GAJEWSKA 2012). W badaniach tych uczestniczyli również inni studenci hkm z UJ specjalizujący się w zakresie archeologii, mimo że były one niechętnie widziane przez kierownictwo Zakładu Archeologii Polski UJ z powodu „zaszłości osobistych” między kierownikami obu placówek z czasów przedwojennych i z lat okupacji niemieckiej. Badania w Igołomi prowadzone przez prof. S. Noska i dr Z. Podkowińską były znakomitą szkołą metodyki badań wykopaliskowych dla adeptów archeologii. Uczestnicząc w pracach ratowniczych na terenie Nowej Huty studenci zderzali się często z całkowicie odmienną sytuacją, o której wspomniała Anna Kulczycka-Leciejewiczowa

(1969a: 8) we wprowadzeniu do publikacji wyników wykopalisk w Nowej Hucie-Pleszowie:

Zdarzało się też, że z konieczności wypadało prowadzić je studentom niższych lat studiów, nie mających doświadczenia badawczego, co oczywiście nie mogło być bez wpływu na charakter czynionych obserwacji.

Stefan Nosek w okresie pracy w Lublinie odszedł od tematyki Prasłowiańszczyzny uprawianej intensywnie w pierwszych latach powojennych i zainteresował się znacznie szerszej neolitem i pracami źródłoznawczymi. Pozwalało mu to na ograniczenie odwoływania się do materializmu historycznego do niezbędnego tym czasie minimum (NOSEK 1950; 1957a; 1957b; LECH, PIOTROWSKA 2012: 260–266). Po powrocie do Krakowa rozwijał kierunek neolityczny swoich badań jak nigdy wcześniej, kładąc w Muzeum Archeologicznym nacisk na opracowywanie bogatych zbiorów i publikowanie ich na łamach wydawanych od 1959 r. „Materiałów Archeologicznych”. W ZAP IHKM PAN utworzył m.in. zespół neolityczny koncentrujący się przede wszystkim na badaniu „rozwoju i przemian różnych kultur neolitycznych i z początków epoki brązu na terenie Małopolski”, na podstawie opracowań materiałów ze zbiorów MAK oraz programowanych odpowiednio pracach terenowych (NOSEK 1967: 119–120, 125–126; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a: 163–165; 2012: 181; BURCHARD 2003: 278).

Ryc. 6. Igołomia, Stacja Archeologiczna Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN w Krakowie; 3 październik 1956 r. Młodzież archeologiczna na trawniku przed pałacem. W środku mgr Jerzy Kolendo z UW, na prawo mgr Anna Kulczycka (z bukietem kwiatów) i Halina Gajewska, poniżej kłęczy Tyrsus Wenhrynowicz – artysta plastyk zatrudniony przy sporządzaniu dokumentacji archeologicznej. Na trawie leży mgr Leszek Gajewski (por. H. GAJEWSKA 2012) (fot. E. Dąbrowska, z archiwum J. Gromnickiego).

Fig. 6. Igołomia, the Archaeological Station of the Department of Archaeology of Poland of the IHKM PAN in Cracow; 3 October 1956. Young archaeologists enjoying themselves on the lawn in front of the palace. In the middle – Jerzy Kolendo, from the University of Warsaw, on the right – Anna Kulczycka, with a bouquet of flowers, and Halina Gajewska; below them, kneeling – Tyrsus Wenhrynowicz – a visual artist hired for drawing archaeological documentation. Lying on the grass is Leszek Gajewski.

Muzeum Archeologiczne: praca

Mgr Anna Kulczycka podjęła pracę w Muzeum Archeologicznym w Krakowie bezpośrednio po studiach, zatrudniana początkowo przez prof. S. Noska na umowach okresowych, jako tzw. pracownik godzinowy. Prowadziła wykopaliska w Nowej Hucie i w jej otoczeniu, między innymi na tzw. stanowisku IV w Pleszowie, obejmującym duży obszar wielokulturowej osady (Ryc. 7). Odkryty w trakcie tych badań, w 1957 r., fragment formy odlewniczej związanej z osadnictwem kultury łużyckiej stał się przedmiotem jej pierwszej publikacji, a odkryte tamże w tym samym roku wczesnośredniowieczne wędzidło żelazne – jednej z następnych (KULCZYCKA 1957; 1960a). Tak jak w przypadku wielu początkujących archeologów pierwsza z cytowanych publikacji ukazała się na łamach „Z Otchłani Wieków”, zasłużonego czasopisma, reaktywowanego po przełomie Października 1956 r., począwszy od 1957 r. Pełne sprawozdanie z prac w Pleszowie w 1957 r. młoda badaczka zamieściła w „Sprawozdaniach Archeologicznych” (KULCZYCKA 1960b).

Po dość długim okresie pracy „godzinowej” prof. Stefan Nosek, dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie, na wniosek dr. Stanisława Buratyńskiego, bezpośredniego przełożonego Teresy w oddziale nowohuckim Muzeum, zatrudnił młodą archeolożkę z dniem 15 października 1957 r. na etacie młodszego asystenta muzealnego, poczynając, zgodnie z przepisami, od trzymiesięcznego okresu próbnego, awansując ją następnie na stanowisko asystenta (por. BOBER 2013: 203). W Muzeum do jej obowiązków należało inwentaryzowanie materiałów archeologicznych i wykonywanie różnych prac technicznych. Kierowała nadal badaniami wykopaliskowymi na lewej terasie Wisły w Pleszowie koło Nowej Huty, a ponadto w Krakowie na Rynku Głównym i w Targowisku, pow. bocheński; zajmowała się sprawami oświatowymi wynikającymi z zadań Muzeum, takimi jak oprowadzanie wycieczek i wygłaszanie odczytów (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973b: 22–27; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2011: 165; BOBER 2013: 203).

W czasie badań w Pleszowie w 1957 r. odwiedzają wykopaliska czeszy studenci z seminarium prof. Jana Filipa (1900–1981) z Uniwersytetu Karola w Pradze: Miroslav

Ryc. 7. Nowa Huta-Pleszów, czerwiec 1957 r. Od lewej mgr Janusz K. Kozłowski, mgr Anna Kulczycka i Milan Zápotocký z Pragi oraz nn. (fot. udostępniła M. Zápotocká).

Fig. 7. Nowa Huta-Pleszów, June 1957. From the left: Janusz K. Kozłowski, MA, Anna Kulczycka, MA, Milan Zápotocký from Prague, and other anonymous person.

Richter, Maria Steklá i Milan Zápotocký. Zawiązują się wówczas przyjaźnie trwające całe życie, zwłaszcza z przyszłą dr Marią Steklą-Zápotocką C.Sc., badaczką kultury ceramiki wstęgowej klutej. Kultura ta była również ważnym przedmiotem zainteresowań Anny Teresy od czasu jej studiów (ZÁPOTOCKÁ 2014: 123, ryc. 1).

W warunkach postępującej „odwilży” politycznej do Polski docierają podręczniki prehistorii pióra prof. Tadeusza Sulimirskiego (1898–1983), opublikowane przez Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie, szczególnie interesujące dla osób zajmujących się neolitem i początkiem epoki brązu. Z dzisiejszej perspektywy reprezentowały one dziwny melanz poglądów dawnej szkoły lwowskiej prof. L. Kozłowskiego oraz dorobku prehistorii brytyjskiej, w sumie wizję młodszej epoki kamienia bardzo różną od dominującej w Polsce. Książka dociera też do rąk młodej badaczki stanowisk neolitycznych z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Teresa czyta podręcznik Sulimirskiego (1955; 1957–1959) z dużym zainteresowaniem. Jest w nim powiew innego świata, innej archeologii o szerokich, childe’owskich horyzontach. Jak napisała wiele lat później o swoim spotkaniu z podręcznikiem prof. T. Sulimirskiego: *Autorka tych*

słów miała szczęście fascynować się niegdyś lekturą tej książki... (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997a: 144).

Anna Teresa współpracowała blisko z krakowskim ZAP IHKM PAN, w którym pracowały jej serdeczne koleżanki³. Przez kilka sezonów uczestniczyła w badaniach wczesnośredniowiecznego grodziska w Stradowie, pow. kazimierski, a na marginesie tej dużej ekspedycji zorganizowanej „...w związku z wielką akcją obchodów Tysiąclecia” otrzymała możliwość przeprowadzania badań interesujących, dobrze zachowanych pozostałości osady wspólnoty kultury pucharów lejkowatych w Zawarży, pow. pińczowski (KULCZYCKA 1961a; 1963; NOSEK 1967: 131; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a: 167; 2002a: 11–13). Dzięki unii personalnej łączącej Muzeum Archeologiczne z ZAP IHKM PAN, będąc pracownikiem Muzeum uczestniczyła w 1959 r. w pracach wykopaliskowych ekspedycji lubaczowskiej kierowanej przez swojego starszego kolegę mgr. Jana Machnika, zastępując wraz z Renatą Rogozińską, koleżanką z Muzeum, niemogącą uczestniczyć w badaniach Annę Dzieduszycką-Machnikową. Warunki pracy na tych południowo-wschodnich peryferiach PRL były pod względem bytowym trudne, ale teren piękny (MACHNIK, WOŹNY 2014: 239–240).

³ Prawdopodobnie te związki przyjacielskie spowodowały, że prof. Bogdan Balcer (2015: 174), nie znający wówczas krakowskiego środowiska archeologicznego, wymienia Annę Teresę jako pracowniczkę Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN, z okresu kierowania placówką przez docenta, a później prof. Jana Machnika. W rzeczywistości Anna Kulczycka w krakowskim zakła-

dzie IHKM PAN nigdy nie pracowała. W 1967 r., który B. Balcer wymienia, Anna Teresa pracowała od ponad roku w Zakładzie Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu IHKM PAN, w Warszawie, przy ul. Długiej 26, kilkaset metrów od PMA, ówczesnego miejsca pracy mgr. B. Balcera.

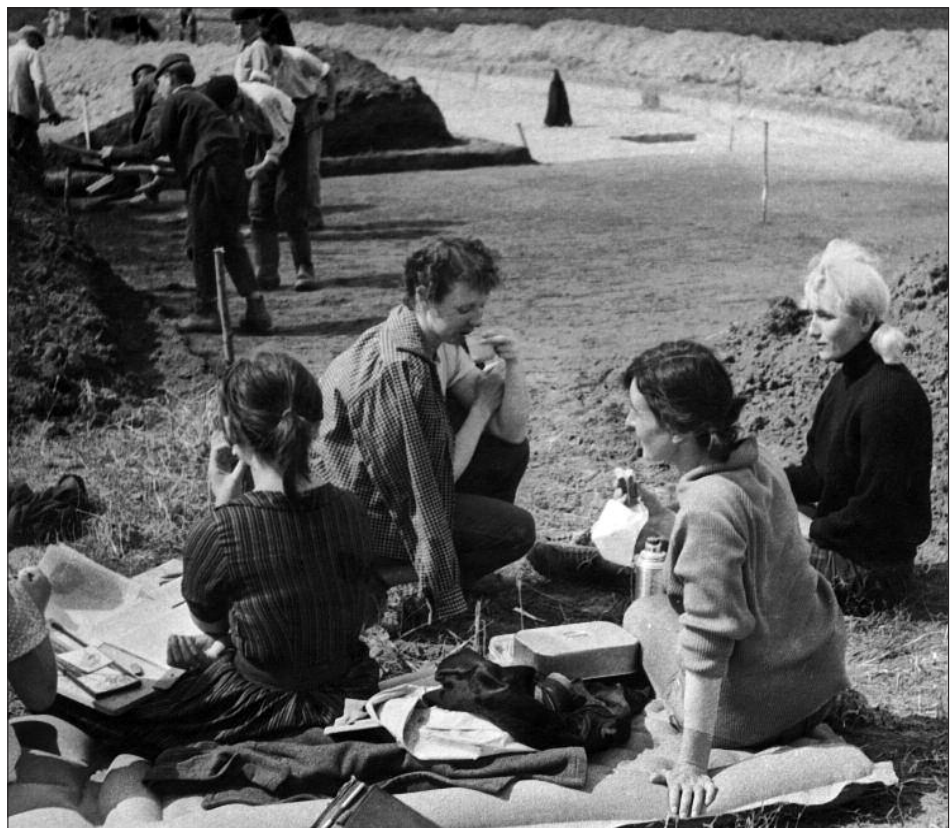
Wraz ze swoimi przyjaciółkami i koleżankami zajmującymi się neolitem w Muzeum Archeologicznym i w ZAP IHKM PAN Anna Teresa realizowała w tym okresie nakreślony przez prof. S. Noska program opracowywania i publikacji materiałów neolitycznych z wielu stanowisk badanych w latach minionych, spoczywających w magazynach MAK. Wypracowane zostały wówczas standardy opisu i analizy ceramiki różnych kultur, prowadzące do ich klasyfikacji czasowo-przestrzennej zgodnie z zasadami wprowadzonymi głównie przez archeologów z Czechosłowacji i Węgier, z wykorzystywaniem dorobku archeologii w Austrii i w obu państwach niemieckich (KULCZYCKA 1961b; 1964a; KOZŁOWSKI, KULCZYCKA 1961). Teresa ujawniła w tych publikacjach swój rozwinięty zmysł do analizy typologicznej ceramiki. Tak zaprogramowane prace przyniosły szybko istotne wyniki. Klasykne jednostki klasyfikacji taksonomicznej materiałów neolitycznych umieszczone zostały w ściślejszych ramach czasowo-przestrzennych. Między innymi w 1960 r. na łamach nowego czasopisma „Acta Archaeologica Carpathica” ukazało się interesujące opracowanie poświęcone pierwszym materiałom kultury bukowogórskiej wyróżnionym w starszym neolicie ziem Polski, pióra Anny Teresy Kulczyckiej i Janusza Krzysztofa Kozłowskiego (1960b). Opracowywanie i publikowanie materiałów z wcześniejszych badań było pierwszą częścią programu realizowanego przez prof. S. Noska w instytucjonalnych ramach ZAP IHKM PAN, Muzeum Archeologicznego i krakowskiego Oddziału PAN. Jak napisała w wiele lat później Anna Teresa:

W ślad za publikacjami zgromadzonych w Muzeum materiałów szły weryfikacyjne badania stanowisk, z których pochodziły. Niektóre z tych prac przerodziły się w trwające kilka sezonów wykopaliska, które przyniosły zupełnie nowe, czasem wręcz nieoczekiwane świadectwa rozwoju kultury społeczeństw neolitycznych w dorzeczu górnej Wisły. Należały do nich na pewno odkrycia w Boguchwale, Trzebieszawicach, Samborcu, Malicach. Ścisła współpraca przy analizie pochodzących z nich materiałów z przedstawicielami nauk przyrodniczych – na co Stefan Nosek zwracał szczególną uwagę – przyniosła również znakomite efekty, pozwalając niejako na nowo odczytać dzieje neolitycznych mieszkańców Małopolski i formy ich bytowania (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a: 165).

W 1961 r. z inicjatywy prof. S. Noska i Jadwigi Kamińskiej (1922–2002), znanej wśród przyjaciół jako Kuca, powstała Ekspedycja Neolityczna, która podjęła badania weryfikacyjne stanowisk w Trzebieszawicach, Samborcu i Malicach (Ryc. 8), pow. sandomierski, badanych przed wojną przez Józefa Żurowskiego, z których materiały były wówczas opracowywane przez zespół neolityczny krakowskiego ZAP IHKM PAN (KAMIŃSKA 1964). Obok Kucy trzon ekspedycji stanowiły Barbara Burchard z ZAP IHKM PAN oraz Anna Teresa z Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Ekspedycja działała przez sześć sezonów, a wyniki zespołu pozostają znaczące (KAMIŃSKA 1963: 47; KAMIŃSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970a: 224; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000b: 77; 2008: 9; BURCHARD, CZEKAJ-ZASTAWNY 2011: 457). Anna Teresa tak wspominała pracę w Ekspedycji Neolitycznej:

Ryc. 8. Malice, sierpień 1961 r. Kadra Ekspedycji Neolitycznej Zakładu Archeologii Polskiej IHKM PAN w Krakowie w trakcie przerwy śniadaniowej. Od prawej: Anna Kulczycka, Barbara Burchard, Jadwiga Kamińska (Kuca) i rysowniczką Z. Koblańska (fot. z archiwum B. Burchard).

Fig. 8. Malice, August 1961. The team of the Neolithic Expedition of the Department of Archaeology of Poland of the IHKM PAN in Cracow during a lunch break. From the right: Anna Kulczycka, Barbara Burchard, Jadwiga Kamińska (Kuca), and Z. Koblańska the drafter.

Stworzona przez Kucę ekspedycja miała niepowtarzalny klimat. Czasy były trudne, brakowało podstawowego sprzętu wykopaliskowego, nie było żadnych udogodnień – mebli, kuchni polowych, nie mówiąc o środkach transportu. Mieszkało się w warunkach raczej spartańskich, czasem jak np. w zupełnie zdewastowanym, niegdyś z pewnością pięknym, pałacu w Łoniowie, gdzie spałyśmy obie z Kucą na położonej na szkolnych ławkach tablicy, wyrzekając co wieczór na jej niewielkie rozmiary. Trzymała nas tam jednak nieprzerparta chęć dobrego poznania badanych stanowisk i jak najlepszego udokumentowania odkryć. Tworzyłyśmy bardzo zgrany zespół i nie było chyba wtedy weselszej ekspedycji. Powtarzałyśmy bardzo często ulubione hasło Kucy: „jaka radość żyć!”, niepomnie, że przyłgnęło ono do niej w wojennej i obozowej rzeczywistości (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2001a: 453).

Ryc. 9. Malice, sierpień 1961 r. Anna Kulczycka w trakcie badań prowadzonych przez Ekspedycję Neolityczną Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN z Krakowa (fot. z archiwum B. Burchard).

Fig. 9. Malice, August 1961. Anna Kulczycka during excavations conducted by the Neolithic Expedition of the Department of Archaeology of Poland of the IHKM PAN in Cracow.

Badania w Samborcu poza cennymi materiałami do znajomości osadnictwa społeczności naddunajskich przyniosły nieoczekiwane rewelacyjne odkrycie cmentarzyska związanego z pojawieniem się na Wyżynie Sandomierskiej ludności kultury pucharów dzwonowatych. Stało się ono przedmiotem opracowań Kucy i Anny Teresy, mających duże znaczenie poznawcze dla badań schyłku neolitu w dorzeczu Wisły (KAMIENSKA, KULCZYCKA 1964; KAMIENSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970a: 237–240).

W grupie badaczy neolitu pracujących w Krakowie krystalizują się kierunki specjalizacji. Jak pisze S. Nosek (1967: 126, przyp. 34) o pracownikach zespołu neolitycznego Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN:

Zagadnieniem kultury lendzielskiej zajmuje się J. Kamińska; kultury czasz lejowatych – B. Burchard; kultury ceramiki sznurowej i kultur z wczesnej epoki brązu – J. Machnik; kultury pucharów dzwonowatych – H. Burchard; zagadnieniem krzemieniarnstwa neol. – A. Dzieduszycka-Machnikowa; pochówków i plastyki zoomorficznej – A. Ekerowa.

Kulturami ceramiki wstęgowej rytej oraz promienistej zajmowało się w środowisku krakowskim okazjonalnie wielu badaczy (por. NOSEK 1964: 8–13, 15–18). Wkrótce jednak największe osiągnięcia w badaniach pierwszej z nich miała Anna Teresa Kulczycka z Muzeum Archeologicznego (Ryc. 9). Intensywne studia nad kulturą ceramiki promienistej w Małopolsce prowadził w tym czasie Zdzisław Sochacki (1927–2011), absolwent UJ, pracujący przez pewien czas w Nowej Hucie, od 1955 r. pracownik dydaktyczno-naukowy Katedry Archeologii Pierwotnej i Wczesnośredniowiecznej UW, na początku lat sześćdziesiątych finalizujący doktorat na ten temat pod kierunkiem prof. W. Antoniewicza (S.K. KOZŁOWSKI 1970: 294–297).

Rok 1964 stanowi ważną cezurę w życiu młodej badaczki wspólnot wczesnorolniczych z wyżyn lessowych południowo-wschodniej Polski. Na zimowy urlop wyjechała na narty do modnej wówczas Bukowiny Tatrzańskiej, gdzie spotkała przypadkowo dr. Lecha Leciejewicza (1931–2011), błyskotliwego archeologa o ujmującej osobowości z IHKM PAN w Warszawie, zajmującego się wczesnym średniowieczem Polski i Europy. W Bukowinie w czasie tego urlopu oboje decydują się na małżeństwo. Ślub odbył się w Krakowie 1 kwietnia tego samego roku (por. GAŚSOWSKI 1970: 263–264; RĘBKOWSKI 2002: 41; 2012: 42–45, 49; 2014: 34–36). Anna Teresa ma 29 lat, Lech Leciejewicz – 33 (Ryc. 10). Teresa przez kilka miesięcy pracuje nadal w Krakowie, ale z dniem 31 stycznia 1965 roku rozwiązuje umowę o pracę z Muzeum Archeologicznym i przenosi się do męża.

Przeniesienie się do Warszawy kończy „okres formacyjny” w rozwoju naukowym Anny Teresy związany z Krakowem. W tym czasie jej praca zawodowa zdominowana była przez udział w licznych badaniach wykopaliskowych

Ryc. 10. Kraków, 1 kwiecień 1964 r. Ślub Anny Kulczyckiej i Lecha Leciejewicza w kościele św. Piotra i Pawła na ul. Grodzkiej, koło Muzeum Archeologicznego (fot. z archiwum J. Gromnickiego).

Fig. 10. Cracow, 1 April 1964. The wedding of Anna Kulczycka and Lech Leciejewicz in the Church of Saints Peter and Paul in Grodzka Street by the Archaeological Museum.

stanowisk z różnych epok (obok już wspomnianych wymienić należy Bosutów, pow. krakowski, Guciów, pow. zamojski, Przemyśl, Zagaje Stradowskie, pow. kazimierski) oraz przez opracowania materiałowe. Poza pracą magisterską napisała wówczas 22 prace naukowe, opublikowane w latach 1957–1965 (por. KOWALEWSKA-MARSZAŁEK 2012: 27–28; DOLATA-DASZKIEWICZ 2014: 11–12), a ich ukoronowaniem było ukazanie się drukiem pierwszego podsumowania jej kilkuletnich studiów nad chronologią kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły (KULCZYCKA 1964b). Opuszcza Kraków ze sprecyzowanymi zainteresowaniami ogniskującymi się wokół pierwszych społeczności rolniczych, które zasiedliły ziemie na północ od Karpat i Sudetów, określanych mianem „naddunajskich” lub wstęgowych, a z nich przede wszystkim koncentruje się na kulturach ceramiki wstęgowej rytej i kłutej, ponieważ późniejsze kultury naddunajskie są przedmiotem badań Jadwigi Kamińskiej – Kucy, jej serdecznej przyjaciółki (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2001a; BURCHARD 2003: 278).

W Warszawie

Przeniesienie Anny Teresy do Warszawy nastąpiło w okresie finalizacji obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego i międzynarodowych sukcesów polskiej archeologii. Spokojny rytm życia zawodowego w Krakowie zmienia się. Dla Teresy ważne stają się również wydarzenia związane z aktywnością zawodową męża, w których pośrednio, a czasami i bezpośrednio, uczestniczy. W 1964 r. rozpoczynają się – w ramach współpracy polsko-francuskiej – badania zaginionych wsi średniowiecznych we Francji, którym patronują prof. Jacques Le Goff z École Pratique des Hautes Études ze strony francuskiej i prof. Witold Hensel z IHKM PAN ze strony polskiej. Dr Lech Leciejewicz kieruje jednym z zespołów (POKLEWSKI-KOZIEŁŁ 2002: 85–86; RĘBKOWSKI 2002: 41). Pamiątką wspólnego pobytu w Paryżu pozostał pastelowy portret Anny Teresy narysowany przez ulicznego artystę na Montmartrze, zdobiący później ściany wrocławskiego mieszkania Państwa Leciejewiczów przy ul. Drukarskiej nr 6.

W dniach 14–18 września 1965 r. obradował w Warszawie I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, w którego przygotowaniach dr Lech Leciejewicz – badacz wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny – brał czynny udział. Jednocześnie małżonkowie przygotowują wspólnie *500 zagadek archeologicznych* dla popularnej serii Wydawnictwa „Wiedza Powszechna”. Książka upowszechniająca w sposób niekonwencjonalny wiedzę z zakresu archeologii ukazała się w ostatnim roku obchodów milenijnych, w wysokim nakładzie 30 tys. egzemplarzy (LECIEJEWICZOWIE 1966). W 1967 r. Leszek habilituje się na podstawie znajdującej się w druku książki *Miasta Słowian Północnopolskich* (L. LECIEJEWICZ 1968), wyróżnionej prestiżową nagrodą Sekretarza Naukowego PAN (1968 r.) i w 1968 r. obejmuje kierownictwo Zakładu Archeologii Wczesnego Średniowiecza IHKM PAN w Warszawie. Jest to duży zakład, któremu podlegają pracownie i stacje badawcze Instytutu w innych regionach kraju.

Anna Kulczycka-Leciejewiczowa pozostawała w Warszawie bez stałej pracy przez pierwsze dziewięć miesięcy od przeprowadzki. W połowie lat sześćdziesiątych o etat w dziedzinie archeologii było w stolicy bardzo trudno. Pod tym względem sytuacja zmieniła się diametralnie w stosunku do lat pięćdziesiątych. Niezależnie od formalnej sytuacji zawodowej Anna Teresa pracowała dalej intensywnie i efektywnie. Kontynuowała rozpoczęte w Krakowie przygotowania monografii osadnictwa społeczności naddunajskich na terasie wiślańskiej w Nowej Hucie-Pleszowie, uczestniczyła nadal w wykopaliskach krakowskiego Zakładu IHKM PAN w Samborcu, zapoczątkowała prace nad pierwszym opracowaniem monograficznym poświęconym wspólnotom kultur ceramiki wstęgowej rytej i kłutej w Polsce. W przygotowaniu była jeszcze wspomniana książka z zagadkami archeologicznymi. Wszystkie te prace były w różny sposób honorowane finansowo⁴, co pozwala na normalną peerelowską egzystencję okresu „małej stabilizacji”, na poziomie bez porównania wyższym niż w biednym okresie pierwszej połowy lat 1950. W nowym środowisku Anna Teresa zostaje szybko wciągnięta w toczone dyskusje i poszukiwania nowego, szerszego podejścia do badań młodszej epoki kamienia, związane z przygotowywaniami IHKM PAN do priorytetowego zadania, jakim po okresie opracowań milenijnych, schodzących stopniowo na drugi plan, stało się dla

Instytutu w dziedzinie archeologii opublikowanie syntezy pradziejów Polski. W 1964 ukazał się pierwszy tom makiety tego dzieła pod red. W. Chmielewskiego (1964), w 1967 – zeszyt 1 części III poświęconej epoce brązu, obejmujący również schyłek neolitu w Małopolsce (MACHNIK 1967). Anna Teresa dostaje w końcu pracę w Zakładzie Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu IHKM PAN, od 1 listopada 1965 r., początkowo na stanowisku konsultanta, a następnie starszego asystenta w niepełnym wymiarze godzin. Przejmuje biurko po prof. Zofii Podkowińskiej, która w 1964 r., po ukończeniu siedemdziesięciu lat, przeszła na emeryturę. Pracowała w pałacyku przy ul. Długiej 26, udostępnionym IHKM PAN przez Instytut Sztuki PAN, w którym mieściła się wówczas centrala Instytutu, w jednym pokoju z mgr. Zygmuntem Krzakiem, z widokiem na dziedziniec i niewielki fragment ul. Długiej. Opiekę nad Zakładem Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu sprawował w tym czasie doc. dr hab. Waldemar Chmielewski (1929–2004), kierownik Zakładu Paleolitu IHKM PAN, którego gwiazda rozbiłyśa wtedy z całą siłą (por. LECH 2006: 602–605).

Druga połowa lat 1960. to bardzo pomyślny okres w rozwoju badań nad młodszą epoką kamienia w Polsce. Po udostępnieniu makiety pierwszego tomu przygotowywanej *Prabistorii ziem polskich* (CHMIELEWSKI 1964) przyszedł czas na makiety tomu drugiego, poświęconego neolitowi. Podejście Chmielewskiego do badań paleolitu miało cechy archeologii procesualnej (por. CHMIELEWSKI 1965). Punkt wyjścia był bardzo korzystny. W 1965 r. ukazało się nowe ujęcie neolitu ziem polskich opracowane przez Konrada Jażdżewskiego (1965), w ćwierć wieku po poprzednim, mocno już przestarzałym, którego autorem był J. Kostrzewski (1939; 1939–1948; por. NOSEK 1966: 507–508). Ujęcie K. Jażdżewskiego (1908–1985), podobnie jak wcześniejsza praca jego Mistrza, reprezentowało klasyczny paradygmat archeologii kulturowej, ale uwzględniało najnowsze wyniki badań terenowych, gospodarkę oraz rozszerzało ramy chronologiczne epoki pod wpływem wchodzącej coraz szerzej w użycie metody datowania radiowęglowego, rewolucjonizującej stopniowo spojrzenie na neolit (por. EHRICH 1965; BAKKER, VOGEL, WIŚLAŃSKI 1969; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997a: 139). W następnym roku ukazują się drukiem prace poświęcone grupie brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej, pióra L. Gabałówny (1966) i kulturze

⁴ W PRL autorzy wszystkich publikacji naukowych i popularnonaukowych otrzymywali za swoje artykuły i książki honoraria, których wysokość zależała między innymi od stawek wydawnictwa, objętości pracy i wysokości nakładu. W wydawnictwach PAN wysokość honorarium była określona przez władze Akademii. W wydawnictwach komercyjnych, a do takich należało Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, zainteresowane opublikowaniem

500 zagadek archeologicznych, autorzy przy zawieraniu umowy na napisanie książki otrzymywali odpowiednią zaliczkę. Honorarium otrzymywano za nakład podstawowy do wysokości 10 tys. egzemplarzy. Za choćby część następnych 10 tys. egz. honorarium było powiększane o kwotę podstawową pomniejszoną o 10%, za następne 10 tys. – pomniejszoną o 20% itd.

ceramiki sznurowej w Małopolsce, pióra J. Machnika (1966), oparte na ich pracach doktorskich. Duże zainteresowanie budził nadal fenomen kultury złockiej w związku z solidną monografią tej jednostki taksonomicznej, kończoną właśnie przez mgr. Zygmunta Krzaka (1966; 1970), jako dysertacja doktorska przygotowana pod kierunkiem Z. Podkowińskiej w Zakładzie Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu IHKM PAN, w którym Anna Teresa została właśnie zatrudniona (LECH 1998: 105–110; KOWALSKI 2003: 7)⁵. Wszystkie te prace zostały napisane zgodnie z klasycznymi wzorami środkowoeuropejskiej archeologii kulturowej wywodzącej się ze szkoły historyczno-kulturowej i metody archeologii osadniczej G. Kossinny (KMIECIŃSKI 1996; LELIGDOWICZ 1999: 178–180). Z nie mniejszym zainteresowaniem zostało przyjęte nowe opracowanie stosunków kulturowych na przełomie neolitu i epoki brązu w Małopolsce przedstawione w tej samej konwencji przez J. Machnika (1967), będące jego pracą habilitacyjną. Ujęcia te tylko częściowo spełniały założenia planowanej syntezy, która miała zdecydowanie wykraczać poza paradygmat archeologii kulturowej, dominujący w badaniach młodszej epoki kamienia w Polsce. Dlatego równoległe w kręgu prof. W. Hensla (1917–2008) i z jego inspiracji dyskutowane były w IHKM PAN próby nowego ujęcia tematyki neolitycznej, wykorzystujące zarówno dorobek materializmu historycznego, jak też nowych kierunków w archeologii środkowoeuropejskiej i światowej (WIŚLAŃSKI 1966; TABACZYŃSKI 1968)⁶.

Zaowocowały one wkrótce znakomitymi dziełami, należącymi do najlepszych, jakie w dziedzinie archeologii neolitu ukazały się w minionym stuleciu w Europie Środkowej (WIŚLAŃSKI 1969; TABACZYŃSKI 1970). Ważną, pozytywną rolę odegrały w tym czasie polsko-amerykańskie badania na lessach krakowskich, do których doszło za sprawą Sarunasa Milisauskasa, wówczas doktoranta z University of Michigan w Ann Arbor (USA) i przychylnego amerykańskiej inicjatywie stanowiska prof. W. Hensla, dyrektora IHKM PAN. Sensacją było zwłaszcza spektakularne odkrycie pozostałości długich domów osady wspólnot kultury ceramiki wstęgowej rytej w Olszanicy, pow. krakowski, badanej w latach 1967–1973, analogiczne do słynnego w całej Europie odkrycia osady w Bylanach, okr. Kutná Hora, w środkowych Czechach (SOUDSKÝ 1966; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1969b; MILISAUSKAS 1975; 1976; HENSEL, MILISAUSKAS 1985: 7–51). Ukazało się też kilka

innych ważnych opracowań. Duże kontrowersje i ożywioną dyskusję w środowisku badaczy epoki kamienia wzbudziła praca habilitacyjna J. Kowalczyka (1969). Pojawiły się pierwsze większe prace systematyzujące na nowo, zgodnie z ujęciami archeologii polskiej, materiały neolityczne z Pomorza Zachodniego i Dolnego Śląska, makroregionów od 1945 r. znajdujących się w granicach państwa polskiego (SIUCHNIŃSKI 1969; 1972; W. WOJCIECHOWSKI 1970). W sumie, w ciągu sześciu lat ukazała się lub powstała seria ważnych prac poświęconych neolitowi na ziemiach Polski, w tym także dzieł wybitnych, dorównująca niemal dorobkowi całego wcześniejszego półwiecza (por. NOSEK 1966: 508–509, 523). Ukoronowaniem tej intensyfikacji badań nad młodszą epoką kamienia miało być międzynarodowe sympozjum neolityczne przygotowywane w Polsce pod auspicjami Międzynarodowej Unii Nauk Pra- i Protohistorycznych (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques – UISPP). Do sympozjum z różnych powodów nie doszło, ale w związku z jego przygotowywaniem opublikowano pod redakcją T. Wiślańskiego (1970b) pierwszą angielskojęzyczną próbę syntezy wiedzy o neolicie ziem polskich, która przez wiele następnych lat cieszyła się dużym powodzeniem wśród badaczy tej epoki w Europie. Spełniła ona rolę makiety tomu II *Prabistorii ziem polskich*. Istotny udział w jej przygotowaniu miała Anna Teresa (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970a; KAMIENSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970b).

Lata warszawskie ukształtowały Annę Teresę jako uczoną otwartą na nowe kierunki w badaniach neolitu, wykraczającą w swoich pracach poza paradygmat archeologii kulturowej, zgodnie z którym pisała swoje prace w okresie krakowskim. Widać to już w pierwszej dużej monografii, która wyszła spod jej pióra, zapoczątkowanej w Krakowie, a ukończonej w Warszawie (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1969a). Dużą rolę w powstaniu jej nowego spojrzenia na młodszą epokę kamienia i społeczności kultur naddunajskich odegrały rozmowy z mężem – doc. dr. hab. Lechem Leciejewiczem. Kształtujące się nowe podejście do badań początków neolitu w dorzeczu Wisły i Odry widać w pierwszej dużej pracy poświęconej wspólnotom kultury ceramiki wstęgowej w Polsce, przygotowanej przez mgr A. Kulczycką-Leciejewiczową dla neolitycznego zeszytu „Archeologii Polski” oraz w zarysie problematyki ich badań przedstawionym na konferencji w Krakowie-Nowej

⁵ Cytowany tu maszynopis pracy doktorskiej (KRZAK 1966) został przygotowany przez autora do druku znacznie później (KRZAK 1976).

⁶ Pozytywną rolę w tych dyskusjach odgrywało seminarium doktorskie prof. W. Hensla, na którym przedstawiane były także

większe prace jego uczniów przygotowywane po doktoracie oraz finalizowane prace doktorskie z zakresu archeologii pradziejowej i wczesnośredniowiecznej powstające w IHKM PAN u innych promotorów (por. MACHNIK, WOŹNY 2014: 240; BALCER 2015: 168–169).

Hucie w dniu 22 kwietnia 1969 r. (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1970b). Zeszyt „Archeologii Polski” z obszernym artykułem Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej zatytułowanym „Ze studiów nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej w Polsce” ukazał się wiosną 1968 r. (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968). W stosunku do wcześniejszej literatury poświęconej tej kulturze była to praca nowatorska, ukazywała nie wykorzystywane dotąd w archeologii polskiej perspektywy badań osadnictwa wczesnorolniczego, czego odkrycia olszańskie były inną wspaniałą zapowiedzią (LECH 2012: 12). Nie mniej interesujący był artykuł Stanisława Tabaczyńskiego (1968) z tego samego zeszytu „Archeologii Polski” o rozwoju wspólnot wczesnorolniczych na Bliskim Wschodzie, zapowiedź znakomitej pracy habilitacyjnej młodego badacza.

Specjalizacja Anny Teresy w dziedzinie kultury ceramiki wstęgowej rytej miała początkowo delikatny aspekt „polityczny”. Tematyka tej kultury była od lat dwudziestych minionego stulecia domeną studiów dr Zofii Podkowińskiej, od 1954 r. kierownika Pracowni Neolitu IHKM PAN, a następnie Zakładu Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu Instytutu w Warszawie, uhonorowanej tytułem naukowym profesora nadzwyczajnego. Prof. Z. Podkowińska była w tym czasie niekwestionowanym autorytetem na polu badań neolitu, zwłaszcza kultur wstęgowych na Wyżynie Sandomierskiej i szerzej w Małopolsce, chociaż w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych znaczna część jej zainteresowań przesunęła się na późniejsze kultury naddunajskie i kulturę pucharów lejkowatych. W pierwszych latach emerytury prof. Podkowińska regularnie odwiedzała swój dawny Zakład. Poznała wtedy bliżej Annę Teresę, znaną jej już z badań w Igołomi. Obserwując jej pierwsze udane próby syntezy tematyki kultury ceramiki wstęgowej rytej (KULCZYCKA 1964b; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1970a; 1970b), przekazała młodej koleżance przybyłej z Krakowa maszynopis swojej pracy doktorskiej pt. „Kultura neolitycznej ceramiki wstęgowej na ziemiach Polski” z 1928 r. jako dowód uznania dla osiągnięć Teresy, a dzisiaj – z perspektywy lat – dodać można, że także jako symbol ustąpienia jej miejsca na polu badań rezerwowanym dotąd dla warszawskiej Profesor. Wydaje się, że prof. Zofia Podkowińska widziała w młodej badaczce z Krakowa swoją następczynię. Nie pomyliła się.

Okres warszawski w życiu Anny Teresy miał decydujące znaczenie w rozwoju jej umiejętności syntezy zjawisk kulturowych wczesnego neolitu. Praca w częściowym oderwaniu od bogatych krakowskich zbiorów materiałów z wykopalisk sprzyjała znacznemu poszerzeniu zestawu lektur mającemu wpływ na rozumienie zjawisk pradziejowych. Umożliwiły to dwie najzasobniejsze wówczas biblioteki archeologiczne w Polsce – w IHKM PAN i w Państwowym Muzeum Archeologicznym (PMA) oraz Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, w znacznej mierze się uzupełniające. Otwarta właśnie w zabytkowych murach warszawskiego Arsenału biblioteka PMA dysponowała najlepszym zbiorem przedwojennych publikacji niemieckich (PIOTROWSKA

2007: 74), tak ważnych dla Anny Teresy przy pisaniu jej nowych prac, dotyczących teraz całej Polski. Zwiększający się stopniowo wpływ nowych lektur, nieobecnych w jej wcześniejszych publikacjach, i wynikających z nich nowych pytań badawczych, jest widoczny w studiach nad kulturą ceramiki wstęgowej w Polsce i monografii osad wspólnot ceramiki wstęgowej rytej i lendzielskiej w Nowej Hucie-Pleszowie oraz w kolejnych publikacjach (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1969a: 119–121; 1970a; 1970b; KAMIEŃSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970b).

Dążenie Anny Teresy do możliwie pełnego ujmowania tematyki neolitu nie tylko od strony archeologicznej – źródłoznawczej, ale przede wszystkim od strony rozpatrywanych zagadnień prehistorycznych, widoczne w wymienionych wyżej publikacjach z lat 1968–1970, znalazło pełny wyraz w dwóch ostatnich artykułach, które należy wiązać z warszawskim okresem jej pracy naukowej, chociaż ukazały się one już po zamieszkaniu Autorki we Wrocławiu (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973a; 1973b). Oba w intencji Anny Teresy były dedykowane pamięci prof. Stefana Noska, ale pierwszy z nich, omawiający wyniki badań Ekspedycji Neolitycznej ZAP IHKM PAN w Trzebieślawicach, pow. sandomierski z 1961 r., został opublikowany w „Archeologii Polski” wobec nie dojścia do skutku – jak się pierwotnie zdawało – idei wydania książki pamiątkowej poświęconej pamięci krakowskiego Profesora, do której był przeznaczony (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973a: 73). Drugi jest interesującym studium wczesnoneolitycznego osadnictwa nad środkowym biegiem karpackiej rzeki Raby, prawego dopływu Wisły (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973b). Była to ostanía praca napisana w Warszawie, co najmniej w większej części. Autorka powraca w tym artykule do nieopublikowanych i zdawałoby się dość przeciętnych wyników badań S. Noska w Targowisku, pow. bocheński z lat 1948–1949, przedstawia uzyskane wówczas materiały, nawiązuje do rezultatów późniejszych wykopalisk w rejonie Targowiska-Łęzkowic, w których uczestniczyła w czasie pracy w Krakowie, aby w podsumowaniu dokonać rekonstrukcji dziejów osadnictwa wczesnych wspólnot rolniczych na tym niewielkim obszarze od środkowej fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej po fazę pleszowską kultury lendzielskiej. W artykule dotyczącym Nadrabia Anna Teresa po raz pierwszy przeprowadza samodzielną analizę zabytków krzemiennych, nawiązując do najnowszych wyników badań z zakresu krzemieniarstwa archeologów krakowskich i warszawskich (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973b: 44–49, 53–54). W artykule wcześniejszym, poświęconym osadnictwu w Trzebieślawicach, w klasyfikacji materiałów krzemiennych pomagał Autorce Zygmunt Krzak, z którym pracowała wówczas w jednym pokoju (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973a: 83). W obu artykułach Anna Teresa przeprowadziła analizę środowiska naturalnego i rekonstrukcję modelu gospodarki zgodnie z wzorami wprowadzonymi w archeologii neolitu w Polsce przez T. Wiślańskiego (1969; 1970a), a odnośnie do środowiska wyżyn lessowych rozwijanymi błyskotliwie przez

J. Kruka (1970; 1973). W obu nie wahała się też korzystać z analogii etnograficznych sięgając do wiadomości dotyczących wspólnot kopieniacych Afryki i Ameryki Południowej (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973a: 84–89; 1973b: 54–62).

Niekwestionowane osiągnięcia Anny Teresy w badaniach początków neolitu i wykazane w okresie warszawskim umiejętności syntezy zaowocowały powierzeniem jej odpowiedzialnego i nie mniej prestiżowego zadania – przygotowania pierwszej części tomu drugiego *Prabistorii ziem polskich*, poświęconego osadnictwu i kulturze społeczności kręgu naddunajskiego w dorzeczach Wisły i Odry. Jego realizację rozpoczęła w Zakładzie Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu IHKM PAN w Warszawie, a kontynuowała po przeniesieniu się z mężem do Wrocławia.

Wrocław: nowe wyzwanie naukowe

W 1971 r. został oddany we Wrocławiu do użytku gotycki budynek dawnego więzienia, w przebudowie przygotowywany od dawna na siedzibę Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN, placówki, która wraz ze zmianą nazwy na Zakład Archeologii Nadodrza otrzymała nowe ramy działalności terytorialnej. Dyrektor i Rada Naukowa Instytutu w porozumieniu z władzami PAN podjęły decyzję o poważnym wzmocnieniu Zakładu. Jego kierownictwo zostało powierzone doc. dr. hab. Leszkowi Leciejewiczowi, co stwarzało nowe możliwości w rozwoju badań nad wczesnym średniowieczem Nadodrza oraz perspektywy współpracy z badaczami w obu państwach niemieckich. Po Układzie z dnia 7 grudnia 1970 r. między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków i po zmianie rządzącej w kraju ekipy partyjno-rządowej, w wyniku tragicznych wydarzeń grudnia 1970 r. w Gdańsku i Szczecinie, możliwość rozwoju takiej współpracy stawała się realna (LECH 2004: 54). Anna Teresa otrzymała w Zakładzie Archeologii Nadodrza pełny etat starszego asystenta. Dużym wzmocnieniem kadrowym nadodrzańskieggo Zakładu miało być przejście z Poznania do Wrocławia doc. dr. hab. Tadeusza Wiślańskiego, który w związku z nowym miejscem pracy rozpoczął w 1972 r. wykopaliska stanowisk neolitycznych na ziemi pyrzyckiej. Wrocławski Zakład otrzymał jednocześnie redakcję „Przeglądu Archeologicznego”, przekazanego Instytutowi przez PTA, wkrótce po śmierci prof. J. Kostrzewskiego. T. Wiślański został nowym redaktorem czasopisma i pozostał nim do przedwczesnej śmierci w 1989 r., chociaż ostatecznie przeniesienie jego samego do Wrocławia nie doszło do skutku (LECH, OSTOJA-ZAGÓRSKI 1990: 244). Przeszkodą nie do przewyżnienia okazały się realia peerelowskiej gospodarki mieszkaniowej. Z trudem udało się Akademii załatwić przyznanie mieszkania kierownikowi Zakładu i jego żonie. Starania o drugie mieszkanie dla doc. Wiślańskiego zakończyły się niepowodzeniem. Innym wzmocnieniem Zakładu było zatrudnienie na stanowisku starszego asystenta mgr Karola Modzelewskiego, z dniem

1 lipca 1972 r. K. Modzelewski, skazany w 1969 r., u schyłku rządów Gomułki, za działalność polityczną, został zwolniony z więzienia przez następną „ekipę partyjno-rządową”. Zaoferowanie Modzelewskiemu pracy naukowej w zakładzie IHKM PAN we Wrocławiu miało w rozumieniu ówczesnych władz ograniczyć ryzyko polityczne związane z jego zwolnieniem (FRISZKE 2010: 829–842; MODZELEWSKI 2013: 217–220). W 1974 r. obronił on pracę doktorską, wydaną następnie przez IHKM PAN (MODZELEWSKI 1975). Mieszkał w podwrocławskiej Sobótce, a przez jakiś czas w budynku Zakładu, w owym dawnym gotyckim więzieniu, przy ul. Więziennej, co było powodem do narzucających się żartów. Z Leciejewiczami pozostawał w stosunkach przyjacielskich (z Lechem Leciejewiczem znali się od czasu badań w wykopaliskowych w Wenecji, na początku lat 1960.).

Anna Teresa zamierzała podjąć w nowoutworzonym zakładzie IHKM PAN badania nad genезą neolitu śląskiego i osadnictwem społeczności kultur ceramiki wstęgowej rytej i klutej na Dolnym Śląsku, regionie bardzo intrygującym w świetle wyników przedwojennych badań niemieckich oraz z racji naturalnych powiązań z obszarem Czech i Bramy Morawskiej. Był to obszar znacznie słabiej rozpoznany archeologicznie od górnego dorzecza Wisły. Niedawno ukazała się pierwsza szersza praca polskiego archeologa dotycząca neolitu tego obszaru (W. WOJCIECHOWSKI 1970). Przygotowując swoje prace poświęcone kulturze ceramiki wstęgowej rytej w Polsce (por. wyżej) Anna Teresa знаła już podstawową literaturę niemiecką dotyczącą tego obszaru. Przypadek sprawił, że możliwość podjęcia badań terenowych o dużym znaczeniu dla znajomości wczesnego neolitu na Dolnym Śląsku powstała zaraz po przeprowadzce. W sierpniu 1971 r., w czasie budowy obwodnicy drogi E-12 pod Niemczą, pow. dzierzoniowski, natrafiono na nieznaną wcześniej rozległą osadę kultur wstęgowych, przede wszystkim kultury ceramiki wstęgowej rytej, położoną nad niewielkim lewostronnym dopływem Ślęzy. Badania ratownicze przeprowadził na stanowisku we wrześniu tegoż roku dr J. Lodowski (1973: 21) z Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN, na co dzień specjalista z zakresu archeologii wczesnego średniowiecza. Sensacją było stwierdzenie znacznej frekwencji krzemienia czekoladowego w obiektach osady, pierwsze takie odkrycie w materiałach neolitycznych na Dolnym Śląsku (LODOWSKI 1973: 44). Po podjęciu pracy w Zakładzie Archeologii Nadodrza Anna Teresa kontynuowała wykopaliska ratownicze w Niemczy w sierpniu 1972 r. Po ich ukończeniu przywiozła materiały krzemienne do konsultacji w swym dawnym Zakładzie w Warszawie. Okazało się wówczas, że większość okazów z obiektów kultury ceramiki wstęgowej rytej w Niemczy była w rzeczywistości z krzemienia jurajskiego podkrakowskiego. Niemcza stała się pierwszym stanowiskiem, na którym stwierdzono powszechne – jak się później okazało – zjawisko napływu do dolnośląskich osad tej kultury surowca krzemienno z okolic Krakowa (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1972: 22; 1981: 27–28).

Ryc. 11. Strachów. Widok na łagodne zbocze zajmowane przez osiedla neolitycznych rolników od południa i południowego wschodu (fot. L. Leciejewicz).

Fig. 11. Strachów. Southern and south-eastern view onto the gentle slope taken up by settlements of Neolithic farmers.

Doniosłe znaczenia dla dalszej pracy zawodowej Anny Teresy miały wyniki badań powierzchniowo-weryfikacyjnych przeprowadzonych wiosną 1972 r. przez Zakład Archeologii Nadodrza w dorzeczu Małej Ślęzy, na południe od Wrocławia. Wśród 105 stanowisk odkrytych bądź zweryfikowanych w trakcie tej akcji „szczególnie atrakcyjne materiały” kultury ceramiki wstęgowej rytej zebrano na stanowisku 2 w Strachowie, pow. strzeliński (Ryc. 11), położonym na lessach środkowej części Przedgórze Sudetów (DOMAŃSKI, LODOWSKI, WACHOWSKI 1972). Jesienią tegoż roku Anna Teresa otworzyła na tym stanowisku niewielki wykop sondażowy o powierzchni 28 m², który odsłonił dużą jamę z bogatym inwentarzem ruchomym obejmującym ułamki naczyń późnej fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej, zdobione w tzw. stylu szareckim, charakterystycznym dla terenu Czech, narzędzia kamienne i wytwory krzemienne (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1973c; 1982a: 9). Jak napisze wiele lat później, we wstępie do monografii osiedli neolitycznych z tego stanowiska:

W owym czasie był to zbiór rewelacyjny. Odkrycie to potwierdzało wcześniejsze, słabo udokumentowane domysły o powiązaniach wczesnoneolitycznych społeczności w lessowej strefie Śląska ze środowiskiem kulturowym grupy szareckiej po południowej stronie Sudetów (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997b: 7).

Do badań w Strachowie Anna Teresa powróciła w 1975 r. odkrywając także pozostałości osadnictwa wspólnoty kultury pucharów lejkowatych. Kontynuowała je corocznie z ramienia IHKM PAN do 1985 r. (Ryc. 12). Dodatkowo, po dwuletniej przerwie, w roku 1988 przeprowadziła badania weryfikacyjne, w celu wyjaśnienia sytuacji osadniczej w niebadanej środkowej części stoku wzniesienia zajętego przez osiedle późnej, szareckiej, fazy rozwoju wspólnot kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz przez osiedle społeczności południowej grupy kultury pucharów lejkowatych. Łącznie na stanowiskach 2 i 2a w Strachowie przebadanych zostało 57 arów; uzupełnieniem tych prac były dwa wykopy geomorfologiczne i badania ratownicze na pobliskim stanowisku 6 (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1977a: 22–23, 27; 1991; 1997b: 10–15; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, NOWACKA 1990).

W latach 1973–1974 Anna Teresa przygotowywała intensywnie rozpoczętą w Warszawie pracę zatytułowaną „Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich”, która miała stanowić część redagowanego przez Tadeusza Wiślańskiego tomu II – *Neolit*, w ramach *Prabistorii ziem polskich*, pod ogólną redakcją W. Hensla. Była to synteza wiedzy o osadnictwie i kulturze wspólnot wytwarzających ceramikę wstęgową rytą oraz kompleksu lendzielsko-polgarskiego, ukończona w 1974 r. (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA

1979a: 19, przyp. b.n.). W czasie jej finalizacji Autorka przeprowadziła tylko niewielkie badania wykopaliskowe słabo zachowanej, krótkotrwałej osady wspólnoty kultury amfor kulistych w Kozowie, pow. lubski (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1974; 1975). Ukończona praca stała się jednocześnie rozprawą doktorską, przygotowaną pod kierunkiem prof. Witolda Hensla (A. LECIEJEWICZ 1976). Zdobyte dotąd doświadczenia zawodowe pozwoliły Annie Teresie podjąć w roku akademickim 1975/1976 prowadzenie ćwiczeń z zakresu archeologii powszechnej neolitu dla studentów archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2011: 165). Dla prowadzącej zajęcia było to również korzystne ćwiczenie przed egzaminem doktorskim i obroną napisanej już rozprawy. Przewód doktorski mgr Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej został przeprowadzony na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, pod rządami dziekana prof. Waldemara Chmielewskiego. Po egzaminach przewidzianych przepisami państwowymi publiczna obrona rozprawy miała miejsce w Sali im. Rektora J.P. Brudzińskiego w Pałacu Kazimierzowskim UW w dniu 7 grudnia 1976 r. Krótco po obronie pracy doktorskiej Rada Naukowa IHKM PAN awansowała dr Annę Kulczycką-Leciejewiczową na stanowisko adiunkta w Zakładzie Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu. Anna Teresa miała wówczas 42 lata.

Praca doktorska A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej była pracą znakomitą (LECH 2012: 13–14), spełniającą wymogi bardzo dobrej pracy habilitacyjnej, zwłaszcza że na pracę doktorską dotyczącą społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w Polsce lub w dorzeczu górnej Wisły na tle regionów sąsiednich mogło złożyć się około roku 1970 kilka wcześniejszych prac badaczki (KULCZYCKA 1964b; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1969a; 1970a; 1970b). Ale Anna Teresa o stopnie i tytuły naukowe nigdy nie dbała, o czym zaprzyjaźnione z nią osoby dobrze wiedziały. Bogusław Gediga (2011: 197), znający sprawę od strony Zakładu Archeologii Nadodrza, w opublikowanym wspomnieniu pisze o pracy doktorskiej obronionej: *...na Uniwersytecie Warszawskim, trochę za namową, jako że Tereska nie wykazywała nadmiernego zainteresowania samym zdobywaniem kolejnych stopni naukowych.*

Wydaje się, że było to jedną z cech charakterystycznych jej osobowości naukowej. Ponieważ z zatrudnienia jej na stanowisku asystenta naukowo-badawczego w instytucie PAN wynikał obowiązek uzyskania stopnia naukowego doktora w terminie określonym ustawą, a do obowiązków kierowników zakładów IHKM (w tym przypadku L. Leciejewicza) należało dbanie o „rozwój młodszych pracowników naukowych”, gotowa praca oczekująca od 1974 r. na druk została wykorzystana jako rozprawa doktorska.

Ryc. 12. Strachów, druga połowa lat 70. XX w. (?). Widok na jeden z wykopów archeologicznych w trakcie badań prowadzonych przez dr Annę Kulczycką-Leciejewiczową (na pierwszym planie). Widoczne wyeksplorowane obiekty osady wspólnoty kultury ceramiki wstęgowej rytej (fot. z archiwum Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza IAE PAN we Wrocławiu).

Fig. 12. Strachów, the second half of the 1970s (?). View on one of the archaeological trenches during the excavations conducted by Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (in the foreground). The visible cleared features belong to a settlement of the Linear Pottery Culture.

Podobnie wysoką ocenę tej pracy doktorskiej miał prof. W. Chmielewski z Instytutu Archeologii UW. Wiele lat później, przygotowując recenzję dorobku i pracy habilitacyjnej dr Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej, napisał:

*Wydarzeniem było opublikowanie w 1979 r. Jej pracy „Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich – Kultury kręgu naddunajskiego” w II tomie „Prahistorii ziem polskich”. Tom ten został nagrodzony już w 1977 r. nagrodą Sekretarza Naukowego PAN. Uważam, że tylko nadmierna skromność i takt Autorki sprawiły, że już wówczas (w 1979 r.) nie przeprowadzono postępowania habilitacyjnego, gdyż nie tylko w moim odczuciu dr Kulczycka-Leciejewiczowa w pełni udowodniła, iż zasługuje na stopień dr. habilitowanego. Omawiana praca i jej przyjęcie w Polsce oraz jej najbliższemu otoczeniu archeologicznemu odczucie to potwierdzają (CHMIELEWSKI 1994: 2)*⁷.

Na początku 1976 r. zmarł w Paryżu prof. Bohumil Soudský, wybitny czeski prehistoryk, kierownik rozległych szerkopłaszczyznowych badań wykopaliskowych osady społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w Bylanach (SOUDSKÝ 1966). Soudský pozostał w Paryżu po niesławnej interwencji w Czechosłowacji wojsk ZSRR i innych państw Układu Warszawskiego z 21 sierpnia 1968 r. Celem inwazji było stłumienie tzw. Praskiej Wiosny, zjawiska politycznego, społecznego i kulturalnego, wynikającego z podjęcia przez Alexandra Dubčeka (1921–1992), nowego I sekretarza Komunistycznej Partii Czechosłowacji, i jego ekipę polityki reform skostniałego od dawna systemu państwa „realnego socjalizmu” (por. DAVIES 1999: 1178–1180). Wynikiem tej haniebnej interwencji był ponury okres tzw. normalizacji. Następcą usuniętego Dubčeka został Gustav Husák prowadzący politykę represji w stosunku do wszystkich zwolenników „Praskiej Wiosny”. Jak pisze Davies (1999: 1180): *Żeby zdławić ducha Praskiej Wiosny, Husák użył wszelkich małostkowych metod tyranii partyjnego aparatu społecznej kontroli*. Na indeksie znaleźli się zwłaszcza ci zwolennicy reform, którzy pozostawali zagranicą (por. KUNDERA 1996). O śmierci zasłużonego dla czeskiej archeologii B. Soudského, który odniósł także duże sukcesy zawodowe w Paryżu, nie wolno było napisać w czechosłowackich czasopiśmie archeologicznym. To milczenie przerwała Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1977b) publikując nekrolog uczonemu z jego dużą fotografią na łamach znanego dobrze w Czechosłowacji czasopisma „Acta Archaeo-

logica Carpathica”, w językach polskim i francuskim. W zakończeniu nekrologu autorka napisała:

Bohumil Soudský żył 54 lata. Z usposobienia młodzieńczy, pełen fantazji i werwy, wydawał się znacznie młodszymi. Miał ogromnie przyjazny, koleżeński stosunek do otoczenia. Umiejętność nawiązywania szybkiego i bezpośredniego kontaktu z napotkanymi osobami nawet z najmłodszego pokolenia badaczy sprawiała, że darzono go ogólną sympatią. Należał do tych ludzi, których wpływ na środowisko naukowe jest ogromny. Jego niespokojna, twórcza myśl, nieustanne poszukiwanie nowych dróg poznania, sięganie po tematy dotąd nie rozwiązane i burzenie zastarzałych przekonań udzielała się innym. Śmiało stawiane tezy, niekiedy kontrowersyjne, budziły żywą, owocną dyskusję. Prawdziwą sympatią i szacunkiem darzyło go też polskie środowisko archeologiczne. W Bylanach uczyło się metod wykopaliskowych i interpretacji źródeł wielu początkujących badaczy naszego neolitu. Jego dzieła wpływały też zawsze stymulująco na badania nad neolitem w Polsce i krajach karpacczych.

Żegnany z głębokim żalem odszedł wybitny uczynek, człowiek od którego można było uczyć się tak wiele (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1977b: 303).

Słowa te nie tylko podkreślały ujmujące cechy osobowości i wysoką ocenę dokonań zmarłego badacza, ale były równocześnie zakamuflowaną apoteozą nadziei oraz wartości, które „Praska Wiosna” uosabiała dla nas w Polsce. Było to oczywiste dla każdego, kto w tamtych czasach posiadał sztukę „czytania między wierszami”, a w krajach „Błoku Wschodniego” była to umiejętność znana szeroko. Nic dziwnego, że wiele lat później dr Maria Zápotocká przypomniała z wdzięcznością ten nekrolog i jego duże znaczenie dla archeologów w Czechosłowacji, w latach, w których o Bohumilu Soudským musieli milczeć⁸.

Przygotowana przez Annę Teresę część tomu drugiego *Prahistorii ziem polskich* została prawdopodobnie ukończona jako pierwsza, ewentualnie jedna z pierwszych. Wywiązującą się terminowo ze zobowiązań Autorkę, mobilizowaną wcześniej do pośpiechu przez Tadeusza Wiślańskiego, redaktora tomu, irytowało długie oczekiwanie na druk pracy, a jeszcze bardziej niektóre decyzje dotyczące tomu. W nie do końca jasnych okolicznościach powstały między tym dwojgiem zaprzyjaźnionych wcześniej archeologów napięcia, których ślad pozostał na zawsze w tomie II *Prahistorii*⁹. W sporze o sposób publikowania dat

⁷ Opinię o zbyt późnej habilitacji Anny Teresy, na którą zasługiwała „o wiele wcześniej” wyraził też prof. Janusz K. Kozłowski (1998: 3).

⁸ Miało to miejsce w referacie wspomnieniowym dr Marii Zápotockiej wygłoszonym na konferencji „Czesko-polskie stosunki w historii archeologii do 1989 roku”, obradującej w Brnie, w dniach

12–13 września 2013 r. (ZÁPOTOCKÁ 2014).

⁹ Por. HENSEL, WIŚLAŃSKI 1979: 10, 19, przypisy. Powstała różnica zdań była na tyle poważna, że aby sytuację załagodzić i przekazać tom II do drukarni jego współredaktorem został w końcowej fazie przygotowań dyrektor IHKM PAN.

radiowęglowych, a ściślej o zamieszczenie dodatkowo w części napisanej przez Annę Teresę dat kalibrowanych obok konwencjonalnych, racja była po stronie Tadeusza Wiślańskiego (Anna Teresa uważała, skądinąd słusznie, że daty kalibrowane są jeszcze zbyt niedokładne), ale wydaje się, że istota nieporozumień polegała na imponderabiliach mających znaczenie dla Teresy, a zlekceważonych przez Redaktora tomu. W efekcie zdarzeń towarzyszących przygotowaniu II tomu *Prabistorii* Anna Teresa nie napisała nigdy żadnego artykułu do „Przeglądu Archeologicznego”, wydawanego w Zakładzie Archeologii Nadodrza, do 1991 r. pod redakcją Tadeusza, chociaż poziom merytoryczny czasopisma był wysoki, a Redaktor bardzo chętnie udostępniał jego łamy tematyce dotyczącej epoki kamienia, a zwłaszcza neolitu (BALCER 1977; LECH, OSTOJA-ZAGÓRSKI 1990: 244; GEDIGA 1992). Anna Teresa chętnie publikowała swoje artykuły na łamach „Archeologii Polski”, „Sprawozdań Archeologicznych”, „Archaeologia Polona” i archeologicznych czasopism regionalnych wydawanych we Wrocławiu – „Śląskich Sprawozdań Archeologicznych”, „Silesia Antiqua”, a na łamach „Przeglądu Archeologicznego” w całym okresie swojej pracy zawodowej zamieściła tylko jedną recenzję z książki poświęconej obrządkowi pogrzebowemu kultur „naddunajskich” w Czechach, pióra zaprzyjaźnionej z nią Marii Zápotockiej (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1999).

Przygotowywanie pierwszej części II tomu *Prabistorii ziem polskich* tylko na krótko osłabiły badania dr A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej nad początkami neolitu na Śląsku. Był to temat tylko wstępnie zarysowany w niedawnej pracy W. Wojciechowskiego, ze względu na ograniczone podstawy źródłowe (W. WOJCIECHOWSKI 1970: 16–30; 1979a: 7–8). Nowe, szerokopłaszczyznowe badania wykopaliskowe osad kultury ceramiki wstęgowej kłutej prowadzone przez Jerzego Romanowa (1979) na stanowiskach w Gniechowicach i Starym Zamku, pow. wrocławski, w latach 1971–1976, przyniosły nieoczekiwanie najwcześniejsze materiały kultury ceramiki wstęgowej rytej, nieznane dotąd z Polski¹⁰. Był to mocny impuls do dalszych badań terenowych i prób nowych podsumowań stanu wiedzy o początkach neolityzacji Polski południowo-zachodniej. W 1975 r. Anna Teresa nie tylko powróciła do badań wykopaliskowych w Strachowie (por. wyżej), ale podjęła również rozpoznawcze wykopaliska w Ciepłowodach, pow. ząbkowski, w celu ustalenia chronologii, charakteru i zasięgu śladów osadnictwa społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej, odkrytych na stanowiskach 13 i 20 (KULCZYCKA-LE-

LECIEJEWICZOWA 1976a; 1976b). Wykorzystując je, przygotowała pierwsze podsumowania własnych badań terenowych i prac studyjnych, przeprowadzonych w kilkuletnim okresie pracy na Dolnym Śląsku (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1977a; 1978a). W zakończeniu drugiego z artykułów zaznaczyła z nadzieją, że:

...wiele możliwości kryje w sobie ten stosunkowo słabo rozpoznany dotąd region w zakresie uzyskania źródeł, które w zupełnie nowym świetle mogą postawić różne kwestie związane z kształtowaniem się pierwszych społeczeństw rolniczych w dorzeczu Odry i Wisły (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1978a: 272).

Postęp, jaki dokonał się w latach 1970–1978 w rozpoznaniu początków neolitu na Dolnym Śląsku, znalazł podsumowanie w międzynarodowej konferencji poświęconej neolityzacji Polski południowo-zachodniej, zorganizowanej przez Sekcję Archeologiczną Komisji Humanistycznej wrocławskiego Oddziału PAN w sali konferencyjnej Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN, w marcu 1978 r. Anna Teresa była jej współorganizatorem. W tym ważnym spotkaniu naukowym wzięła udział szeroka reprezentacja badaczy neolitu ze Śląska, przedstawiciele wszystkich ośrodków badań wczesnego neolitu w Polsce oraz czołowi badacze tego okresu z Czech, Moraw, Słowacji i NRD (W. WOJCIECHOWSKI 1979b). Poza interesującymi wynikami naukowymi (m.in. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1979b) konferencja uświadomiła jej uczestnikom, jakim wzmocnieniem badań neolitu na Dolnym Śląsku stało się podjęcie pracy w Zakładzie Archeologii Nadodrza przez Annę Teresę.

IHKM jako placówka Polskiej Akademii Nauk był beneficjentem organizacji nauki powielającej system radziecki. Między akademiami nauk krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz ich instytutami funkcjonowały w latach 1970. liczne umowy o wzajemnej współpracy i wspieraniu badań naukowych. Ich wynikiem były możliwości wyjazdów studyjnych z puli tak zwanych miesięcy wymiennych, opłacanych i organizowanych przez akademię przyjmującą badacza. Były one podzielone na krótkoterminowe – do jednego miesiąca i długoterminowe – powyżej miesiąca. Podobne umowy, ale mniej liczne i bardziej atrakcyjne, były podpisane ze strony PAN i IHKM z niektórymi instytucjami naukowymi Zachodu; do tych krajów wyjazd stypendialny było uzyskać znacznie trudniej. W IHKM PAN przyjęto zasadę, że pracownik naukowo-badawczy po obronieniu pracy doktorskiej otrzymuje możliwość wyjazdu na

¹⁰ Dr Jerzy Romanow umożliwił dr A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej (1979a: 24, 48–49) ich częściowe wykorzystanie w pracy

o pierwszych społeczeństwach rolniczych na ziemiach polskich.

jedno z dostępnych stypendiów. Z racji geografii powiązań kulturowych w pradziejach i we wczesnym średniowieczu dla archeologów najbardziej atrakcyjnym krajem była Czechosłowacja, zwłaszcza dla badaczy neolitycznych kultur pochodzenia południowego. Nic dziwnego, że Annie Teresie na wyjeździe stypendialnym do Czechosłowacji bardzo zależało. Otrzymała je dopiero we wrześniu 1978 r. W tym przypadku, sześciotygodniowe stypendium zostało podzielone na dwa stypendia trzytygodniowe o wspólnym programie naukowym, ponieważ o wyjazd do Czechosłowacji starał się również dr Bogdan Balcer (2015: 233–236), badacz krzemieniarstwa neolitycznego. Podział ten, dokonany w IHKM, w trybie administracyjnym, był dla Anny poważną stratą i jednocześnie bardzo korzystny dla Bogdana Balcera, który tak go ostatnio przypomniał (fragment):

O wyjazd starała się Anna Teresa Leciejewiczowa i ja. Postanowiono przyznać nam po trzy tygodnie i wysłać razem dla ułatwienia organizacji. Anna miała znacznie większe potrzeby ode mnie. Chciała obejrzeć materiały kultur wstęgowych z nowych wykopalisk. Była osobą znaną i oczekiwaną w Czechosłowacji, zaprzyjaźnioną z wieloma badaczami. Ja miałem przy sposobności zapoznawać się z materiałami krzemiennymi znajdującymi się w zbiorach instytucji, które chciała ona odwiedzić. Ten układ bardzo mi odpowiadał (BALCER 2015: 233–234).

W pół roku po pobycie w Czechosłowacji, późną wiosną 1979 r., ukazał się tom drugi *Prabistorii ziem polskich – Neolit*. Chociaż jako całość już wcześniej został oceniony wysoko i uhonorowany prestiżową nagrodą Sekretarza Akademii, to odnotować należy także oceny krytyczne (por. LECH, OSTOJA-ZAGÓRSKI 1990: 244). Niezależnie od nich, część poświęcona pierwszemu społeczeństwom rolniczym na ziemiach polskich została przyjęta bardzo dobrze. W 1979 r. nowatorstwo przedstawienia wspólnot „naddunajskich” w tej syntezie przez A. Kulczycką-Leciejewiczową widać było bardzo wyraźnie, zwłaszcza na tle dotychczasowego dorobku polskiej i środkowoeuropejskiej archeologii. „Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich”, to niewątpliwie najwybitniejsze dzieło w całym dorobku naukowym jego Autorki, które można postawić w jednym szeregu z wymienionymi wcześniej pracami T. Wiślańskiego (1969) i S. Tabaczyńskiego (1970) dodając, że bez nich rozprawa Anny Teresy nie mogłaby powstać w kształcie, w jakim ją znamy.

Mając dobrą znajomość materiałów kultur pochodzenia południowego w Polsce oraz dysponując własnymi,

oryginalnymi wynikami ich analiz, Anna Teresa przedstawiała wyniki swoich badań na forum międzynarodowym; nie unikała również dyskusji w kraju. Tematyka referatów i artykułów adresowanych do odbiorców zagranicą dotyczyła z reguły wyników badań na Dolnym Śląsku lub zagadnień związanych z neolitem w Polsce (Ryc. 13). Ta dziedzina jej aktywności zapoczątkowana została w drugiej połowie lat 1970. (Ryc. 14), gdy już pracowała we Wrocławiu (np. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1978b; 1979c; 1982b; 1988; 1989a; 2000c; 2002b).

Na początku października 1980 r. Anna Teresa była współorganizatorką II Międzynarodowego Seminarium Petroarcheologicznego, zorganizowanego we Wrocławiu (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1980b). Sama idea seminarium petroarcheologicznych narodziła się w Brnie, w nieciekawym kontekście politycznym Czechosłowacji „normalizowanej” po krótkim okresie tzw. Praskiej Wiosny. Niezależnie od tego kontekstu spotkania poświęcone badaniom petroarcheologicznym w Europie Środkowej były bardzo potrzebne, a osiągnięte w Polsce pierwsze wyniki analiz upoważniały do organizacji takiego spotkania (m.in. PRINKE, SKOCZYŁAS 1978; 1980). Od wrocławskiego seminarium z 1980 r. badania narzędzi kamiennych były jednym z nurtów zainteresowań naukowych Anny Teresy, a Wrocław – ważnym ośrodkiem badań neolitycznych narzędzi kamiennych i badań petroarcheologicznych w ogóle. Podstawowy udział w jego powstaniu miały prace prof. Włodzimierza Wojciechowskiego z Instytutu Archeologii i petrografa prof. Alfreda Majerowicza z Zakładu Mineralogii i Petrografii Uniwersytetu Wrocławskiego (por. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1980a; 1984; 1986; 2001b; W. WOJCIECHOWSKI 1984; 1988; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, WOJCIECHOWSKI 1996; GEDIGA, MAJEROWICZ 2008).

Ironia historii sprawiła, iż wrocławskie Seminarium Petroarcheologiczne odbywało się na progu zrywu solidarnościowego lat 1980–1981, w miesiąc po podpisaniu porozumień gdańskich. Anna i Lech Leciejewiczowie zaangażowali się całym sercem w proces zachodzących zmian. W wyniku drugich w historii IHKM PAN wyborów do Rady Naukowej Instytutu – pierwsze odbyły się po październiku 1956 r. – nowy skład Rady wybrał prof. dr. hab. Lecha Leciejewicza na jej przewodniczącego (KACZMAREK 1996: 186–187, 202–203; LECH 1998: 83)¹¹. Karol Modzelewski, także wybrany do Rady, działał w tym czasie w strukturach NSZZ „Solidarność”; w październiku

¹¹ Składy osobowe Rady Naukowej IHKM PAN zgodnie z obowiązującymi ustawami o PAN były powoływane przez wskazaną w obowiązującej ustawie władzę Akademii, ale w latach 1956

i 1981 powołano osoby wyłonione we wcześniejszych wyborach przeprowadzonych na podstawie regulaminu opracowanego przez wybraną Komisję.

Ryc. 13. Nové Vozokany (Czechosłowacja); 17–20 listopad 1981 r. Pracownia i ośrodek konferencyjny Instytutu Archeologii Słowackiej Akademii Nauk z Nitry. Międzynarodowe Kolokwium „Osiedla kultury ceramiki linearnej w Europie”. Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa w środku drugiego rzędu uczestników. Na fotografii, w tym samym rzędzie, po prawej stronie dr Marta Godłowska (por. A. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1982b; 1983c) (fot. udostępniła M. Zápotocká).

Fig. 13. Nové Vozokany (Czechoslovakia); 17–20 November 1981. The workroom and the conference centre of the Institute of Archaeology of the Slovakian Academy of Sciences in Nitra. The International Colloquium titled ‘Linear Pottery Culture settlements in Europe’. Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa is sitting in the middle of the second row and next to her, on the right, is Dr Marta Godłowska (see A. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1982b; 1983c).

1981 r. został wybrany do Komisji Krajowej Związku, a po wprowadzeniu stanu wojennego – internowany (por. MODZELEWSKI 2013: 250–329). Pracownikiem IHKM PAN pozostawał do 1983 r., kiedy to w drodze decyzji administracyjnej został usunięty z Instytutu jako osoba internowana.

W 1983 r. ukazały się prace złożone do druku lub napisane przed stanem wojennym (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1983a; 1983b; 1983c). W latach stanu wojennego i schyłku PRL aktywność naukowa Anny Teresy była słabsza; powstało wówczas mniej jej ważnych prac niż w latach 1970. (LECH 2012: 15). Najważniejsze są artykuły poświęcone najstarszej fazie osadnictwa społeczności ceramiki wstęgowej rytej w Polsce i na Dolnym Śląsku, powstałe częściowo wcześniej (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1983a; 1983b; 1987; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, ROMANOW 1985). Wydzielenie i opracowanie tej fazy to wybitna zasługa Anny Teresy. Jej polskie publikacje na ten temat zostały podsumowane w obszernym artykule opublikowanym w języku niemieckim na łamach „Zeitschrift für Archäologie” (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1988).

Po kilkunastu latach własnych wykopaliisk stanowisk neolitycznych na Dolnym Śląsku dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa zdecydowała się na szersze podsumowanie wyników tych prac oraz rezultatów uzyskanych przez innych badaczy neolitu działających na obszarze południowo-zachodniej Polski. Dobrym wprowadzeniem do tej nowej pracy był wykład monograficzny z zakresu neolitu Europy ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich, który Anna Teresa przedstawiła w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego w roku akademickim 1985/1986 (MĘY-NARSKA-KALETYNOWA 2011: 165).

Od wczesnego okresu pracy naukowej Anna Kulczycka interesowała się procesami osadniczymi (por. np. KULCZYCKA 1963; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1965) i tematyce osadnictwa zdecydowała się poświęcić przygotowywaną monografię, pomyślaną jako praca habilitacyjna. Jej zainteresowania osadnictwem widoczne w części syntetycznej monografii osady pleszowskiej, rozwijane były przez badaczkę w następnych studiach wczesnoneolitycznych stanowisk w dorzeczu górnej Wisły; ten kierunek badań znalazł kontynuację w pracach dolnośląskich

Ryc. 14. Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa w latach 70. XX w.
Fig. 14. Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa, in the 1970s.

(KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1969a: 111–119; 1972; 1973a; 1973b; 1977a; 1981; 1982a; 1982b). Ponownie duży wpływ na ujęcie tematu miały dyskusje prowadzone z mężem, prof. Lechem Leciejewiczem (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1993: 4), ale nie mniej ważny był bogaty dorobek archeologii osadnictwa. Studia osadnicze były już mocno osadzone w tradycji polskich badań, zwłaszcza w IHKM PAN, dzięki powiązaniom ściśle z badaniami historyków pracami nad wczesnym średniowieczem (por. DĄBROWSKA 1965; KURNATOWSKI 1977; 1978), a odnośnie do neolitu dzięki znakomitym pracom T. Wiślańskiego (1969) i J. Kruka (1970; 1973; 1980: 13–118; por. LECH 1998: 117–123). Z badań zagranicznych bliskich Annie Teresie najważniejsze były studia dotyczących przyrodniczego tła czeskiego neolitu i eneolitu, pióra przedwcześnie zmarłego Jana Rulfa (1952–1997) i wybitna praca Corrie Bakels dotycząca osad

wspólnot kultury ceramiki wstęgowej rytej w holenderskiej Limburgii (BAKELS 1978; RULF 1983). Przygotowywana monografia miała być pierwszą samodzielną książką dr A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej. Wczesny etap prac nad tematem sygnalizuje referat przedstawiony na seminarium poświęconym stanowisku neolitycznemu w Bylanach, które odbyło się w mocnej obsadzie międzynarodowej w Liblicach (Czechy), w kwietniu 1987 r. (Ryc. 15). Część przedstawionych tam referatów i prowadzonych dyskusji okazała się pomocna w określeniu zakresu planowanej monografii (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1989a; 1989b).

Równolegle dr A. Kulczycka-Leciejewiczowa uczestniczyła w społecznym ruchu naukowym w Polskim Towarzystwie Archeologicznym i Numizmatycznym (PTAiN), którego członkiem była od 1953 r.¹² Od końca lat 1970. w PTAiN narastał kryzys. Ogromny rozrost numizmatycznego nurtu

¹² Polskie Towarzystwo Archeologiczne utworzone na zjeździe w Nowej Hucie w dniach 13–14 czerwca 1953 r. (por. LECH, PIOTROWSKA 2012: 261–262) zostało przemianowane w 1972 r.

na Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne w związku z rozrastającą się jego sekcją numizmatyczną o coraz liczniejszych kolekcjonerów.

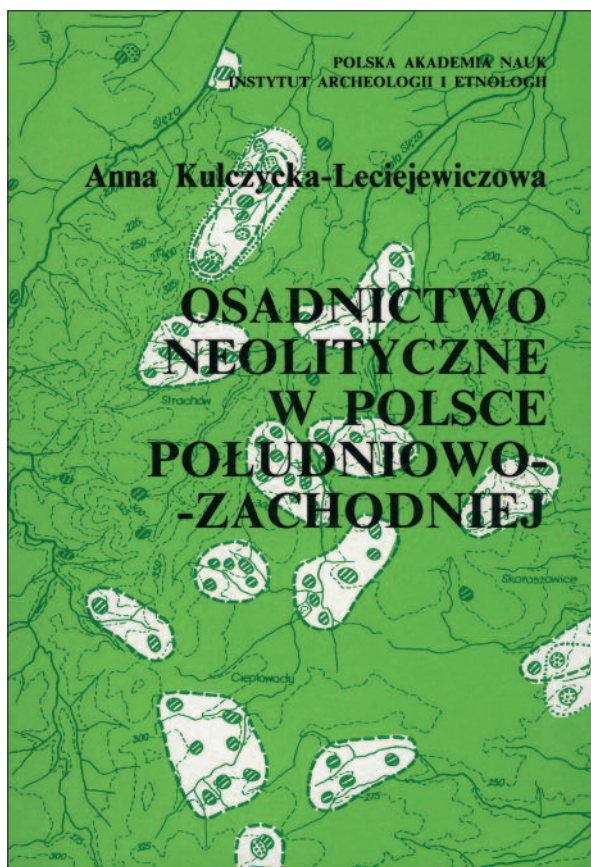
Ryc. 15. Liblice (Czechosłowacja), 6–10 kwiecień 1987 r. Grupa uczestników międzynarodowego seminarium poświęconego podsumowaniu badań stanowiska neolitycznego w Bylanach, jednego z najlepiej rozpoznanych w środkowej Europie (por. A. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1989b). W pierwszym rzędzie od prawej: dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa, dr Małgorzata Kaczanowska, dr Juraj Pavúk, dr Viera Němejcová-Pavúková; w drugim rzędzie od prawej: dr Dieter Kaufmann i doc. dr Miroslav Buchvaldek. Za dr M. Kaczanowską – prof. dr Jan Lichardus, za dr. J. Pavúkiem – dr Jean-Paul Demoule, a za nimi dr János Makkay (fot. udoostępniła M. Zápotocká).

Fig. 15. Liblice (Czechoslovakia), 6–10 April 1987. A group of attendees of an international seminar dedicated to summarising archaeological investigation of the Neolithic site in Bylany, one of the best-preserved in Central Europe. In the first row, from the right: Drs Anna Kulczycka-Leciejewiczowa, Małgorzata Kaczanowska, Juraj Pavúk, Viera Němejcová-Pavúková; in the second row, from the right: Dr Dieter Kaufmann and Docent Miroslav Buchvaldek. Behind M. Kaczanowska – Prof. Jan Lichardus, whereas behind J. Pavúk – Jean-Paul Demoule and János Makkay.

kolekcyjerskiego prowadził do marginalizacji archeologii i numizmatyki naukowej w Towarzystwie. Po dyskusjach w środowisku archeologicznym Komisja Archeologiczna PTAiN zaproponowała wiosną 1987 r. porozumienie w sprawie odłączenia się od PTAiN pionu archeologicznego, który wystąpiłby o rejestrację jako odrębne stowarzyszenie kontynuujące tradycję działalności dawnego Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego, Polskiego Towarzystwa Archeologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego w dziedzinie archeologii. Wniosek w tej sprawie przedstawiony 24 maja 1987 r. na walnym zjeździe Towarzystwa w Kaliszu został zablokowany przez dominującą grupę delegatów-kolekcyonerów monet i medali, którym archeologia w PTAiN i formuła naukowa Towarzystwa były przydatne w prowadzonych interesach (KONOPKA 1988; MHK 1988). W odpowiedzi nastąpiła secesja większości członków-archeologów z PTAiN. Secesjoniści przystąpili do organizacji od podstaw nowego stowarzyszenia,

dzisiejszego Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich (SNAP). Anna Teresa znalazła się wśród nich. Współdziałała przy tworzeniu nowego stowarzyszenia, w latach 1989–1995 r. była prezesem Oddziału Wrocławskiego, a od 1990 r. przez wiele lat członkiem Zarządu Głównego SNAP.

Najważniejszy okres pisania pierwszej samodzielnej książki Anny Teresy zbiegł się z wielkimi przemianami ustrojowymi w Polsce. Polska Rzeczpospolita Ludowa dożywała swych dni. Powstała III Rzeczpospolita. Był to czas pełen optymizmu i Teresa tak go odbierała, co sprzyjało pracy. W końcu 1993 r. ukazała się książka *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Próba zarysu organizacji przestrzennej*, wydana przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN (IAE PAN, do niedawna IHKM PAN), podsumowująca wrocławski okres badań terenowych, analiz i studiów gabinetowych Autorki (Ryc. 16). Anna Teresa podjęła w niej próbę określenia organizacji przestrzennej

Ryc. 16. Okładka pracy habilitacyjnej dr Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej (1993).

Fig. 16. Cover of the habilitation thesis by Dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1993).

wspólnot zamieszkujących na określonym w tytule obszarze od połowy VI do połowy III tysiąclecia p.n.e. na tle środowiska naturalnego w tym okresie. Autorka wskazała mezo- i mikroregiony zasiedlane przez społeczności kolejnych kultur archeologicznych, od najstarszej fazy kultury ceramiki wstęgowej rytej po osadnictwo wspólnot kultury pucharów dzwonowatych. Omówione zostało środowisko naturalne zamieszkiwanych terenów, sposoby jego eksploatacji przez społeczności ludzkie kolejnych kultur i rozmiały zakładanych osiedli oraz cechy ich zabudowy. W podsumowaniu Autorka przedstawiła złożone związki zachodzące między warunkami i formami osadnictwa a gospodarką, rozwojem kultury i mobilnością badanych społeczeństw. Anna Teresa zadedykowała książkę mężowi za cierpliwą dyskusję nad treścią i formą tego ujęcia (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1993: 4).

Książka *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej* była pierwszą dużą rozprawą poświęconą całemu neolitowi na Dolnym Śląsku od czasu pracy W. Wojciechowskiego (1970). Pokazała ogromny postęp badań, jaki dokonał się w tym regionie w okresie 20 lat. Autorka pracy w postępie tym miała poważny udział. Ponieważ książka była jednocześnie pracą habilitacyjną Anny Teresy, recenzje dzieła zachowały jego ocenę z 1994 r. Na recenzentów powołano wybitnych specjalistów, profesorów W. Chmielewskiego z Warszawy, J. Kruka z Krakowa i W. Wojciechowskiego z Wrocławia. Recenzje były obszernie; świadczyły o drobiazgowym zapoznaniu się przez recenzentów z ocenianą książką¹³. Jak napisał kończąc swoje uwagi na temat *Osadnictwa neolitycznego w Polsce południowo-zachodniej* najstarszy z recenzentów, prof. Waldemar Chmielewski:

Na zakończenie dodam, że niniejsze omówienie jest najdłuższe w mojej dotychczasowej działalności recenzentckiej. Pierwsze czytanie nie zapowiadało tego. Ale tezy tej pracy wciągają, zmuszają do refleksji, a czasem sprzeciwu. To właśnie uznaję za jej ogromną wartość (CHMIELEWSKI 1994: 14).

Choć wszystkie recenzje były bardzo pozytywne, wykazały one także różne uproszczenia i obecne w pracy sformułowania nie mające wystarczających podstaw. Wynika z nich, że w tym czasie występowały już skutki braku rozwiniętych badań komplementarnych z różnych dziedzin nauk przyrodniczych, które powinny towarzyszyć, a nie towarzyszyły badaniom archeologicznym. Powodowało to narastający dystans do archeologii w krajach zachodniej Europy realizujących podobne badania, dystans, którego w ogóle, albo tej wielkości nie było, gdy powstawały cytowane prace T. Wiślańskiego (1969) i J. Kruka (1973). Stagnacja i postępujący proces ograniczania środków na rozwój nauki w Polsce, chociaż trwał wówczas dopiero od kilkunastu lat, dawał o sobie znać. *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej* to najbardziej dyskusyjna z wszystkich dużych prac Anny Teresy, ale jednocześnie bardzo inspirująca i oryginalna. Na jej podstawie Autorka pracy otrzymała stopień naukowy doktora habilitowanego, nadany uchwałą Rady Naukowej IAE PAN z dnia 23 czerwca 1994 r. W tym samym roku książka ta została wyróżniona nagrodą im. Erazma Majewskiego Wydziału I Nauk Społecznych PAN. Nieco wcześniej dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa otrzymała Złoty Krzyż Zasługi (1993 r.) w uznaniu wkładu w badania młodszej epoki kamienia i w osiągnięcia IAE PAN, przyznany z okazji czterdziestej

¹³ Teczka Akta przewodu habilitacyjnego dr Anny Leciejewiczowej w Archiwum IAE PAN w Warszawie, nr 358/hab.

Ryc. 17. Słonowice, 1996 r. Uczestnicy Ogólnopolskiej Konferencji Archeologicznej „Słonowice '96” (por. K. TUNIA 1996). Doc. dr hab. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa stoi w środku drugiego rzędu (siódma od prawej), obok Ewy Niesiołowskiej-Śreniowskiej (fot. udostępnił K. Tunia).

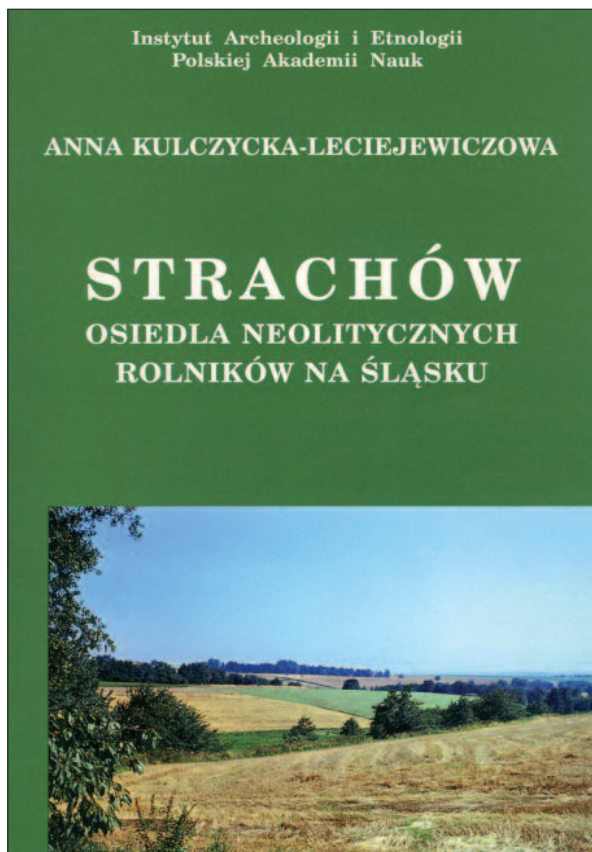
Fig. 17. Słonowice, 1996. Attendees of the Polish National Archaeological Conference ‘Słonowice ‘96’. Docent Anna Kulczycka-Leciejewiczowa is standing in the middle of the second row (the seventh from the right), next to Ewa Niesiołowska-Śreniowska.

rocznicy jego utworzenia. Dowodem uznania pozycji naukowej Uczonej w środowisku wrocławskim było powołanie Anny Teresy w 1993 r. na członka Komisji Archeologicznej Oddziału PAN we Wrocławiu, a w roku następnym wybór na członka Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Po zatwierdzeniu nowego stopnia dr hab. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa otrzymała etat docenta w IAE PAN, począwszy od lutego 1995 r., na podstawie uchwały jego Rady Naukowej.

W rozwoju archeologii europejskiej w ostatnich dekadach XIX i na początku XX stulecia wybitną rolę odegrały kolejne sesje Międzynarodowego Kongresu Antropologii i Archeologii Przedhistorycznej. Ich rolę w 1932 r. przejął Międzynarodowy Kongres Nauk Prehistorycznych i Protohistorycznych, który w 1955 r. zmienił nazwę na Międzynarodowa Unia Nauk Prehistorycznych i Protohistorycznych (UISPP). Światowe kongresy archeologiczne organizowane przez UISPP co kilka lat są od początku ważnym forum informacji o najnowszych wynikach badań w dziedzinie pre- i protohistorii w różnych krajach, wymiany myśli, osobistych spotkań i nowych inicjatyw (por. NENQUIN 1996; BABEŚ, KAESER 2009). Anna Kulczycka-

-Leciejewiczowa uczestniczyła w czterech kongresach UISPP: w Pradze (1966), Belgradzie (1971), Bratysławie (1991) i Forli (1996). Ukoronowaniem jej działalności na forum międzynarodowym stało się członkostwo w 14 Komisji UISPP „Cywilizacje neolityczne strefy śródziemnomorskiej i Europy”, wynik udziału Uczonej w XIII Kongresie w Forli (Włochy).

Zainteresowanie tematyką archeologii osadnictwa i eksploatacji środowiska naturalnego przez społeczności neolityczne towarzyszyło doc. A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej (m.in. 2000c; 2004) w dalszej pracy. Z tej dziedziny wysoko oceniana jest zwłaszcza publikacja poświęcona osadnictwu neolitycznemu we wschodniej części środkowego i dolnego Nadodrza (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1996). W naturalny sposób analizy osadnicze pojawią się w przyszłych monografiach kolejnych osad neolitycznych publikowanych przez A. Kulczycką-Leciejewiczową (1997b; 2002a; 2008). Najważniejszą z nich będzie obszerna monografia wyników wieloletnich badań w Strachowie. Równolegle Autorka ich brała nadal aktywny udział w dyskusjach i spotkaniach archeologicznych związanych z jej polem zainteresowań (Ryc. 17).

Ryc. 18. Okładka monografii przedstawiającej wyniki wieloletnich badań archeologicznych w Strachowie, pióra doc. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej (1997).

Fig. 18. Cover of a monograph compiling the results of the long-term archaeological research in Strachów written by Docent Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1997).

W 1994 r. doc. dr hab. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa powróciła do opracowywania materiałów ze swoich największych i najważniejszych wykopalisk w Strachowie, położonym niedaleko badanej wcześniej i od dawna opublikowanej osady w Niemczy (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1981). Książka *Strachów: osiedla neolitycznych rolników na Śląsku* ukazała się drukiem w 1997 r. (Ryc. 18). Jest to bardzo wartościowa praca źródłowa, ale nie tylko. Anna Teresa analizuje wielkość i strukturę przestrzenną kolejnych osad powstających na badanym stanowisku, rekonstruuje zabudowę mieszkalną i gospodarczą, przeprowadza finezyjną analizę bogatego zbioru fragmentów ceramiki, wykorzystując obserwacje mikrostratygraficzne, me-

todę seriacji i datowania radiowęglowe. Ustala tą drogą wewnętrzny podział chronologiczny grupy szareckiej i wykazuje jej powiązanie genetyczne z kulturą ceramiki wstęgowej klutej. Odnotowuje ślady osadnictwa ludności lendzielsko-połgraskiej i omawia interesujące związki między kolejnymi fazami rozwojowymi wspólnot kultury pucharów lejkowatych ze Strachowa. Pracę podsumowuje udana próba rekonstrukcji osad wspólnot zamieszkujących badany teren w kolejnych fazach osadniczych, prowadzonej przez nie gospodarki i ich dalekich powiązań (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997b: 7–213).

Zgodnie z procedurami wprowadzonymi w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w latach 1990. monografia neolitycznego Strachowa musiała być przed skierowaniem do druku zaopiniowana pozytywnie przez Komisję Wydawniczą powołaną przez dyrektora Instytutu i działającą w jego imieniu. Komisja zastąpiła instytucję recenzji przygotowywanych przez wymienianych z imienia i nazwiska recenzentów książek publikowanych wcześniej przez Instytut (por. np. KRUK, MILISAUSKAS 1985: 4; MAMZER 1988: 4). Zastąpiły je teraz recenzje wewnętrzne anonimowych recenzentów, z których wnioski – wzbogacane przez uwagi innych członków Komisji – były kierowane do autorów anonimowo, w imieniu tego gremium, jako postulaty oczekiwanych poprawek i zmian w pracy. Poza występującymi zawsze na tym etapie przygotowań różnymi usterkami językowymi ocenianych prac, do których wychwycenia wystarczała sprawność redakcyjna aktualnych członków Komisji, opinie te proponowały czasami wprowadzanie zmian błędnych, wskazujących na słabą znajomość tematyki recenzowanego dzieła przez aktualny skład Komisji. Ton ocen bywał kategoryczny, a jednocześnie irytujący, gdy sugerowane zmiany lub poprawki były merytorycznie wątpliwe lub błędne. Taka sytuacja zaistniała w przypadku oceny przez Komisję Wydawniczą IAE PAN monografii strachowskiej. Otrzymana opinia dzieła bardzo dotknęła doc. dr hab. A. Kulczycką-Leciejewiczową; uważała ją za chybioną merytorycznie i obcesową w formie. W profesjonalnych wydawnictwach nawet uzasadnione uwagi nie były formułowane w ten sposób, w czym Anna i Lech Leciejewiczowie dobrze się orientowali. Doszło do dość ostrej wymiany opinii i polaryzacji stanowisk między Komisją popartą w pełni przez dyrektora Instytutu a autorką pracy. Ten niepotrzebny konflikt, w którym znacznie więcej racji było po stronie Autorki niż Komisji i dyrektora, był bardzo bolesny dla Anny Teresy i rzucił się cieniem na jej stosunek do IAE PAN¹⁴.

¹⁴ Anna Leciejewiczowa przesyłała mi do wiadomości dokumentację tej sprawy wraz ze swoimi komentarzami; kilkakrotnie rozmawialiśmy na ten temat telefonicznie i przy spotkaniach. Miałem

ponadto własne podobne obserwacje odnoszące się do uwag Komisji dotyczących napisanego przeze mnie aneksu, zamieszczonego w monografii wykopalisk w Strachowie (LECH 1997b).

Ryc. 19. Wrocław, 14 stycznia 1999 r. Uroczystość we wrocławskim zakładzie IAE PAN z okazji otrzymania przez dr hab. Annę Kulczycką-Leciejewiczową tytułu naukowego profesora (fot. udostępnił M. Rębkowski).

Fig. 19. Wrocław, 14 January 1999. A ceremony in Wrocław's department of the Institute of Archaeology and Ethnology of the PAN in celebration of Anna Kulczycka-Leciejewiczowa's newly-earned professorship.

Wieloletnie badania wykopaliskowe w Strachowie i opracowanie monograficzne dokonanych tam odkryć należą obok syntezy „Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich” z II tomu *Prabistorii ziem polskich* do największych osiągnięć naukowych Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej. Monografia wyników badań w Strachowie była podstawą wszczęcia przewodu prowadzącego do nadania tytułu naukowego profesora jej Autorce. Jednym z recenzentów w tym przewodzie był ponownie prof. W. Chmielewski, który na temat tego dzieła napisał:

Pobabilitacyjna duża monografia stanowiska archeologicznego w Strachowie będzie zapewne pomnikowym dziełem Pani Docent Leciejewiczowej. Syntezy mają tę właściwość, że starzej się – jedne szybciej, inne wolniej. Dobrze opracowana monografia ważnego stanowiska archeologicznego jest czymś, co żyje bardzo długo; nie tyle w pamięci, ile jest w ciągłym obiegu przy każdej nowej próbie opracowań innych monografii, jako pewien wzorzec odniesienia. Także każde nowe spojrzenie ogólne, syntetyzujące, musi uwzględniać owe jednostkowe, dobrze udokumentowane zdarzenie przeszłości. Takim wzorcem jest niewątpliwie monografia Strachowa. Daję jej najwyższą ocenę z uwagi na wyczerpujące i wszechstronne przedstawienie odkryć, wszechstronną analizę – topograficzną, środowiskową, stratygraficzną, chronologiczną i społeczną (CHMIELEWSKI 1998: 3).

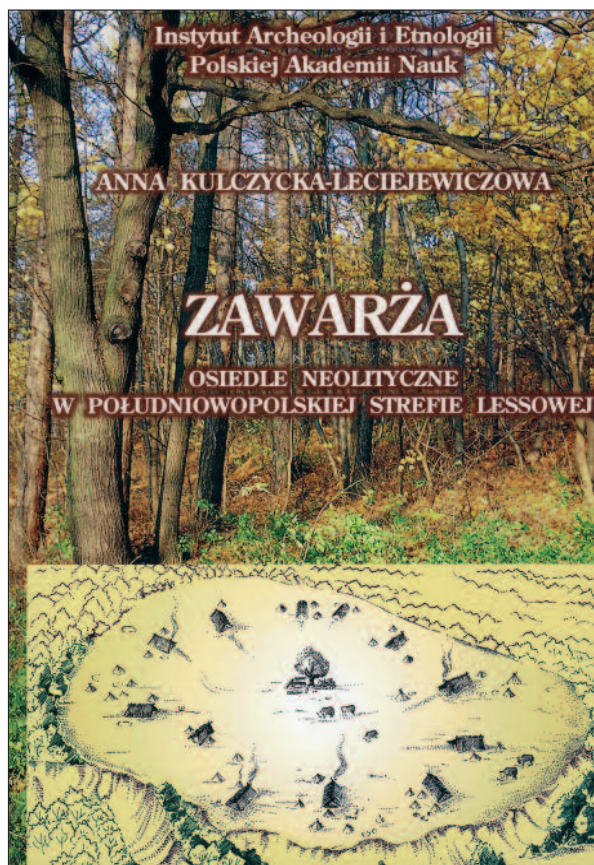
Akt nadania dr hab. Annie Kulczyckiej-Leciejewiczowej tytułu naukowego profesora podpisał Prezydent

Rzeczypospolitej Aleksander Kwaśniewski w dniu 26 listopada 1998 r. Wręczenie aktu nominacji miało miejsce w Pałacu Rzeczypospolitej w trzy tygodnie później, w dniu 17 grudnia, a na początku nowego 1999 roku uroczystość z tej okazji odbyła się we wrocławskim Oddziale Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (Ryc. 19).

W autoreferacie przygotowanym do dokumentacji koniecznej w przewodzie profesorskim, datowanym na dzień 26 stycznia 1998 r., doc. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa zasygnalizowała nowy kierunek swojej pracy naukowej. Jak napisała:

Ostatnio przedmiotem moich zainteresowań stały się również dzieje badań nad młodszą epoką kamienia w Polsce (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1998: 1).

Anna Teresa miała tu najwyraźniej na myśli dwie niedawno napisane interesujące prace – artykuł poświęcony niedocenianemu znaczeniu ujęcia tematyki neolitu w podręczniku *Polska przedhistoryczna* prof. Tadeusza Sulimirskiego (1955; 1957–1959), przeznaczony do księgi pamiątkowej prof. Andrzeja Abramowicza oraz referat wygłoszony na konferencji „Dorobek polskiej archeologii i prahistorii ostatniego półwiecza”, która obradowała w Puszczykowie koło Poznania w końcu października 1997 r. (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997a; 2000b; por. KOBUSIEWICZ, KURNATOWSKI 2000). W rzeczywistości zainteresowanie historią archeologii wykraczające poza standardowe podsumowywanie stanu badań, które były obecne w jej

Ryc. 20. Okładka monografii przedstawiającej wyniki wykopalisk archeologicznych pozostałości osady społeczności kultury pucharów lejkowatych w Zawarży, pióra prof. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej (2002).

Fig. 20. Cover of a monograph presenting the results of archaeological excavations of the remains of the Funnel Beaker Culture settlement in Zawarża written by Prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (2002).

wcześniejszych pracach, widoczne jest w rzeczowym i historycznym ujęciu nekrologu dr J. Bukowskiej-Gedigowej, przygotowanym przez Annę Teresę kilka lat wcześniej dla „Sprawozdań Archeologicznych” (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1992). Potwierdzeniem potencjalnych, w niewielkim stopniu wykorzystanych możliwości Teresy w studiach dziejów archeologii i myśli archeologicznej są też dwa artykuły poświęcone prof. S. Noskowi jako badaczowi neolitu (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a; 2012).

Po otrzymaniu tytułu naukowego prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa wystąpiła do Komitetu Badań Naukowych z wnioskiem o przyznanie grantu na przygotowanie monografii wyników jej wczesnych wykopalisk w Zawarży. Starania zakończyły się powodzeniem. Solidne opracowanie zgromadzonych przed laty materiałów z badań pozostałości osady wspólnoty kultury pucharów lejkowatych ukazało się drukiem w 2002 r., wzbogacone o specjalistyczne aneksy poświęcone kategoriom źródeł wymagającym odrębnych studiów (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2002a). Książka *Zawarża. Osiedle neolityczne w południowopolskiej strefie lessowej* została zadedykowana pamięci

prof. Stefana Noska (Ryc. 20). Jest to jedno z tych dzieł, które służą badaczom i nauce przez wiele lat.

W ostatnich latach

W 2004 r. prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa ukończyła 70 lat i zgodnie z ustawą o Polskiej Akademii Nauk z końcem tego roku przechodziła na emeryturę. W życiu uczoney praca zawodowa w dziedzinie archeologii zajmowała niezwykle wysokie – może najważniejsze miejsce; spokojne i mało twórcze życie emeryta nie odpowiadało jej naturze. Pod tym względem nie różniła się od męża – Lecha Leciejewicza (por. RĘBKOWSKI 2002; 2012). Mając w perspektywie zbliżający się „czas spoczynku”, A. Kulczycka-Leciejewiczowa podjęła się prowadzenia autorskiego seminarium magisterskiego w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego z zakresu archeologii powszechnej neolitu w roku akademickim 2004/2005. Na seminarium tym, kontynuowanym do roku akademickiego 2007/2008, wykształciła sześcioro magistrów. Pod jej kierunkiem powstała również jedna praca doktorska (MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2011: 165).

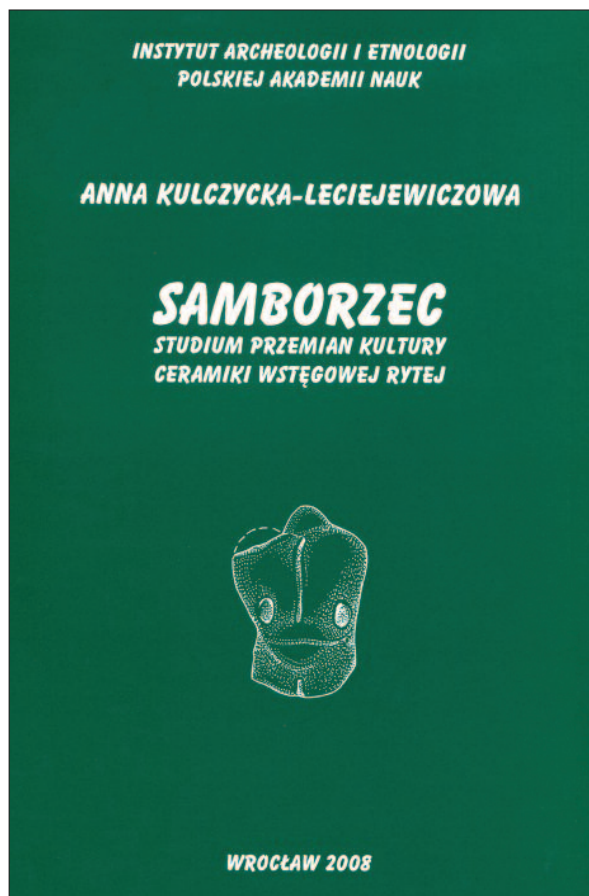
Anna Teresa nie zamierzała rezygnować z pracy badawczej. Już jako emerytka wystąpiła z wnioskiem grantowym do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego o sfinansowanie opracowania materiałów kultury ceramiki wstęgowej rytej z Samborca, z wykopalisk Ekspedycji Neolitycznej ZAP IHKM PAN w Krakowie, prowadzonych w latach 1961–1965. Korzystając z faktu, że na przebadanej przestrzeni 40 arów odkryto liczne obiekty tej kultury z trzech faz osadniczych, zanalizowała na ich podstawie problem sposobu wykorzystywania tego dogodnego do osadnictwa stanowiska przez wspólnoty pierwszych rolników, którzy pojawili się w tym miejscu nieco wcześniej niż 5300 lat p.n.e. (Ryc. 21). Na zbadanym w Samborcu obszarze A. Kulczycka-Leciejewiczowa dopatruje się obecności skupisk obiektów związanych z trzema gospodarstwami, którym towarzyszyły groby ich mieszkańców z różnych faz osadniczych. Odwołując się do szerokiego tła porównawczego z obszarów osadnictwa tych pierwszych rolników na Południu i Zachodzie Autorka na podstawie opracowywanych materiałów z Samborca dochodzi do wniosku, że na Wyżynie Sandomierskiej mamy do czynienia z ciągłością rozwoju tradycji produkcji ceramiki wstęgowej rytej, charakterystycznej dla osad pierwszych rolników. Za wysoce prawdopodobne uważa, że osada samborzecka rozwijała się przez około trzysta lat. W tym czasie następowała ewolucja stylistyczna ceramiki zgodnie z napływającymi nowymi wzorami kulturowymi (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2008: 130–131). Monografia osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w Samborcu dobrze ilustruje postęp, jaki się dokonał w rozwoju badań archeologicznych społeczności pierwszych rolników w dorzeczu górnej Wisły w ciągu półwiecza, które upłynęło od czasu pracy magisterskiej Anny Teresy Kulczyckiej i jej artykułu poświęconego chronologii

tej kultury na tym samym obszarze (por. KULCZYCKA 1956; 1964b).

Charakterystyczną cechą warsztatu analitycznego Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej była dążność do możliwie pełnego wykorzystania potencjału źródłowego dostępnych materiałów. Znajdowało to wyraz w powierzaniu specjalistom opracowania specyficznych kategorii źródeł jak wytwory krzemienne i kamienne, materiał kostny – zwierzęcy i ludzki, badań technologicznych ceramiki i odcisków roślinnych. Do współpracowników A. Kulczyckiej-Leciejewiczowej należeli: antropolożka Elżbieta Haduch, archeologdy Bogdan Balcer, Jolanta Małecka-Kukawka (2017: 8–9) i autor tego artykułu, archeozoolożka Danuta Makowicz-Poliszot, paleobotaniczka Maria Lityńska-Zajac, petrograf Alfred Majerowicz i technolożka ceramiki Maria Wirska-Parachoniak. Wyniki ich analiz były publikowane w aneksach książek, a wnioski wykorzystywane umiejętnie w kolejnych monografiach od Strachowa, przez Zawarzę po Samborzec (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997b: 229–298; 2002a: 117–165; 2008: 151–271).

W omawianych latach pracą naukową Uczzonej ograniczały poważne choroby i pobyty w szpitalu prof. Lecha Leciejewicza; Anna Teresa poświęcała dużo czasu opiece nad mężem. Dlatego liczba publikacji z lata 2005–2010 obejmuje – poza monografią osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w Samborcu – tylko cztery artykuły, ale wszystkie należą do pozycji znaczących. Do przygotowanej przez Małgorzatę Kaczanowską polsko-angielskiej pracy zbiorowej poświęconej jednostkom taksonomicznym podziału kulturowego materiałów archeologicznych zaliczanych do tradycji naddunajskiej, rozwijającej się w Małopolsce po zaniku kultury ceramiki wstęgowej rytej, A. Kulczycka-Leciejewiczowa (2006) przygotowała krótki artykuł poświęcony kulturze ceramiki wstęgowej klutej. Trzy lata później ukazała się obszerna praca poświęcona osadnictwu neolitycznemu w Polwicy i Skrzypniku, pow. oławski, napisana wraz z Elżbietą Noworytą na podstawie materiałów pochodzących z wyprzedzających wykopaliisk ratowniczych na trasie przyszłej autostrady (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, NOWORYTA 2009), a rok po niej – artykuł, dedykowany słowackiemu koledze Jurajowi Pavúkowi, poświęcony chronologii zmian kulturowych wśród społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej zamieszkujących na północ od Karpat, nawiązujący ponownie do tematyki pierwszych prac Anny Kulczyckiej (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2010).

Do swoich zainteresowań historią archeologii i myśli archeologicznej badaczka powróciła w swoim ostatnim opublikowanym artykule (Ryc. 22). Poświęciła go darzonemu dużą estymą prof. Stefanowi Noskowi jako badaczowi neolitu Małopolski. Tekst napisany w omawianym okresie ukazał się ze znacznym opóźnieniem już po śmierci jego autorki (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2012).

Ryc. 21. Okładka ostatniej monografii przygotowanej przez prof. dr hab. Annę Kulczycką-Leciejewiczową (2008).

Fig. 21. Cover of the last monograph prepared by Prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (2008).

Zakończenie

Prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa zmarła niespodziewanie 13 sierpnia 2011 r. we Wrocławiu, w wyniku wypadku ulicznego, w niespełna pięć miesięcy po śmierci męża (por. LECH 2012: 18). Jej bibliografia obejmuje blisko 150 prac publikowanych (por. KOWALEWSKA-MARZĄLEK 2012; DOLATA-DASZKIEWICZ 2014). W badaniach młodszej epoki kamienia bohaterka tego artykułu zajęła z dużym sukcesem miejsce największego autorytetu w archeologii polskiej w dziedzinie badań społeczności naddunajskich, osierocone przez prof. Zofię Podkowińską. Przy wszelkich różnicach dzielących postacie obu wybitnych uczonych, zwraca uwagę wspólne im zainteresowanie wczesnorolniczymi społecznościami wstęgowymi i kulturą pucharów lejkowatych oraz ścisły związek ich najważniejszych dokonań z Instytutem Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk – obecnie Instytutem Archeologii i Etnologii PAN.

Trudne dla archeologii lata II Rzeczypospolitej, dramatyczne i tragiczne – drugiej wojny światowej, a zaraz po niej „zimna wojna” i późniejsze przemiany świata i Europy, z wielkim rozwojem tej dyscypliny wiedzy w Polsce sprawiły, że to dopiero Anna Kulczycka-Leciejewiczowa

Ryc. 22. Łódź. Ostatnia rozmowa prof. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej (1934–2011) z prof. dr hab. Andrzejem Abramowiczem (1926–2011) (fot. udostępnił R. Grygiel).

Fig. 22. Łódź. The last conversation between Prof. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1934–2011) and Prof. Andrzej Abramowicz (1926–2011).

oraz Janusz K. Kozłowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego należą do badaczy, którzy wiedzę o pierwszych społecznościach rolniczych zamieszkujących w dorzeczu Wisły i Odry wprowadzili na fora międzynarodowe, poprzez liczne publikacje, uczestnictwo w międzynarodowych sympozjach, seminariach i kongresach oraz osobiste spotkania i związki przyjacielskie z badaczami kultur „wstęgowych” w innych krajach. Konrad Jażdżewski, którego rola w upowszechnieniu wiedzy o neolicie ziem polskich poza granicami naszego kraju była w latach 1936–1985 nie mniej wybitna, koncentrował się w swoich badaniach i publikacjach bardziej na tematyce związanej z kulturą pucharów lejkowatych i tak jak Z. Podkowińska należał do wcześniejszej generacji prehistoryków. W połowie lat 1960. K. Jażdżewski (1965) opublikował nowe syntetyczne ujęcie młodszej epoki kamienia ziem polskich, w którym przedstawił aktualny stan wiedzy o okresie „rewolucji neolitycznej” z punktu widzenia historii kulturowej. Pierwsze syntetyczne ujęcie kultur ceramiki wstęgowej ryciej i kłutej Anny Kulczyckiej-

-Leciejewiczowej (KULCZYCKA 1970a) wychodziło z tego samego paradygmatu, ale było znacznie pełniejsze. Ukończona w połowie lat 1970. i opublikowana kilka lat później synteza rozwoju społeczeństw kręgu naddunajskiego w dorzeczu Wisły i Odry stanowiła już nową jakość, mając niektóre cechy podejścia procesualnego (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1979a). W dalszych pracach A. Kulczycka-Leciejewiczowa łączyła elementy paradygmatów archeologii kulturowej i archeologii procesualnej (m.in. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1989a; 2000c; 2004). Jej dorobek naukowy długo jeszcze stanowić będzie solidny punkt wyjścia i konieczny punkt odniesienia dla nowych badań społeczności „naddunajskich” na ziemiach Polski¹⁵.

Prof. dr hab. Jacek Lech
Wydział Nauk Historycznych i Społecznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie
j.lech@krzemionki.info

¹⁵ Artykuł ten powstał wkrótce po tragicznej śmierci Profesor Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej, a jego fragmenty (bez literatury przedmiotu i ze skromnym materiałem ilustracyjnym) zostały wówczas opublikowane jako okolicznościowe wspomnienie

(LECH 2012). W redakcji „Światowita” artykuł został złożony na początku lutego 2014 r. Ta wersja tekstu została rozszerzona i zaktualizowana w listopadzie 2015 r. oraz w końcu stycznia 2016 r., a po raz ostatni w końcu lutego 2018 r.

Literatura

- ABRAMOWICZ A.
 1991 *Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek*, Warszawa.
 1997 *Rzeczy, idee i maski. Jacques Boucher de Perthes (1788–1868)*, Warszawa.
 2010 *Koral pamięci. Wspomnienia, pamiętniki, dzienniki, notatki i listy archeologa. Wiek dojrzały. Pod znakiem łopaty*, Łódź.
- BABEŃ M., KAESER M.A.
 2009 (red.), *Archaeologists without Boundaries: towards a History of International Archaeological Congresses (1866–2006)*, B.A.R. International Series 2046, Oxford.
- BAKELS C.C.
 1978 *Four Linearbandkeramik Settlements and Their Environment: A Paleoecological Study of Sittard, Stein, Elsloo and Hienheim*, Leiden.
- BAKKER J.A., VOGEL J.C., WIŚLAŃSKI T.
 1969 *TRB and Other C-14 Dates from Poland (c. 4350–1350 BC and 800–900 AD)*, „Helinium” 9/1, 3–27.
- BALCER B.
 1977 *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym w dorzeczu górnej Odry*, „Przegląd Archeologiczny” 25, 5–51.
 2015 *60 lat z archeologią w życiu cyklisty*, Łódź.
- BAZIELICH M.
 1987 *Z dziejów Oddziału Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie z siedzibą w Nowej Hucie*, „Wiadomości Archeologiczne” XLVIII/2 (1983), 211–221.
- BOBER J.
 2013 *Anna T. Kulczycka-Leciejewiczowa (1934–2011)*, „Materiały Archeologiczne” XXXIX, 303–304.
- BRZOZA Cz.
 2001 *Wielka Historia Polski, t. 9: Polska w czasach niepodległości i drugiej wojny światowej (1918–1945)*, Kraków.
- BURATYŃSKI S.
 1953 *Tymczasowe sprawozdanie z prac ratowniczo-badawczych na terenie Nowej Huty za lata 1950–1952*, „Z Otchłani Wieków” XXII/3, 105–115.
 1970 *Dwudziestolecie badań archeologicznych na terenach Huty im. Lenina i Nowej Huty*, „Sprawozdania Archeologiczne” XXII, 253–270.
- BURCHARD B.
 2003 *Mgr Jadwiga Korwin-Kamieńska (20.11.1922 – 15.09.2002)*, „Archeologia Polski”, XLVIII/1–2, 277–282.
- BURCHARD B., CZEKAJ-ZASTAWNY A.
 2011 *Prof. dr hab. Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa (I.IX.1934 – 13.VIII.2011)*, „Sprawozdania Archeologiczne” 63, 453–458.
- CHMIELEWSKI W.
 1964 (red.), *Materiały do prahistorii ziem polskich. Cz. 1: Paleolit i mezolit*, Warszawa.
 1965 *Starsza i środkowa epoka kamienia (paleolit i mezolit)*, (w:) J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jążdżewski, *Pradzieje Polski*, Wrocław, 9–54.
 1994 *Ocena dotychczasowej pracy naukowej i rozprawy dr Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej p.t. „Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej”*, Warszawa (maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie,teczka nr 358/hab).
 1998 *Ocena całokształtu dorobku naukowego Pani doc. dr hab. Anny Leciejewiczowej-Kulczyckiej w związku z wnioskiem o nadanie Jej tytułu naukowego profesora*, Warszawa (maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie,teczka nr 381/Prof./99).
- CHOCHOROWSKI J.
 2008 *Archeologia na Uniwersytecie Jagiellońskim. Droga ku integracji*, „Alma Mater” 99 (numer specjalny), 4–8.
 2016 *Profesor Marek Gedl (1934–2014) – biografia naukowa*, (w:) J. Chochorowski (red.), *Profesor Marek Gedl – życie i dzieło*, Kraków, 13–34.

- CLIFFORD J.L.
1978 *Od kamyków do mozaiki. Zagadnienia biografii literackiej*, Warszawa.
- DAVIES N.
1991 *Boże igrzysko. Historia Polski. Tom II. Od roku 1795*, Kraków.
1999 *Europa: rozprawa historyka z historią*, Kraków.
- DĄBROWSKA E.
1965 *Studia nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym ziemi wiślickiej*, Wrocław.
- DOLATA-DASZKIEWICZ I.
2014 *Bibliografia prac prof. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, (w:) K. Czarniak, J. Kolenda, M. Markiewicz (red.), *Szkice neolityczne. Księga poświęcona pamięci Profesor Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, Wrocław, 11–23.
- DOMAŃSKI G., ŁODOWSKI J., WACHOWSKI K.
1972 *Sprawozdanie z badań powierzchniowo-weryfikacyjnych w dorzeczu Małej Słęzy w 1972 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” XV, 71–74.
- EHRICH R.W.
1965 *Chronologies in Old World Archaeology*, Chicago.
- FAGAN B.
2001 *Grahame Clark. An Intellectual Life of an Archaeologist*, Boulder (Colorado).
- FRISZKE A.
2010 *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków.
- GABAŁÓWNA L.
1966 *Ze studiów nad grupą brzesko-kujawską kultury lendzielskiej. Brześć Kujawski – stanowisko 4*, Acta Archaeologica Lodziensia 14, Łódź.
- GAJEWSKA H.
2012 *Profesor Stefan Nosek w Igołomi*, (w:) A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej 50 lat po wydaniu „Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu”*, Lublin, 47–49.
- GĄSOWSKI J.
1970 *Z dziejów polskiej archeologii*, Warszawa.
- GEDIGA B.
1992 *Prof. dr hab. Tadeusz Wiślański*, „Przegląd Archeologiczny” 39, 5–6.
2011 *Lech Leciejewicz 26 stycznia 1931 – 23 marca 2011, Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa 1 września 1934 – 13 sierpnia 2011*, „Przegląd Archeologiczny” 59, 195–200.
2014 *Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa – z czasów studiów uniwersyteckich*, (w:) K. Czarniak, J. Kolenda, M. Markiewicz (red.), *Szkice neolityczne. Księga poświęcona pamięci Profesor Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, Wrocław, 25–29.
- GEDIGA B., MAJEROWICZ A.
2008 *Międzynarodowe Sympozjum Petroarcheologiczne we Wrocławiu, 11–12 października 2007*, „Przegląd Archeologiczny” 56, 165–171.
- GEDL M.
1969 *Katedra archeologii polski Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1945–1967*, „Światowit” XXX, 249–257.
- GIVENS D.R.
2008 *The Role of Biography in Writing the History of Archaeology*, (w:) T. Murray, Ch. Evans (red.), *Histories of Archaeology. A Reader in the History of Archaeology*, New York, 177–193.
- GROSS J.T.
2001 *Upiorna dekada. Trzy eseje o stereotypach na temat Żydów, Polaków, Niemców i komunistów 1939–1948*, Kraków.

- GURBA J.
2007 *Archeologia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1945–1952)*, (w:) J. Lech (red.), *Pół wieku z dziejów Archeologii Polskiej: 1939–1989*, Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace VI, Warszawa, 109–123.
- HENSEL W., MILISAUSKAS S.
1985 *Excavations of Neolithic and Early Bronze Age Sites in South-Eastern Poland*, Wrocław.
- HENSEL W., WIŚLAŃSKI T.
1979 (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, Wrocław.
- HRYCAK J.
2000 *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin.
- HUTNIKIEWICZ A.
1987 *Zeromski*, Warszawa.
- JASIEŃNICA P.
1954 *Wspomnienia z Nowej Huty*, „Dawna Kultura” 1, 3–6.
- JAŹDŹEWSKI K.
1938 *Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu Kujawskim*, „Wiadomości Archeologiczne” XV, 1–105.
1965 *Młodsza epoka kamienia – neolit, ok. 4200–1700 przed n.e.*, (w:) J. Kostrzewski, W. Chmielewski, K. Jażdżewski, *Pradzieje Polski*, Wrocław, 49–118.
- KACZMAREK J.E.
1996 *Organizacja badań i ochrony zabytków archeologicznych w Poznaniu (1720–1958)*, Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses 8, Poznań.
- KAMIENSKA J.
1963 *Sprawozdanie z badań archeologicznych ekspedycji neolitycznej w 1961 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne” XV, 47–56.
1964 *Osady kultur wstęgowych w Samborcu, pow. Sandomierz*, (w:) S. Nosek (red.), *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 4, Wrocław, 77–189.
- KAMIENSKA J., KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A.
1964 *Przyczynek do znajomości kultury pucharów dzwonowatych w Polsce*, (w:) S. Nosek (red.), *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 4, Wrocław, 373–395.
1970a *The Neolithic and Early Bronze Age Settlement at Samborzec in the Sandomierz District*, „Archaeologia Polona” XII, 223–246.
1970b *The Bell Beaker Culture*, (w:) WIŚLAŃSKI 1970b: 366–382.
- KERSTEN A.
1988 *Hieronim Radziejowski. Studium władzy i opozycji*, Warszawa.
- KMIECIŃSKI J.
1966 *Gustaf Kossinna – uczonec i nacjonalista*, „Archeologia Polski Środkowo-Wschodniej” 1, 157–161.
- KOBUSIEWICZ M., KURNATOWSKI S.
2000 *Przedmowa*, (w:) M. Kobusiewicz, St. Kurnatowski (red.), *Archeologia i prahistoria polska w ostatnim półwieczu*, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, Wydział Historii i Nauk Społecznych. Prace Komisji Archeologicznej 20, Poznań, 11–12.
- KOBYLIŃSKI Z.
2007 *Archeologia wczesnego średniowiecza w Polsce – 1939–1989: sukcesy i porażki*, (w:) J. Lech (red.), *Pół wieku z dziejów archeologii polskiej (1939–1989)*, Polska Akademia Nauk, Komitet Badań Pra- i Protohistorycznych. Prace VI, Warszawa, 357–409.

- KONOPKA M.
1988 *Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne. W inną stronę...*, „Z Otchłani Wieków” LIII/1–2, 67–71.
- KOSTRZEWSKI J.
1939 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, (w:) S. Krukowski, J. Kostrzewski, *Prehistoria ziem polskich, część 1*, Encyklopedia Polska PAU 4/1(5), Kraków, 118–359.
1939–1948 *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, (w:) S. Krukowski, J. Kostrzewski, R. Jakimowicz, *Prehistoria ziem polskich*, Encyklopedia Polska PAU 4/1(5), Warszawa, 118–359.
1970 *Z mego życia. Pamiętnik*, Wrocław.
- KOWALCZYK J.
1967 *Prof. dr Stefan Nosek*, „Lud” LI/1 (1966), 230–233.
1969 *Początki neolitu na ziemiach polskich*, „Wiadomości Archeologiczne” XXXIV/1, 3–69.
- KOWALEWSKA-MARSZAŁEK H.
2012 *Bibliografia prac prof. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, „Archeologia Polski”, LVII/1–2, 27–36.
- KOWALSKI K.
2003 *Zygmunt Krzak: od pastuszka do profesora*, „Archeologia Polski” XL/1–2, 7–10.
- KOZŁOWSKI J.K.
1960 *Nowe materiały do zagadnienia stosunków między terenami Polski i Węgier w epoce kamiennej*, „Archeologia Polski” V/1, 7–21.
1998 *Ocena dorobku naukowego doc. dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej w związku z wnioskiem w sprawie nadania tytułu naukowego profesora*, Kraków (maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie, teczka nr 381/Prof./99).
- KOZŁOWSKI J.K., KULCZYCKA A.
1961 *Materiały kultury starszej ceramiki wstęgowej z Olszanicy, pow. Kraków*, „Materiały Archeologiczne” III, 29–50.
- KOZŁOWSKI L.
1924 *Młodsza epoka kamienia w Polsce (Neolit)*, Lwów.
- KOZŁOWSKI S.K.
1970 *Pięćdziesiąt lat dydaktycznej działalności Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego*, „Światowit” XXXI, 293–306.
2009 *Włodzimierz Antoniewicz, profesor z Warszawy*, Warszawa.
2012 *Tak wiele tak nieliczni. Młoda archeologia polska 1905–1928*, Warszawa.
- KRUK J.
1970 *Strefy zasiedlenia i eksploatacji środowiska we wczesnym neolicie na lessach Niecki Nidziańskiej*, (w:) J.K. Kozłowski (red.), *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*, Kraków, 37–48.
1973 *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*, Wrocław.
1980 *Gospodarka w Polsce południowo-wschodniej w V–III tysiącleciu p.n.e.*, Wrocław.
- KRUK J., MILISAUSKAS S.
1985 *Bronocice. Osiedle obronne ludności kultury lubelsko-wołyńskiej (2800–2700 lat p.n.e.)*, Wrocław.
- KRZAK Z.
1966 *Kultura złocka*, Warszawa (maszynopis przechowywany w Archiwum IAE PAN).
1970 *Cmentarzysko kultury złockiej „Nad Wawrem” w Złotej*, Wrocław.
1976 *The Złota Culture*, Wrocław.
- KULCZYCKA A.
1956 *Kultura ceramiki wstęgowej rytej w górnym dorzeczu Wisły*, Kraków (maszynopis pracy magisterskiej).
1957 *Pleszów, pow. Kraków*, „Z Otchłani Wieków” XXIII/6, 348–349.
1960a *Wczesnośredniowieczne wędzidło żelazne z Pleszowa, pow. Kraków*, „Materiały Archeologiczne” II, 291–294.
1960b *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Pleszowie, pow. Kraków, w 1957 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne” X, 83–96.

- 1961a *Sprawozdanie z wstępnych badań archeologicznych na terenie osady kultury czasz lejowatych w Zawarży, pow. Pińczów*, „Sprawozdania Archeologiczne” XIII, 17–22.
- 1961b *Materiały kultury starszej ceramiki wstęgowej z Zofipola, pow. Proszowice*, „Materiały Archeologiczne” III, 19–28.
- 1963 *Sprawozdanie z badań archeologicznych na terenie osady kultury czasz lejowatych w Zawarży, pow. Pińczów, w 1961 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne” XV, 51–56.
- 1964a *Materiały kultur z cyklu wstęgowych z badań ratowniczych w Targowisku, pow. Bochnia*, „Materiały Archeologiczne” V, 103–115.
- 1964b *Uwagi o chronologii kultury starszej ceramiki wstęgowej w górnym dorzeczu Wisły*, (w:) S. Nosek (red.), *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 4, Wrocław, 47–67.

KULCZYCKA A., KOZŁOWSKI J.K.

- 1960a *Neolityczne kultury pochodzenia południowego*, (w:) R. Jamka (red.), *Pradzieje powiatu krakowskiego. Tom 1*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego XXVIII, Prace Archeologiczne 1, Kraków, 99–142.
- 1960b *Pierwsze materiały kultury bukowogórskiej na północ od Karpat*, „Acta Archaeologica Carpathica” II/1–2, 41–54.

KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A.

- 1965 *Z badań nad osadnictwem kultury starszej ceramiki wstęgowej w Targowisku, pow. Bochnia*, „Materiały Archeologiczne” VI, 197–200.
- 1968 *Ze studiów nad kulturą ceramiki wstęgowej w Polsce*, „Archeologia Polski” XIII/1, 56–124.
- 1969a *Pleszów (Nowa Huta) – osada neolityczna kultury ceramiki wstęgowej rytej i lendzielskiej*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty” II, 7–124.
- 1969b Rec. pracy: B. Soudský, *Bylany, osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné, Praha 1966*, „Památníky naší minulosti”, t. 4...’, „Archeologia Polski” XIV/2, 459–464.
- 1970a *The Linear and Stroked Pottery Cultures*, (w:) WIŚLAŃSKI 1970b: 14–75.
- 1970b *Kultura ceramiki wstęgowej rytej w Polsce. Zarys problematyki*, (w:) J.K. Kozłowski (red.), *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*, Kraków, 11–28.
- 1972 *Wczesnoneolityczna osada w Niemczy, pow. Dzierżoniów. (Wyniki badań drugiego sezonu wykopaliskowego)*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” XV, 19–28.
- 1973a *Niektóre problemy osadnictwa kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły*, „Archeologia Polski” XVIII/1, 73–90.
- 1973b *Wczesnoneolityczne osadnictwo w dorzeczu Raby*, (w:) J. Machnik (red.), *Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 12, Wrocław, 19–64.
- 1973c *Strachów, pow. Strzelin. Stanowisko 2*, „Informator Archeologiczny”: *Badania. Rok 1972*, 49.
- 1974 *Kozów, pow. Lubsko*, „Informator Archeologiczny”: *Badania. Rok 1973*, 24–25.
- 1975 *Kozów, pow. Lubsko*, „Informator Archeologiczny”: *Badania. Rok 1974*, 34–35.
- 1976a *Cieptowody, woj. walbrzyskie. Stanowiska 13 i 20*, „Informator Archeologiczny”: *Badania. Rok 1975*, 29.
- 1976b *Strachów, gm. Kondratowice, woj. wrocławskie. Stanowisko 2*, „Informator Archeologiczny”: *Badania. Rok 1975*, 48–49.
- 1977a *Badania nad osadnictwem neolitycznym w dorzeczu Ślęzy*, „Sprawozdania Archeologiczne” XXIX, 13–29.
- 1977b *In memoriam Bohumili Soudský*, „Acta Archaeologica Carpathica” XVII, 301–305.
- 1978a *Niektóre problemy chronologii wczesnego neolitu na Śląsku*, „Archeologia Polski” XXIII/2, 255–276.
- 1978b *The Role of the Southern Cultural Model in the Polish Neolithic*, „Godišnjak” XVI, 105–115.
- 1979a *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich: kultury kregu naddunajskiego*, (w:) HENSEL, WIŚLAŃSKI 1979: 19–164.
- 1979b *Węzłowe problemy kultury ceramiki wstęgowej rytej w Polsce południowo-zachodniej*, (w:) W. WOJCIECHOWSKI 1979b: 37–50.
- 1979c *Uwagi o osadnictwie kultury ceramiki wstęgowej rytej w Brześciu Kujawskim*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 26, 301–308.
- 1980a *Die Verwendung von Felsgesteinen im frühen Neolithikum Schlesiens*, (w:) KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1980b: 52–58.
- 1980b (red.), *II Międzynarodowe Seminarium Petroarcheologiczne – 2nd International Seminar on the Petroarchaeology*, Wrocław – Sobótka 2–4 October 1980, Wrocław.
- 1981 *Wczesnoneolityczne osadnictwo w Niemczy*, „Silesia Antiqua” 23, 19–38.

- 1982a *Badania nad osadnictwem neolitycznym w Strachowie, woj. Wrocław*, „Sprawozdania Archeologiczne” XXXIV, 9–24.
- 1982b *Spätlinearkeramische Siedlungen im oberen Ślezaflussgebiet*, (w:) *Siedlungen der Kultur mit Linearkeramik in Europa. Internationales Kolloquium Nové Vozokany, 17–20. November 1981*, Nitra, 93–106.
- 1983a *O zoftpolskim stylu ceramiki wstęgowej rytej w Polsce*, „Archeologia Polski” XXVIII/1, 67–97.
- 1983b *The Oldest Linear Pottery Communities and Their Contribution to the Neolithization of Polish Territories*, „Archaeologia Polona” XXI–XXII, 47–61.
- 1983c *Międzynarodowe kolokwium „Osiedla kultury ceramiki linearnej w Europie” (Nove Vozokany 17–20 listopad 1981)*, „Archeologia Polski” XXVIII/1, 233–235.
- 1984 *Stone Implements of the Oldest Linear Communities in South-Western Poland*, (w:) K.S. Kunchev, I.K. Nachev, N.T. Tcholakov (red.), *IIIrd Seminar on Petroarchaeology. Plovdiv, 27–30 August, 1984, Bulgaria*, Plovdiv, 239–247.
- 1986 *III Seminarium Petroarcheologiczne (Płowdiu 27–30 sierpnia 1984 roku)*, „Archeologia Polski” XXXI/2, 465–466.
- 1987 *Pierwsze wspólnoty kultury ceramiki wstęgowej rytej na ziemiach polskich*, „Archeologia Polski” XXXII/2, 293–348.
- 1988 *Erste Gemeinschaften der Linienbandkeramikultur auf polnischem Boden*, „Zeitschrift für Archäologie” 23, 137–182.
- 1989a *A Model of the Late Linear Pottery Settlement in the Śleza River Basin, Silesia*, (w:) J. Rulf (red.), *Bylany Seminar 1987. Collected Papers*, Praha, 325–332.
- 1989b *Międzynarodowe Seminarium poświęcone stanowisku neolitycznemu w Bylanach, Liblice, 6–10 kwietnia 1987 r.*, „Archeologia Polski” XXXIV/1, 239–241.
- 1991 *Osadnictwo neolityczne w Strachowie, woj. Wrocław*, „Sprawozdania Archeologiczne” XLIII, 21–38.
- 1992 *Dr Janina Bukowska-Gedigowa (14 I 1934 – 16 IV 1992)*, „Sprawozdania Archeologiczne” XLIV, 317–320.
- 1993 *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Próba zarysu organizacji przestrzennej*, Wrocław.
- 1996 *Badania nad osadnictwem neolitycznym we wschodniej części środkowego i dolnego Nadodrza*, (w:) L. Leciejewicz, E. Gringmuth-Dallmer (red.), *Człowiek i środowisko w środkowym i dolnym Nadodrzu. Badania nad osadnictwem pra- i wczesnodziejowym – Mensch und Umwelt im mittleren und unteren Odergebiet. Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Besiedlung*, Spotkania Bytomskie 2, Wrocław, 41–59.
- 1997a *Tadeusza Sulimirskiego spojrzenie na polski neolit*, (w:) M. Głosek (red.), *Archeologia i starożytnicy. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Łódź, 139–145.
- 1997b *Strachów: osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*, Wrocław.
- 1998 *Autoreferat o działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej*, Wrocław (wydruk w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie,teczka nr 381/Prof./99).
- 1999 *Rec.: Marie Zápotocká, Bestattungsritus des Böhmischen Neolithikums (5500–4200 B.C.). Gräber und Bestattungen der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyelkeramik*, Praha 1998, ss. 247, tablic 160, „Przegląd Archeologiczny” 47, 185–188.
- 2000a *Stefana Noska badania nad neolitem Polski*, (w:) J. Rydzewski (red.), *150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie*, Kraków, 163–171.
- 2000b *Neolit polski mijającego półwiecza*, (w:) M. Kobusiewicz, St. Kurnatowski (red.), *Archeologia i prahistoria polska w ostatnim półwieczu. Materiały z konferencji „Dorobek polskiej archeologii i prahistorii ostatniego półwiecza” w Puszczykowie koło Poznania (27–30 października 1997 r.)*, Poznań, 75–93.
- 2000c *Seasonal Camps of the Funnel Beaker Culture People in the South-Western Poland*, „Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity. Řada Archeologická” XLVIII/4 (1999), 179–185.
- 2001a *Pamięci Kucy – mgr Jadwigi Korwin-Kamińskiej*, „Sprawozdania Archeologiczne” 53, 451–454.
- 2001b *Surowce skalne w kulturze wczesnoneolitycznych społeczności górnego dorzecza Odry*, (w:) B. Ginter i in. (red.), *Problemy epoki kamienia na obszarze Starego Świata. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi K. Kozłowskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 311–319.
- 2002a *Zawarża. Osiedle neolityczne w południowopolskiej strefie lessowej*, Wrocław.
- 2002b *Some Remarks on the Stroke-Ornamented Ware Culture in Poland*, „Archeologické rozhledy” LIV/1, 190–197.
- 2004 *Początki rolniczo-hodowlanej eksploatacji środowiska naturalnego Nadodrza*, (w:) D. Abłamowicz, Z. Śnieszko (red.), *Zmiany środowiska geograficznego w dobie gospodarki rolno-hodowlanej. Studia z obszaru Polski*, Katowice, 159–170.

- 2006 *Kultura ceramiki wstęgowej klutej w południowej Polsce – The Stroke-Ornamented Pottery Culture in Southern Poland*, (w:) M. Kaczanowska (red.), *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przelomie epoki kamienia i miedzi – The Danubian Heritage: Lesser Poland at the Turn of the Stone and Copper Ages*, Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie 1, Kraków, 9–21.
- 2008 *Samborzec. Studium przemian kultury ceramiki wstęgowej rzytej*, Wrocław.
- 2010 *The Chronology of Culture Change among Linear Pottery Communities North of the Carpathians Range*, (w:) J. Šuteková i in. (red.), *Panta Rhei. Studies in Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of His 75. Birthday*, Bratislava, 549–560.
- 2012 *Neolit Małopolski w ujęciu Stefana Noska*, (w:) A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej 50 lat po wydaniu „Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu”*, Lublin, 173–185.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A., NOWACKA L.
 1990 *Osady neolityczne w Strachowie. Sprawozdanie z badań w 1988 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” XXXI, 69–76.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A., NOWORYTA E.
 2009 *Osadnictwo neolityczne w Polwicy i Skrzypniku, powiat Oława*, (w:) B. Gediga (red.), *Badania na autostradzie A4, część VI: Osadnictwo neolityczne w Polwicy i Skrzypniku, pow. Oława*, Archeologiczne Zeszyty Autostradowe IAE PAN 8, Wrocław, 7–114.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A., ROMANOW J.
 1985 *Wczesnoneolityczne osiedla w Gniechowicach i Starym Zamku*, „Silesia Antiqua” XXVII, 9–68.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A., WOJCIECHOWSKI W.
 1996 *Wzorce opisu formalnego*, (w:) W. Wojciechowski (red.), *Opis zabytków kamiennych: propozycja standaryzacji*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków. Seria B 96, Warszawa, 13–33.
- KULCZYCKI J.
 1976 *Kulczyckiana. Monografia rodu Kulczyckich. Tom 1*, Gdańsk.
- KUNDERA M.
 1996 *Nieznośna lekkość bytu*, Warszawa.
- KURNATOWSKA Z.
 1999 *Program badań nad Początkami Państwa Polskiego. Aspekty poznawcze i konserwatorskie*, (w:) Z. Kobyliński, J. Wysocki (red.), *Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku*, Warszawa, 159–172.
- KURNATOWSKI S.
 1977 *Początki i rozwój badań osadniczych w naukach geograficznych i historyczno-społecznych*, „Przegląd Archeologiczny” 25, 135–177.
 1978 *Funkcje analizy osadniczej w procesach badawczych nauk geograficznych i historyczno-społecznych ze szczególnym uwzględnieniem archeologii i prahistorii*, „Przegląd Archeologiczny” 26, 147–187.
- LECH J.
 1997a *Małowierni. Spór wokół marksizmu w archeologii polskiej lat 1945–1975*, „Archeologia Polski” XLII (1–2), 175–232.
 1997b *Materiały krzemienne z osad społeczności wczesnorolniczych w Strachowie, woj. Wrocław*, (w:) KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1997b: 229–265.
 1998 *Between Captivity and Freedom: Polish Archaeology in the 20th Century*, „Archaeologia Polona” 35–36 (1997–1998), 25–222.
 2004 *Polish-German Relations in Archaeology in a Short Outline: a View from Warsaw*, „Archaeologia Polona” 42, 21–64.
 2006 *Sylwetka naukowa prof. Waldemara Chmielewskiego – archeologa, badacza jaskiń i schronisk skalnych Jury Ojcowskiej*, (w:) J. Lech, J. Partyka (red.), *Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego*, Ojców, 577–628.
 2012 *Profesor Anna Kulczycka-Leciejewiczowa (1.09.1934 – 13.08.2011). Szkic do portretu*, „Archeologia Polski” LVII/1–2, 7–26.

- LECH J., OSTOJA-ZAGÓRSKI J.
 1990 *Sylwetka naukowa prof. dr. hab. Tadeusza Wiślańskiego (1931–1989). Przyczynek do historii środkowoeuropejskiej archeologii*, „Acta Archaeologica Carpathica” XXIX, 239–247.
- LECH J., PIOTROWSKA D.
 2012 *Prastowiańszczyzna w badaniach Stefana Noska*, (w:) A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej 50 lat po wydaniu „Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu”*, Lublin, 237–274.
- LECIEJEWICZ A.
 1976 *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich*, Wrocław (maszynopis pracy doktorskiej złożonej i obronionej w Uniwersytecie Warszawskim).
- LECIEJEWICZ L.
 1968 *Miasta Słowian północnopółabskich*, Wrocław.
- LECIEJEWICZOWIE A. I L.
 1966 *500 zagadek archeologicznych*, Warszawa.
- LELIGDOWICZ A.
 1999 *Gustaf Kossinna, jego archeologia, nazizm i Gordon Childe*, (w:) J. Lech, F.M. Stępniewski (red.), *V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku*, Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace III, Warszawa, 173–221.
- LODOWSKI J.
 1973 *Badania osady kultur wstęgowych w Niemczy, pow. Dzierżoniów, w 1971 roku*, „Silesia Antiqua” XV, 21–45.
- MACHNIK J.
 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław.
 1967 *Materiały do prahistorii ziem polskich, cz. III. Epoka brązu, z. 1: Stosunki kulturowe na przelomie neolitu i epoki brązu w Małopolsce (na tle przemian w Europie Środkowej)*, Warszawa.
 1968 *Prof. dr Stefan Nosek*, „Światowit” XXIX, 165–168.
 2012 *Prof. dr hab. Stefan Nosek w Krakowie*, (w:) A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej 50 lat po wydaniu „Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu”*, Lublin, 39–45.
- MACHNIK J., WOŹNY M.
 2014 *Między pokoleniami. Jak Jaśko miał ulanem archeologiem zostać. Wywiad rzeka. Z Profesorem Janem Machnikiem rozmawia Marzena Woźny*, Rzeszów.
- MAŁECKA-KUKAWKA J.
 2017 *Traseologia w studiach nad pradziejowym krzemieniarstwem: przykłady z osad i kopalń krzemienia w dorzeczu Wisły i Odry (neolit – epoka brązu – wczesna epoka żelaza)*, Toruń.
- MAMZER H.
 1988 *Studia nad metalurgią żelaza na terenie północno-wschodniej Bułgarii we wczesnym średniowieczu*, Wrocław.
- MHK [KONOPKA M.]
 1988 *XXXIV walny zjazd delegatów PTAiN, 23–24 maja 1987 r. w Kaliszu*, „Z Otchłani Wieków” LIII/1–2, 72–75.
- MILISAUSKAS S.
 1975 *The Linear Culture Site at Olszanica B1 in Poland*, „Archaeologia Polona” XVI, 155–178.
 1976 *Archaeological Investigations on the Linear Culture Village of Olszanica*, Wrocław.
- MEYNARSKA-KALETYNOWA M.
 2011 *Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa (1934–2011)*, „Sobótka” 4, 163–165.
- MODZELEWSKI K.
 1975 *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego. X–XIII wiek*, Wrocław.
 2013 *Zajeżdżymy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa.
- MORAWSKI K.
 1961 *Dante Alighieri*, Warszawa.

MOTYKA G.

- 2011 *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków.
 2016 *Wołyń '43. Ludobójcza czystka – fakty, analogie, polityka historyczna*, Kraków.

NENQUIN J.

- 1996 *A Short History of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences, and Its Organisation*, (w:) International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences. XIII Congress. Forlì – Italia 1996, 8–14 September. Bulletin, t. 2, 34–38.

NOSEK S.

- 1950 *Materiały neolityczne z południowej Polski*, „Sprawozdania P.M.A.” III/1–4, 81–92.
 1957a *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska F: Nauki filozoficzne i humanistyczne VI (1951), Lublin.
 1957b *Niektóre problemy neolitu polskiego*, (w:) W. Hensel (red.), *Pierwsza Sesja Archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 4 V – 8 V 1955*, Warszawa, 77–80.
 1964 *Z najnowszych badań nad neolitem Małopolski*, (w:) S. Nosek (red.), *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 4, Wrocław, 7–45.
 1966 *Postępy w badaniach nad neolitem i początkami epoki brązu w dwudziestolecium Polski Ludowej*, „Archeologia Polski” X/2, 506–528.
 1967 *Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce*, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Archeologicznej 7, Wrocław.

PIOTROWSKA D.

- 2000 *Prof. Zdzisław Rajewski (1907–1974) – badacz Biskupina i jeden z pionierów badań dawnej kultury symbolicznej w Polsce*, (w:) B. Gediga, D. Piotrowska (red.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej*, Polska Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu. Prace Komisji Archeologicznej 13, Biskupińskie Prace Archeologiczne 1, Warszawa, 17–44.
 2004 *Biskupin – ideologie – kultura*, (w:) B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Archeologia, kultura, ideologie*, Polska Akademia Nauk – Oddział we Wrocławiu. Prace Komisji Archeologicznej 15, Biskupińskie Prace Archeologiczne 3, Biskupin, 91–155.
 2007 *Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie w latach 1939–1989*, (w:) J. Lech (red.), *Pół wieku z dziejów archeologii polskiej (1939–1989)*, Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace VI, Warszawa, 27–102.

PODKOWIŃSKA Z.

- 1928 *Kultura neolitycznej ceramiki wstęgowej na ziemiach Polski*, Warszawa (maszynopis rozprawy doktorskiej w zbiorach autora).
 1957 *Neolit i wczesna epoka brązu w Polsce. Rozwój badań w latach 1945–1954*, (w:) W. Hensel (red.), *Pierwsza Sesja Archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 4 V – 8 V 1955*, Warszawa, 54–72.

POKLEWSKI-KOZIEŁŁ T.

- 2002 *Polish Traces in French Medieval Archaeology*, „Archaeologia Polona” 40, 83–94.

PRINKE A., SKOCZYLAŚ J.

- 1978 *Z metodyki badań nad użytkowaniem surowców kamiennych w neolicie*, „Przegląd Archeologiczny” 26, 43–66.
 1980 *Stone Raw Material Economy in the Neolithic of the Polish Lowlands*, „Przegląd Archeologiczny” 27, 43–85.

RAJEWSKI Z.

- 1952 *Archeologiczny obóz szkoleniowy w Biskupinie*, „Z Otchłani Wieków” XXII/4, 141–146.

REDAKCJA

- 1960 *Przedmowa*, (w:) R. Jamka (red.), *Pradzieje powiatu krakowskiego. Tom 1*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego XXVIII, Prace Archeologiczne 1, Kraków, 7–8.

RĘBKOWSKI M.

- 2002 *Prof. dr hab. Lech Leciejewicz. Szkic do portretu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i półwiecze pracy naukowej*, „Archeologia Polski” XLVII/1–2, 39–66.
 2012 *Profesor dr hab. Lech Leciejewicz (26.01.1931 – 23.03.2011)*, „Archeologia Polski” LVII/1–2, 37–56.

- 2014 *O początkach zasiedlenia wzgórza grodowego w Lubinie, gm. Międzyzdroje. Pamięci Profesor dr hab. Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, (w:) K. Czarniak, J. Kolenda, M. Markiewicz (red.), *Szkice neolityczne. Księga poświęcona pamięci Profesor Anny Kulczyckiej-Leciejewiczowej*, Wrocław, 31–42.
- ROMANOW J.
1979 *Węzłowe problemy kultury ceramiki wstęgowej klutej na Śląsku*, (w:) W. WOJCIECHOWSKI 1979b: 51–67.
- RULF J.
1983 *Přirodni prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu*, „Památky archeologické” LXXIV, 35–95.
- SIUCHNIŃSKI K.
1969 *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim, Część I. Katalog źródeł archeologicznych*, Szczecin.
1972 *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim, Część II. Opracowanie analityczne*, Szczecin.
- SKLENÁŘ K.
1981 *Jan Erazim Vocel. Zakladatel české archeologie*, Praha.
2005 *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (ve spolupráci se Zuzanou Sklenářovou)*, Praha.
- SOUDSKÝ B.
1966 *Bylany: osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné*, Památníky naší minulosti 4, Praha.
- SOWA A.L.
2001 *Wielka Historia Polski*, t. 10: *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, Kraków.
- SULIMIRSKI T.
1955 *Polska przedhistoryczna, Część I. Od epoki lodowcowej do około 2000 przed Chr.*, Londyn.
1957–1959 *Polska przedhistoryczna, Część II. Drugie tysiąclecie przed Chr.*, Londyn.
- TABACZYŃSKI S.
1968 *Główne etapy rozwojowe wspólnot wczesnorolniczych na Bliskim Wschodzie. Problematyka i przegląd ostatnich odkryć*, „Archeologia Polski” XIII/1, 7–55.
1970 *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze*, Wrocław.
- TRIGGER B.G.
1980 *Gordon Childe: Revolutions in Archaeology*, London.
- TUNIA K.
1996 *Ogólnopolska Konferencja Archeologiczna Słonowice '96*, „Sprawozdania Archeologiczne” XLVIII, 239–242.
- WIŚLAŃSKI T.
1966 *Próba zarysowania podstawowych form osadnictwa neolitycznego w Polsce północno-zachodniej*, „Archeologia Polski” X/2, 474–505.
1969 *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław.
1970a *Uwagi o kulturze ceramiki wstęgowej rytej na terenie Polski północno-zachodniej*, (w:) J.K. Kozłowski (red.), *Z badań nad kulturą ceramiki wstęgowej rytej*, Kraków, 29–36.
1970b (red.), *The Neolithic in Poland*, Wrocław.
- WOJCIECHOWSKI W.
1970 *Zagadnienie chronologii relatywnej kultur młodszej epoki kamienia na Dolnym Śląsku na tle środkowoeuropejskiej systematyki neolitu*, *Studia Archeologiczne* III, Wrocław.
1979a *Badania nad neolitem w Polsce południowo-zachodniej i ich rola dla studiów nad młodszą epoką kamienia w Polsce*, (w:) W. WOJCIECHOWSKI 1979b: 7–20.
1979b (red.), *Początki neolityzacji Polski południowo-zachodniej*, Wrocław.
1984 *Neolityczne górnictwo dolnośląskie serpentynitów w świetle badań wykopaliskowych na Jańskiej Górze*, „Przegląd Archeologiczny” 31, 5–46.
1988 *Próba lokalizacji ośrodków produkcyjnych toporów ślązańskich w świetle badań petroarcheologicznych*, „Przegląd Archeologiczny” 35, 101–138.
- WOJCIECHOWSKI Z.
1946 *Zygmunt Stary (1506–1548)*, Warszawa (wyd. 2 w 1979 r.).

ZAREMBA M.

2012 *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków.

ZÁPOTOCKÁ M.

2014 *Setkávání a spolupráce poválečných polských a československých neolitiků*, „Acta Musei Moraviae. Scientiae Sociales” XCIX/1, 122–130.

ŽUROWSKI J.

1930 *Neue Ergebnisse der neolithischen Forschung im südwestpolnischen Lössgebiet*, „Prachistorische Zeitschrift” 21, 3–20.1932 *Pierwsze groby kultur ceramik wstęgowych w Polsce*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” XXXVIII/9, 40–41.

JACEK LECH

ANNA KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA (1934–2011): FROM THE HISTORY OF STUDIES ON THE NEOLITHIC IN POLAND

Writing biographies holds a prominent place within the historiography of any field of science or scholarly tradition, as it focuses on the lives and achievements of researchers whose impact on a given discipline was significant. The present paper follows this very direction. It is an attempt at drawing a portrait of a scholar – Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa. She was an outstanding researcher of the Neolithic in Poland, active from the second half of the 20th c. to the early years of the current millennium. The yet-to-be archaeologist was born on September 1st, 1934, in Tarnopol, then the capital of Eastern Little Poland (Małopolska Wschodnia). Her father was a balneotherapist, while her mother ran the house. Her childhood was overshadowed by the dramatic events of World War II and the early post-war years.

From 1952 through 1956, Anna Kulczycka studied the history of material culture at the Jagiellonian University in Cracow and had from the beginning a keen interest in the archaeology of Poland, one of the available specialisations at the university, and especially in the Neolithic and the Linear Pottery Culture (Fig. 1). Her studies fell to a time when the education system of the early Polish People's Republic (abbreviated PRL) was undergoing a thorough transformation. The authoritarian state's policy was aimed at “socialization” of research, students, and scholars, for instance by putting heavy emphasis on collaborative work and according Marxism-Leninism in its Stalinist form a leading role in the ideology and methodology reigning in general and academic education, as well as in research (Figs. 2, 3). Historical materialism was seen as a foundation for the humanities and the main method of analysing or explaining mechanisms of history and social

change. Dialectical materialism was introduced as the basis for understanding the structure of the world, origins of life, and development of nature. In the case of archaeology, dialectical materialism served also as a foundation for integration of research on social development in prehistory and the Early Middle Ages with natural sciences.

During her studies, Anna Kulczycka participated in excavations at numerous sites located on the loess terrace of the Vistula River, eastwards from Cracow, within the area stretching from the vicinity of Nowa Huta (e.g. Pleszów) to the terrace's eastern border in Igołomia, the Cracow district (Fig. 4).

Anna Teresa's growing interest in the Neolithic, sparked by her time at the university and the early years of her professional career, developed thanks to the informal scholarly tutelage of Professor Stefan Nosek (1909–1966), who at the time directed the Archaeological Museum in Cracow and the Archaeological Station in Igołomia. The Igołomia Station was run by the Department of Archaeology of Poland at the Institute of the History of Material Culture of the Polish Academy of Sciences (abbreviated IHKM PAN) in Cracow (Figs. 5, 6). After her graduation, Anna Kulczycka started to work for the Archaeological Museum in Cracow. She directed excavations in Nowa Huta and its vicinity, for instance at site IV in Pleszów (Fig. 7). In the years 1959–1963 she investigated a Funnel Beaker Culture settlement in Zawarża, Pińczów district (KULCZYCKA 1961a; 1963; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2000a: 167; 2002a: 11–13).

In 1961, on the initiative of Prof. S. Nosek and Jadwiga Kamińska (1922–2002), the Neolithic Expedition was established, which then conducted verification

excavations at the sites in Trzebieszowice, Samborzec, and Malice (**Fig. 8**). A. Kulczycka was most interested in discoveries associated with settlement of the Linear Pottery Culture (**Fig. 9**). The excavations in Samborzec, apart from valuable finds shedding light on the Danubian Culture settlement, unexpectedly revealed a burial ground attesting to the presence of a Bell Beaker Culture community in the Sandomierz Upland. The studies discussing this find were an important contribution towards later research on the late Neolithic in the Vistula River basin (KAMIEŃSKA, KULCZYCKA 1964; KAMIEŃSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970a: 237–240).

In 1964, Anna Kulczycka married Dr Lech Leciejewicz (1931–2011), an archaeologist from IHKM PAN in Warsaw specialising in the Polish and European Early Middle Ages (**Fig. 10**). She moved from Cracow to Warsaw the next year. Regarding her scholarly development, these two events concluded the ‘formative stage’ connected with Cracow. In this early period, Anna Kulczycka’s professional career was dominated by numerous excavations at sites of diverse dating, and work on compilations of the archaeological material. Her most important publication from the time is a voluminous chapter in a book dedicated to the Neolithic of Lesser Poland (KULCZYCKA 1964b). There she summarised the results of her studies on the chronology of the Linear Pottery Culture in the upper reaches of the Vistula basin.

A. Kulczycka-Leciejewiczowa left Cracow with her research interests already formed. They were focused on the early farming communities inhabiting the area to the north of the Carpathians and the Sudeten, referred to as ‘Danubian’. In Central-European cultural archaeology (legacy of the cultural-historical school) they are known as the Linear Pottery Culture and, the younger of the two, the Stroke-Ornamented Pottery Culture (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970a; 2001a).

The years spent in Warsaw forged Anna Teresa into a scholar open to new directions in Neolithic studies, transcending the cultural archaeology paradigm which guided her works during the Cracow period. It can be seen already in the first major monograph which she started in Cracow but finished in Warsaw (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1969a). Her new perspective on the Neolithic and the Danubian Culture communities owes much to her conversations with her husband – Lech Leciejewicz (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1970b). The Warsaw period was crucial for her ability to synthesise cultural phenomena of the early Neolithic (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1968; 1969a: 119–121; 1970a; 1970b; 1973a; 1973b; KAMIEŃSKA, KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1970b).

In 1971, Anna Kulczycka-Leciejewiczowa moved with her husband from Warsaw to Wrocław. There, Lech Leciejewicz assumed the post of Head of the Department of Archaeology of the Oder River Basin at IHKM PAN.

In Lower Silesia, A. Kulczycka-Leciejewiczowa conducted excavations at the Stroke-Ornamented Pottery Culture settlement in Niemcza, Dzierżonów district (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1981), and then in Strachów (**Figs. 11, 12**). In the mid-1970s, she completed a major study under the tutelage of Professor W. Hensel, dedicated to Danubian communities inhabiting the area to the north of the Carpathians and the Sudeten. It was her doctoral dissertation and appeared in volume II – *Neolit* (‘The Neolithic’) of *Prabistoria ziem polskich* (‘The Prehistory of Polish Lands’) titled *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich – kultury kręgu naddunajskiego* (‘The First Farming Societies in Polish Lands – Cultures of the Danubian Circle’) (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1979a).

With good knowledge of the Danubian cultural material from Poland and her own original results at her disposal, A. Kulczycka-Leciejewiczowa presented her research abroad; she also did not shun polemical discussions in Poland. Her speeches and papers intended for foreign audiences would usually deal with the results of research in Lower Silesia or problems related to the Neolithic in Poland (**Figs. 13, 14**). This aspect of her scholarly activity began in the second half of the 1970s, when she worked in Wrocław (e.g. KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1978b; 1979c; 1982b; 1988; 1989a; 1989b; 2000c; 2002b).

In the final years of the PRL, the research activity of Anna Teresa waned. Her most important works from this period are papers discussing the oldest settlement phases of the communities of the Linear Pottery Culture in Poland and Lower Silesia (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1983a; 1983b; 1987; 1988; KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, ROMANOW 1985).

Since the early stage of her scholarly career, Anna Kulczycka was interested in settlement processes (cf. KULCZYCKA 1963; 1965), and in the second half of the 1980s she decided to write a major work on Neolithic settlement in south-western Poland. The initial stage of her involvement with the subject is witnessed by a paper presented at a seminar in Liblice (former Czechoslovakia), in April 1987 (**Fig. 15**). The end of 1993 saw publication of her book titled *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Próba zarysu organizacji przestrzennej* (‘Neolithic Settlement in South-Western Poland. An Outline of Spatial Organization’) (**Fig. 16**).

The interest in settlement archaeology and exploitation of the natural environment by Neolithic communities remained a crucial feature of A. Kulczycka-Leciejewiczowa’s further research (for instance, 2000c; 2004) and settlement analyses appeared in later monographs of Neolithic settlements (1997b; 2002a; 2008). The most important of them is the voluminous monograph of the multi-season excavations in Strachów. Simultaneously, the Author participated actively in discussions and archaeological meetings related to her area of interest (**Fig. 17**). The book *Strachów. Osiedla neolitycznych rolników na Śląsku* (‘Strachów.

Settlements of Neolithic Farmers in Silesia’) was printed in 1997 (**Fig. 18**).

The long-term excavations in Strachów and the monograph compiling the discoveries made there are, along with the synthetic work of *Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich – kultury kręgu naddunajskiego* from volume II of *Prahistoria ziem polskich*, the main scholarly contributions of Anna Kulczycka-Leciejewiczowa. The monograph of the said excavations in Strachów was a basis for her being granted the title of Professor by the President of Poland (**Fig. 19**). Furthermore, the year 2002 saw publication of another book summarising the results of her excavations in Zawarża (**Fig. 20**). It is one of those works which have served scholars and the whole field of research for many years (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 2002a).

In 2004, Professor Anna Kulczycka-Leciejewiczowa turned 70 and retired. Nevertheless, she continued her research. The most important work from this late period is her book dealing with the Linear Pottery Culture material from Samborzec, from the excavations in 1961–1965 (**Fig. 21**).

It was a distinguishing feature of Anna Kulczycka-Leciejewiczowa’s work (**Fig. 22**) that she always strived to make a full use of the available archaeological material. Her bibliography comprises almost 150 publications (KOWALEWSKA-MARSZĄLEK 2012; DOLATA-DASZKIEWICZ 2014). These academic achievements will long remain an obligatory point of departure and reference for new research on the ‘Danubian’ communities in Poland.

Translated by Maciej Talaga